

UMEÅ UNIVERSITET

Ett meningsfullt liv med arbete?

Högfungerande individer med autism mellan
funktionshinder- och arbetsmarknadspolitik

Faten Nouf

Detta verk är skyddat av svensk upphovsrätt (Lag 1960:729)

Avhandling för filosofie doktorsexamen

ISBN: 978-91-7855-517-8 (print)

ISBN: 978-91-7855-518-5 (pdf)

ISSN: 0283-300X

Formgivning omslag: Gabriella Dekombis, Inhousebyrån

Elektronisk version tillgänglig på: <http://umu.diva-portal.org/>

Tryck: UmU Tryckservice, Umeå universitet

Umeå, Sverige 2021

Till mina föräldrar, Said och Hiyam Nouf.

För ert ovillkorliga stöd, uppmuntran och tilltro till min förmåga att fullfölja mina akademiska mål.

Till mina barn, Said, Kenza, Mira och Jenin.

För alla de kvällar och helger som jag har spenderat på denna avhandling och som har gjort anspråk på värdefull tid med er. Oavsett vilka skepnader era framtida ambitioner intar, så kommer jag att stå vid er sida och heja er i mål – livet ut.

Innehållsförteckning

Förord	i
Abstract	iii
Förkortningar	vi
1. Inledning	1
1.1. Syfte och frågeställningar	4
1.2. Översikt av delarbete 1-4	6
2. Den svenska arbetsmarknadspolitiken	7
2.1. Från välfärd till aktiveringspolitik.....	7
2.1.1 <i>Individens skyldighet och ansvar</i>	9
2.2. Den moderna arbetslinjen, trygghet eller risk?	11
3. Funktionshinder genom historien och i samtiden	14
3.1. Normalitet – en kort resumé	14
3.1.1 <i>Autism</i>	16
3.1.2 <i>Högfungerande vuxna med autism</i>	17
3.1.3 <i>Den moderna funktionshinderpolitiken</i>	19
3.1.4 <i>Sammanfattning</i>	20
3.2. Olika perspektiv på funktionsnedsättning	21
3.2.1 <i>Den individuella modellen</i>	22
3.2.2 <i>Den sociala modellen</i>	22
3.2.3 <i>Cultural studies, Queer theory och Crip theory</i>	23
3.2.4 <i>Den miljörelativa modellen och ICF</i>	24
3.2.5 <i>Avhandlingens centrala perspektiv</i>	27
4. Personer med funktionsnedsättning i arbetslivet	29
4.1. Arbetskraft, sysselsättning och personer med funktionsnedsättning	29
4.2. Arbetsförmedlingens kodning och kategorisering av anställningsbarhet.....	31
4.3. Betydelsen av arbete för personer med funktionsnedsättning	33
4.3.1 <i>Meningsfullt arbete ur ett personcentrerat perspektiv</i>	34
4.3.2 <i>FN-konventionen och det aktiva medborgarskapet</i>	35
5. Teoretiska utgångspunkter	37
5.1. Avhandlingens utgångspunkt i makt och diskurser	37
5.2. Nyliberal styrning och governmentality	38
5.3. New Public Management och välfärdens (om)organisering.....	40
5.4. Institutionella logiker och socialt arbete	42
5.5. Avslutande teoretisk reflektion i relation till delarbetena	45

6. Metod	47
6.1. Ontologiska och epistemologiska utgångspunkter	47
6.2. Projekt, ansvarsfördelning och metodologisk utgångspunkt	48
6.3. Etnografiskt fältarbete och emancipatorisk forskning	49
6.4. De två studiekontexterna och deltagarna	52
6.4.1 <i>Urval och samtycke</i>	52
6.4.2 <i>Folkhögskolan, aktuellt program och programdeltagare</i>	53
6.4.3 <i>Arbetsrehabiliterande program</i>	55
6.5. Databeskrivning.....	56
6.5.1 <i>Intervjuer</i>	56
6.5.2 <i>Observationer och deltagarroll på fältet</i>	57
6.5.3 <i>Etisk ambivalens: forskare, deltagare eller socionom?</i>	62
6.5.4 <i>När socionomrollen tar över</i>	64
6.6. Avhandlingens delarbeten	66
6.6.1 <i>Empiriskt material och analys av delarbete 1-3</i>	66
6.6.2 <i>Empiriskt material och analys av delarbete 4</i>	69
6.6.3 <i>Avslutande metodreflektioner</i>	71
7. Sammanfattning av delarbeten 1-4	73
7.1. Delarbete 1.....	73
7.2. Delarbete 2	74
7.3. Delarbete 3	76
7.4. Delarbete 4	78
8. Diskussion.....	81
8.1. Varför en ”meningsfull” sysselsättning?	82
8.1.1 <i>Citizen-worker-insatser med funktionshinderlogiker som grund?</i>	86
8.2. Personcentrerade välfärdsinsatser	90
8.2.1 <i>Upphandlingar av offentliga välfärdstjänster och kvalitet</i>	92
8.3. Att ”leva som andra” eller ”arbeta” som andra?.....	95
8.3.1. <i>Behovet av reviderade incitamentsstrukturer</i>	98
8.4. Sammanfattning, förslag till åtgärder samt kunskapsbidrag till socialt arbete.	100
9. Slutsatser och slutord	103
10. Referenser	105
Bilaga 1 – Informationsbrev till studiedeltagarna	129

Förord

Doktorandtiden har onekligen varit en spännande, omtumlande och utmanande resa på flera sätt. Det är väl det vanliga narrativet som doktorander ofta lyfter, och som föga förvånande även stämmer in på mina upplevelser. Det känns som om jag har hunnit leva en hel livstid under dessa åtta år. Jag har lärt mig betydligt mer om mig själv – min kapacitet, likväl som mina begränsningar – genom det känslomässiga kriget som pågått inom mig under dessa år. Det har varit avgörande att ha haft en förstående och stöttande omgivning, i form av familj, handledare, kollegor och vänner som inte nödvändigtvis har förstått vad det känslomässiga kriget egentligen har gått ut på, eller haft koll på vilken sida som vunnit slaget för dagen, men som har förstått att det behöver få kämpas igenom för att få ett slut.

Nu är jag äntligen här, då dagen med stort D är nådd och jag sakta men säkert kan känna freden infinna sig. Sitter i skrivande stund på mitt kontor, dagen före avhandlingen ska gå i tryck. Jag funderar på varför jag väntat så länge med att skriva detta förord med tanke på att jag ofta tänkt på hur tacksam jag är gentemot er som, på ett eller annat sätt, har bidragit till att göra min doktorandtid lustfylld, spännande och till och med *harmonisk* i perioder av jobbkaos. Det är er som jag nu vill rikta ett särskilt tack till.

Jag vill börja med min mamma och pappa. Utan er hade det troligen inte blivit någon avhandling. *Som man sår får man skörda* sägs det ju, och avhandlingen är en skörd som jag får plocka, mycket tack vare er. Pappa, dina ord har ekat i mina öron sedan jag var en liten flicka: *Utbildning är din viktigaste rustning i livet – det är så du blir stark!* Jag hoppas att jag har gjort er båda stolta. Mamma, alla de helger och kvällar du ryckt in och varit världens bästa busmormor till mina barn. Om du bara visste hur mycket vi alla älskar dig. Nästa tack riktas till min man och mina fyra barn för de värdefulla stunderna av skämt, bus och skratt som trollat bort mina avhandlingsbekymmer och påmint mig om att det finns en riktig värld utanför doktorandbubblan. Det ska bli intressant att fyra av er, för första gången, ska få lära känna den versionen av mig som inte är doktorand.

Urban och Katarina, mina två handledare. Vilken resa! Jag kan inte nog tacka er för all pepp och uppmuntran som ni har gett mig under denna tid. När det kändes som mest tungt och jag kände mig som mest vilsen, tog ni mig i hand och visade mig vägen med stor tilltro till min förmåga att hitta rätt. Era kloka ord, omtänksamma förhållningssätt och konstruktiva handledningar har både boostat mitt självförtroende och format min forskarkompetens till vad den är idag. Tusen tack för all den tid ni har investerat, er tillgänglighet när jag har behövt bolla tankar, funderingar, texter och få er värdefulla input. Ni har varit mina två klippor och funnits där för mig i alla lägen, vilket jag sent kommer glömma.

Linda och Magnus – mina vapendragare på institutionen för socialt arbete. Linda, förutom att jag alltid kommer minnas våra samtal, skratt, och stunder av allvar, så minns jag dig framförallt som vännen som satt i mitt vardagsrum, två timmar innan min fina Kenza föddes, och som sådär försiktigt försökte implicera att det var förlossningsvärkar jag hade (som jag inte ville befatta mig med). När du senare tog dig an nya utmaningar på andra håll, fick du, Magnus, ta över Lindas dos av min hypade tillvaro. Magnus, så många skratt vi har spenderat ihop. Din klokhet har alltid kommit väl till hands, och du har ställt upp för mig i vått och torrt. Ett extra tack ska ni båda ha för ert stöd när tiden började rinna ut, Magnus, för din läsning och kommentarer på mitt avhandlingsmanus, och Linda, för din tid och fix med referenslistan.

Tack till mina övriga doktorandkollegor som funnits med på resan sedan 2013. Ni har alla bidragit till de positiva inslagen i min doktorandtillvaro. Jag ser fram emot att få se er etableras på institutionen och se er föregå med gott exempel för utbildning och forskning inom socialt arbete. Heja!

Tack Hanna Bertilsson-Rosqvist, för att du såg potential i mig och anställde mig som doktorand i ditt projekt. Tack till Anna-Lena Perdahl och Petra Ahnlund för alla konstruktiva och givande medarbetarsamtal under dessa år. Tack Eva Wikström för din varma och omtänksamma person, och för att du introducerade mig i undervisningens värld på bästa tänkbara sätt. Tack David Rosenberg för alla gånger som du har språkgranskat mina engelska texter, – I owe you! Tack William och André för att ni har ställt upp när jag har varit ute i sista sekunden med både det ena och det andra, ni är mina (och institutionens) vardagshjältar. Ytterligare ett tack vill jag rikta till samtliga kollegor på institutionen för socialt arbete som har läst, granskat och kommenterat mina texter. Jag vill även tacka Elisabeth Olin och Malin Eriksson för särskild granskning av avhandlingsmanuset.

Jag vill rikta ett stort tack till samtliga kollegor som har bidragit till den härliga stämningen på institutionen som har varit min arbetsplats i åtta år. Tack för ert kollegiala stöd, samtal i fikarummet och trevliga kontorssnack. Keep up the good work! Jag vill även rikta ett stort tack till nära vänner som haft överseende med mitt extremt pressade livschema och som ändå funnits där för mig, med både stöd och uppmuntran.

Sist, men inte minst, vill jag rikta ett särskilt tusenfaldigt tack till samtliga informanter som har deltagit i denna studie. För alla trevliga stunder som vi har spenderat tillsammans, för er tid, men framförallt – för ert förtroende! Jag hoppas att ni anser att denna avhandling gör era berättelser och röster rättvisa.

Abstract

The central point of departure in this thesis is an analysis that problematizes contemporary life-situations among high-functioning individuals with autism (HiA), with a particular focus on work. The overarching theme throughout the thesis is a call for a need to rethink work-life as a separate life-area. Work-life should instead be viewed from a more holistic perspective – a life with work.

The normalization principle addresses several key issues for achieving the vision of socially included citizens, and represents the basis for various normative processes that aim to make the lives of people with disabilities as similar to the majority population as possible, or, as ‘normal’ as possible. Special legislative rights have emerged as a result of the disability reforms emphasizing community integration and meaningful occupation for people with disabilities, further strengthening their civil rights. In addition Sweden ratified the UN convention on the rights of people with disabilities (CRPD) in 2008. The most recent Swedish Governmental Proposal states that the national commitment to the CRPD must be better manifested in disability policy. The present disability policy is hence better anchored in CRPD in order to achieve the goals of equity in living conditions and full participation in society for people with disabilities.

During the last two decades, the ambition of including citizens with disabilities in a meaningful social context via working life has led to the growth of a variety of supported work interventions or work preparative programs. At the same time, labour market policy has gone through some major reforms and appears today to be driven by government technologies emphasizing neo-liberal characteristics of citizenship, including more restricted access to national sick insurance and disability benefits and increased demands on citizen responsibility for participation in work-life and the personal life-trajectory.

A discursive tension is identified between disability policy and labour market policy. The first policy area constructs the *disability civil rights* discourse that emphasizes the citizen who needs ordinary routines and support for inclusion in community life, including work-like activities (the so called disability-worker subject). Labour market policy constructs the *civil obligation to work* discourse that targets the citizen-worker who is a tax-contributing and active subject in all social areas of life, and who pursues his/her ambitions in life through participation in work. The good enough citizen-worker is addressed as a disability-worker who, with proper support, could reach a citizen-worker status. The study population in this thesis – on the basis of these political citizen constructs – can be identified as existing between the disability civil rights discourse and the civil

obligation to work discourse, and their experiences of receiving service provisions demands further research.

The aim of this thesis is to study notions of employment among high-functioning individuals with autism (HiA) and their experiences of vocational rehabilitation or work-preparatory programs, and to analyze how these experiences reflect upon the labor market policy's and disability policy's common shared goal of *supporting individuals towards a socially included life with meaningful work*.

This study was conducted through ethnographic fieldwork in two different organizations: a private company that operated as a service provider for the Employment Service Agency (VRP), and a Swedish residential folk high-school (FHS). Both of the organizations provided work-preparative programs specifically for HiA.

Three of the four sub-studies are based on qualitative data consisting of individual interviews, focus group interviews and field notes from participant observations. The fourth sub-study represents an analysis of legal documents targeting employment and health in disability policy.

The result in sub-study 1 illustrates that the narratives provided by HiA strongly address the subject position of the citizen-worker. Their suggested ideal jobs, which were comprehended as being too distant from prevailing labour market demands, were deprioritized in favour of more available jobs on the market. The central incentives to pursue either the ideal, or second-option jobs, can be identified as the personal perception of attaining a sense of meaningfulness through work, which was depicted as central to the sense of self-fulfilment, identity and wellbeing. As the second sub-study shows, the fulfilment of personal ambitions and ideas of meaningful work were not met in the case of the VRP participants. Social inclusion was not experienced as a result of the received service provisions. The results rather indicate a manifestation of the normalisation principle's basic attributes with regard to spatial integration in work-like activities (disability-worker contexts) rather than social inclusion on equal basis with others (citizen-worker contexts). The third sub-study then showcases how social work practices were produced at the intersection of clients' needs and personas and the organizations' conditional premises in FHS and VRP. The study concludes that the FHS professionals' practices with program participants were reflecting the organizations foundational values and logics (democracy, equity social diversity, and inclusion) whereas the traditional market-based logics relating to consumer perspectives (choice, preferences, and needs-matching services) were quite lacking in the VRP's client-practices. The analysis resulted in the conclusion that a person-centred approach, which is the basic principle for personal development, choice and job-matching services, was lacking in the VRP

whereas highly present in the FHS. The concluding remarks shed light on procurement processes in welfare and the implications for institutional logics and organizational conditions for person-centred practices. The fourth and last sub-study focuses on how Swedish disability policy is constructed to meet the objectives of the CRPD regarding active citizenship that is associated with health (engagements in private life, work life, community life, social/family life etc.) and thereby full participation on an equal basis with others. The policy domains of employment and health are focused upon. Using the theoretical frameworks of *social risk* and *governance*, the results suggest that the policy area of employment implicitly and explicitly overshadows the policy area of health and intimately associated life-areas that are important to wellbeing. In line with the implications in sub-study 3, the disqualifying focus of finding full-time employment at the expense of self-determination, or personal incentives to work, addresses a need for a more nuanced perspective in disability policy and related labour market practices to achieve active citizenry and thereby full participation in society. Additionally, policy would better adhere to the disability legislation and the CRPD if a more holistic perspective was to be realized.

The conclusions are summarized with the policy goal of a *socially included life with meaningful work* as a point of reference. FHS and VRP both reflect a strong dedication to provide services that aim towards preparing individuals for *work*. However, in line with the overarching goal, a more holistic approach in professional practices must be practiced in vocational rehabilitation services if a *socially included life* with a sustainable work-situation for HiA is strived for. With regard to a *socially included life with meaningful work*, the above must be accounted for in addition to individuals' personal perceptions and notions of meaningfulness.

Förkortningar

AF	Arbetsförmedlingen
ARP	Arbetsrehabiliterande program
CRPD	Convention on the rights of people with disabilities
DSM	Diagnostic and statistical manual of mental disorders
FHS	Folkhögskola
FK	Försäkringskassan
HiA	Höfungerande individer med autism
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health
LSS	Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
NPM	New Public Management
Prop.	Proposition
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författningssamling
SoL	Socialtjänstlagen
SoU	Statens offentliga utredningar
WHO	World Health Organization

1. Inledning

Avhandlingens bidrag är att analysera och problematisera nutida livssituationer för högfungerande individer med autism (HiA), ur ett livsperspektiv på arbete. Med denna benämning ämnar jag att minska betoningen på *arbete* som isolerat studiefenomen och istället belysa arbete som en del av en större helhet, där helheten här representerar livet – ett liv med arbete.

I avhandlingen kommer tonvikt att ligga på arbete och arbetsmarknadsåtgärder som syftar till att inkludera individer med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden. Då insatser för HiA inte skiljer sig nämnvärt från andra grupper med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som bedöms ha nedsatt arbetsförmåga, så behandlar avhandlingens forskningsbakgrund till stor del situationen för personer med (främst) psykisk funktionsnedsättning i bred mening. Däremot återfinns specifika avsnitt om HiA i avhandlingen (utöver delarbetena) likväl som att forskningsresultaten diskuteras i ljuset av hur möjligheten till ett liv med arbete kan problematiseras och förstås, främst i relation till målgruppen HiA.

Studiedeltagarna i avhandlingen har diagnosen Aspergers syndrom, vilket är en autismspektrumdiagnos. Diagnosrelaterade svårigheter hos personer med Aspergers syndrom är av mildare karaktär än andra autismspektrumtillstånd, vilket innebär att personer betraktas som ”högfungerande” i många avseenden. Målgruppen har således mer avgränsade svårigheter inom olika livsområden än personer med andra former av autism (Frith, 1996; Hendricks, 2010; Straus, 2013). Studier visar olika förhållningssätt i relation till begreppsanvändningen som refererar till personer med autism, vilket till stor del beror på vilket kunskapsfält som studien är producerad inom. Men även i samhällsvetenskaplig forskning finns olika förhållningssätt till begreppsanvändningen, vilket belyser hur vissa självförespråkare inom målgruppen föredrar att benämnas som ”autister”, medan andra inte vill identifieras och likställas med sin diagnos (jfr Kenny et al., 2016). Jag har valt det senare förhållningssättet då det till stor del reflekterar hur avhandlingens studiedeltagare förhållit sig till diagnosen då de oftast refererat till sig själva som ”personer med Aspergers” eller ”personer med autism”. Vidare är formuleringen ”personer med högfungerande autism” mer vanligt förekommande i samhällsvetenskaplig litteratur, men jag har valt att positionera mig med den mindre skaran i samhällsvetenskaplig forskning som benämner målgruppen som ”högfungerande personer med autism”, då formuleringen signalerar subjektet som aktivt eller högfungerande, och inte diagnosen som ett aktivt inneboende väsen.

Därtill har jag valt att använda terminologin *personer med funktionsnedsättning* i avhandlingen då begreppet signalerar personer som har en funktionsvariation

som föranleder välfärdsstatligt stöd som uttryckligen riktas och erbjuds till personer med olika former av *funktionsnedsättningar*. Använt begrepp går även i linje med bland annat socialstyrelsens terminologiråds rekommendationer och innebär en *nedsättning av psykisk, fysisk eller intellektuell funktionsförmåga* (SoU, 2017:21:22).

I avhandlingen analyseras och problematiseras erfarenheter från totalt 12 HiA. Studiedeltagarna befinner sig inom åldersspannet 17-55 år och har således olika erfarenheter av, och tankar om, arbete. Datainsamlingen genomfördes i en folkhögskola och en arbetsrehabiliterande verksamhet vilka utgör två skilda organisatoriska kontexter och kommer att presenteras mer ingående senare i avhandlingen.

Det finns givetvis arbeten i många olika färger och former, allt från obetalt hushållsarbete till frivilligarbete och förvärvsarbete. De typer av arbeten som diskuteras och åsyftas i denna avhandling är förvärvsarbete på den ordinarie arbetsmarknaden och arbetsmarknadsåtgärder som syftar till att föra individer närmare den ordinarie arbetsmarknaden såsom olika former av subventionerade anställningar eller arbetsförlagd praktik. Det som för dessa typer av arbetsformer samman är att deltagandet är avgörande för den egna ekonomiska försörjningen.

Arbete utgör en stor del av vår vardag vilket gör att vi inte kan separera arbete från *livet*, då samtliga positiva och negativa erfarenheter av förvärvsarbete har en inverkan på våra liv. Att ha eller sakna ett arbete är, enligt forskning, starkt kopplat till frågan om social status, självkänsla och identitet (Wrzesniewski & Dutton, 2001; Båtevik & Myklebust, 2006; Holmqvist, 2008; Lawer et al., 2009; Gustafsson et al. 2018; Nouf-Latif et al. 2019) självständighet (Saunders & Nedelec, 2013; Roulestone et al., 2014; Graby, 2015) samt deltagande i en organiserad verksamhet där meningsfullhet eller självförverkligande kan uppnås, – faktorer som är kopplade till olika aspekter av livskvalitet (Waddell & Burton 2006; Saunders & Nedelec, 2013; Nouf-Latif et al., 2018). Arbete påverkar även vår "tid", i form av o/förbrukad tid på dygnet, i synnerhet då normen i dagens samhälle är heltidsarbete. Arbete förbrukar tid från vårt övriga liv, som de flesta av oss antingen spenderar med betydelsefulla andra eller aktiviteter som mättar våra behov av sociala, kulturella eller politiska engagemang. Även tiden för återhämtning påverkas av arbete, som välkänt är grundläggande för att orka med ett liv med både nöjen och måsten – inklusive att orka gå till arbetet nästa dag. Möjligheten till balans i livet, mellan arbete och fritid, upplevs i dagens samhälle som svåruppnåeligt, både i Sverige och övriga västvärlden (Eriksson et al., 2008; Raiden & Räisänen, 2013; Agosti et al., 2015) parallellt med en arbetsmarknad som kräver mer av individen idag än vad den tidigare gjort (Kinjerski & Skrypnek, 2004; Kossek & Lambert, 2005; Dahlstedt, 2010, 2013; Sullivan, 2014). Speciellt problematiskt är det när studier illustrerar klara samband mellan obalansen från

ett arbetslivsperspektiv och o/hälsa eller välmående (Håkansson et al., 2009; Wagman et al., 2011). Detta är en problematisk ekvation som också reflekteras i de rekordhöga sjuksiffror som aktualiserats de senaste åren till följd av psykiatriska diagnoser orsakade av svår stress (Försäkringskassan, 2016).

Samtidigt förmedlar samhällsinstitutioner en syn på arbete som något övervägande positivt, och arbetsmarknadspolitiken har aldrig verkat så intensivt som den gjort de senaste åren för att inkludera alla samhällsgrupper i arbete – på ett eller annat sätt. Detta är inte bara ett svenskt fenomen, utan förekommer i våra nordiska grannländer liksom i hela västvärlden (van Berkel & Hornemann Møller, 2002; Etherington & Ingold, 2011; Kananen, 2012; Lahey et al., 2019). Individer med funktionsnedsättning är inte undantagna, utan tvärtom representerar de en medborgargrupp som det kontinuerligt konstrueras olika programåtgärder för, i syfte att föra målgruppen närmare en anställning på den ordinarie arbetsmarknaden (jfr Holmqvist, 2008; SoU, 2012:31, 2018:21), vilket även reflekteras i lagstiftningen och dess förarbeten. Enligt Socialtjänstlagen (SoL) ska Socialnämnden verka för att personer med funktionsnedsättning ska kunna leva som andra, delta i samhällets gemenskap och ha en meningsfull sysselsättning (2001:453, 5 kap 7§). Lagen (1993:387) *om stöd och service till vissa funktionshindrade*, vidare kallat LSS, ska tillförsäkra full delaktighet i samhällslivet och jämlika levnadsvillkor som andra. Gemenskap och delaktighet förutsätter dock *inkludering*, där individer aktivt deltar i olika gemenskaper, sociala rum och kontexter, och upplever sig vara en naturlig del av dessa (Nouf-Latif et al., 2019). LSS och SoL ger således stöd till samhällsinkludering genom samhällsintegrerande insatser.

Avhandlingen kommer att kretsa kring några centrala perspektiv, om rätten till, och skyldigheten till förvärvsarbete. Jag har valt att kalla dessa två perspektiv för rättighetsdiskursen respektive skyldighetsdiskursen. I korthet kan här nämnas att diskursbegreppen avser att reflektera normativt etablerade föreställningar om sakfrågor i olika sociala och politiska sammanhang. Rättighetsdiskursen reflekterar funktionshinderpolitikens ansträngningar att tillförsäkra individer med funktionsnedsättning ett gott och självständigt liv där arbete är en viktig del, i enlighet med till exempel intentionerna i SoL och LSS. Skyldighetsdiskursen utgör å andra sidan en central arbetsmarknadspolitisk grundbult, som markerar alla medborgares skyldighet att bidra till samhället genom arbete. Denna skiljelinje mellan arbetsmarknadspolitik och funktionshinderpolitik är dock inte vattentät, vilket kommer redogöras för senare i avhandlingen.

Rättighets- och skyldighetsdiskurserna ger följaktligen indikationer för medborgarsubjekten som inbegrips i respektive diskurs, vilka omnämns som *disability-worker* och *citizen-worker* i avhandlingen. Det senare begreppsparat ger upphov till internaliserade självbilder eller självuppfattningar, ståndpunkter

och ambitioner, så kallade *subjektpositioneringar* som individen om/förhandlar med sig själv och i interaktion med omgivningen (Wetherell & Potter, 1992). Dessa identitetsrelaterade förhandlingar ingår i en socialpsykologisk process där den egna subjektpositionen bekräftas eller avfärdas i olika sociala sammanhang, vilket kan ge upphov till ett flertal utmaningar på individnivå relaterade till framförallt hälsa och välbefinnande (Luthra et al., 2018; Nouf-Latif et al., 2018). Emellertid återfinns även dessa utmaningar på organisations- och policynivå, i tillämpningen av välfärdsinsatser som syftar till att stödja individer med funktionsnedsättning till ett meningsfullt liv med arbete.

I denna avhandling har studiedeltagares röster, erfarenheter och reflektioner fått guida framställningen. Temat "arbete" har således varit i fokus under datainsamlingsprocessen, men delarbetena baseras på de berättelser och erfarenheter som jag bedömde vara av särskild betydelse utifrån deltagarnas perspektiv.

För att placera avhandlingens delarbeten i ett sammanhang så kommer samhällsutvecklingen som påverkat den ovannämnda visionen om inkludering att redogöras för, innefattande både funktionshinderpolitiken och arbetsmarknadspolitikerna. Dessa möts i vad jag betraktar som en skärningspunkt, där områdena flätas samman på ett komplext sätt och där de fyra delarbetena får ett sammanhang. Fokus i avhandlingen kommer att ligga på hur vårt välfärdssystem hanterar frågan om samhällsinkludering av individer med psykisk funktionsnedsättning genom arbete, där HiA utgör avhandlingens empiriska målgrupp.

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet är att studera föreställningar om arbetstagarskap bland målgruppen högfungerande individer med autism och deras erfarenheter av arbetsrehabiliterande/-förberedande verksamhetspraktiker, samt att analysera hur dessa erfarenheter reflekterar arbetsmarknads- och funktionshinderpolitiska målsättningar om ett samhällsinkluderande liv med meningsfullt arbete/sysselsättning. Målet är att uppnå kunskap om befintliga välfärdsstatliga utmaningar i möjliggörandet av ett meningsfullt liv med arbete för HiA. Avhandlingen utgår från två organisatoriska sammanhang, en folkhögskola som erbjuder ett vuxenlivsförberedande program för HiA (innefattande arbetsförberedande inslag) samt en arbetsrehabiliterande verksamhet som tillhandahåller ett skraddarsytt program för HiA på uppdrag av AF. De delarbeten som ingår i avhandlingen bygger på olika datamaterial: regeringsdokument, observationsanteckningar om interaktionen mellan professionella och programdeltagare samt fokusgrupper och kvalitativa intervjuer med programdeltagare.

Frågeställningarna är:

- Hur och på vilket sätt uttrycks studiedeltagarnas idéer om, och känslor av, tillfredsställelse och meningsfullhet i relation till arbetsliv? (Delarbete 1)
- Hur motsvarar arbetslivsförberedande/ -rehabiliterande programinsatser studiedeltagarnas föreställningar om självuppfyllelse och livsmål relaterade till arbetsliv? (Delarbete 2)
- Vilka förhållningssätt och metoder i den klientnära praktiken kan identifieras som utmärkande för respektive studiekontext, i relation till arbetstagarstatus och personcentrerade insatser, och hur uppfattas dessa av studiedeltagarna? (Delarbete 3)
- Vad karakteriserar utformningen av den svenska funktionshinder- och arbetsmarknadspolitiken och kan det identifieras några utmaningar för policymålen om ett aktivt och inkluderande samhällsliv med arbete? (Delarbete 4)

1.2. Översikt av delarbete 1-4

	Delarbete 1 (publicerad)	Delarbete 2 (publicerad)	Delarbete 3 (manus)	Delarbete 4 (publicerad)
	Narratives of ideal and second-option jobs among young adults with high functioning autism	Encouraging real or make-believe citizen-workers? Narratives of self-realization versus disabling support-to-work contexts by individuals with high functioning autism	Exploring person-centred service provisions: High-functioning adults with autism in contemporary public and corporate social work	Cherry picking disability rights? Swedish disability policy on employment, health and participation.
Syfte	Att undersöka hur idéer och tankar om tillfredsställande och meningsfulla jobb uttrycks bland HiA.	Att analysera hur narrativ om ambitioner och självuppfyllelse i relation till arbetslivet uttrycks bland HiA	Att analysera hur personcentrerade insatser tar form i två olika organisatoriska kontexter som tillhandahåller program för HiA, samt programdeltagarnas upplevelser av dessa.	Att undersöka hur den svenska funktionshinderpolitiken verkar för att främja full och jämlik delaktighet i samhället i relation till hälsa och arbete, samt hur CRPD hanteras i svensk policykontext.
Empiriskt material	Kvalitativa intervjuer med 7 deltagare	Kvalitativa intervjuer med 11 deltagare Fokusgrupp	Kvalitativa intervjuer med 11 deltagare Fokusgrupp Fältanteckningar	4 Regeringsdokument
Studiekontext	FHS	FHS och ARP	FHS och ARP	Svensk funktionshinderpolitik
Analytiska utgångspunkter och begrepp	Meningsfullt arbete The job-crafting theory Citizen-worker diskurs Disability-worker diskurs	Normalisering Inkludering Citizen-worker diskurs Disability-worker diskurs	Institutionella logiker New Public Management	Social risk Governance Aktivt medborgarskap Full och jämlik delaktighet
Analysmetod	Konventionell innehållsanalys	Konventionell innehållsanalys	Konventionell och riktad innehållsanalys	Riktad innehållsanalys

2. Den svenska arbetsmarknadspolitiken

Internationellt sett har den svenska välfärden under lång tid använts som en förebild när det gäller social trygghet och välfärd (jfr Esping-Andersen & van Kersbergen, 1992; Lindbom, 2001; Klitgaard, 2007:173). Denna välfärd har naturligtvis varit beroende av arbetsmarknaden för sin existens. Följande avsnitt kommer därför att beskriva arbetsmarknadspolitiken och dess framväxt.

2.1. Från välfärd till aktiveringspolitik

Sverige har under lång tid haft en starkt reglerad arbetsmarknad där individer har varit relativt oberoende av ett marknadsdeltagande för sin egen välfärd. I den socialdemokratiska välfärdsregimen som präglade svensk historia (Esping-Andersen, 1990) har arbetsmarknaden alltid varit central för socialpolitiken. Att förebygga fattigdom, och öka antalet självförsörjande människor bland de som har kapacitet att arbeta, har varit en prioritet sedan fattigvårdens tid. Nya uppfattningar och normer började växa fram som tog avstånd från fattigvården (vilket kan beskrivas som dåtidens "socialbidragssystem") vilka signalerade ett nationellt behov av omfattande socialpolitiska åtgärder, vilket bidrog till att en prematur form av organiserad och institutionaliserad arbetslinje började växa fram ca 1920-1930 (Eriksson, 2004; Olofsson & Wadensjö, 2005; Sunnerfjell, 2017). Den omtalade så kallade *svenska modellen* med generöst socialförsäkringssystem och aktiverande arbetslöshetssystem växte således fram. Kommuner var engagerade och upprättade system för att distribuera uppdrag eller arbetstillfällen med ekonomiskt stöd från staten, till "arbetsdugliga" medborgare som saknade sysselsättning (Fransson & Sundén, 2005; Olofsson & Wadensjö, 2005). I och med bildandet av denna tidiga form av arbetslinje, så kan man redan här tala om en, förvisso subtil, ansvarsförskjutning där ansvaret för att skaffa sysselsättning inte bara var en statlig angelägenhet utan även individens ansvar. Detta utgjorde en början på en ny normbildning i välfärdspolitiken som innebar ett krav på motprestation – aktivering mot lön – vilket satte människors vilja att arbeta på prov (Eriksson, 2004).

Arbetslinjen har således funnits i olika skepnader under en stor del av 1900-talet, en tid där fackföreningar utgjort en folkrörelse som kritiskt har bidragit till både välfärd som arbetsrätt i utformningen av arbetsmarknadspolitiken (se Eriksson, 2004; Bäckström, 2006, Dahlstedt, 2009a). Bland annat kämpade fackföreningarna mot kapitalet och för rättvisa lönesättningar som inte var beroende av marknaden där arbetskraft riskerade att exploateras, men även för rätten till skälig levnadsnivå vid arbetslöshet (Dahlstedt, 2009a). Olika statliga åtgärder

har vidtagits för att skapa fler arbetstillfällen för att uppnå det politiska målet *full sysselsättning*, exempelvis genom investeringsstöd från staten till storföretag (Brulin & Bäckström, 2006). *Full sysselsättning* är en arbetsmarknadspolitisk målsättning som sedan året 1998 har inbegripit att minst 80% av befolkningen mellan 20-64 år har ett arbete och inte uppbär anställningsstöd i samband med arbetsmarknadsdeltagande (Prop. 1999/2000:32:18; SoU, 2005:106:90). En god arbetsmarknadspolitik var under 1960-talet associerat med rättigheter att välja arbete, fritt från tvång och ekonomiska sanktioner som följd av denna rättighet. Aktiverande insatser beviljades arbetssökande från ett huvudsakligen socialt perspektiv, exempelvis i rehabiliterande syfte, och inte för att det nödvändigtvis fyllde en ekonomiskt avgörande funktion för individens välfärd (Junestav, 2007).

Arbetsmarknads- eller socialpolitiska åtgärder som är tätt sammanbundna i ett välfärdssystem, är dock beroende av en samhällelig legitimitet i form av en enad medborgaruppslutning som delar välfärdssystemets mål och intressen. Ett välfärdssystem är beroende av skatter och transfereringssystem, en omfördelning av resurser, vilket centraliserar förvärvsarbete och skatteintäkter (Dahlstedt, 2009a). Föga förvånande ändras politiska mål och satsningar efter den nationella ekonomin. Som bland annat Nycander (2008) beskriver, drabbades Sverige av 1970-talets internationella oljekris, hög inflation på 1980-talet, efterföljt av finanskrisen på 1990-talet vilket avsevärt ändrade spelreglerna för både social- och arbetsmarknadspolitiken de kommande decennierna (se även Eriksson, 2004; Johansson, 2017). *Maktutredningen* publicerades 1990, vilken kan ge en illustrativ bild av det nationella politiska läget för tiden:

Idén om det starka samhället innebar att motsättningar kunde förvandlas till hanterbara sociala problem som kunde lösas genom offentlig expansion. På den höga skattenivå som det numera är fråga om i Sverige är ytterligare skattehöjningar förknippade med så stora samhällsekonomiska kostnader att de i praktiken knappast är möjliga. Med så stor del av arbetskraften i offentlig anställning väger den offentliga sektorns organisation, resursanvändning och anpassningsförmåga tungt/.../För många framstår den offentliga sektorn idag inte som lösningen utan som problemet (SoU, 1990:44:392).

I utredningen framställs även en förändrad behovsbild bland Sveriges medborgare som hade börjat visualiseras till följd av ackumulerade sociala problembilder i relation till exempelvis de politiska områdena jämställdhet, invandring och arbetsliv, i kombination med ökat politiskt missnöje bland befolkningen. Enligt utredningen, representerade medborgarna en samhällsopinion som bestod av medborgerlig vanmakt i relation till sjukvård, skola och andra offentliga myndigheter (SoU, 1990:44:404). Sveriges befolkning beskrivs i utredningen som en mer heterogen medborgargrupp än någonsin tidigare, till den grad att den svenska modellen upplevdes som utagerad, eller åtminstone att

den hade "nått sin kulmen" (SoU, 1990:44:393) där socialpolitiska förändringar behövde ske för att hitta en balans:

Det finns nämligen en växande klyfta mellan vad man skulle kunna kalla det möjliga och det förverkligade medborgarskapet. Medborgarnas förväntningar på personligt inflytande stiger snabbare än det faktiska handlingsutrymmet. Samhällsutvecklingen kännetecknas därför också av medborgerlig vanmakt. Fenomenet är märkbart inom samhällslivets olika områden. Arbetslivet kännetecknas för många anställda av monotona och själödande arbetsuppgifter.

Som Dahlstedt (2009a) framför, så reflekterade maktutredningen en samhällsopinion som krävde mer individcentrerad socialpolitik med större medborgerlig frihet ifrån centraliserad detaljstyrning, som uppfattades som hämmade för individers initiativtagande, motivation och därmed medborgerliga delaktighet i samhället. Ekonomikommisionen genomförde snart även en utredning (SoU 1993:16) om 1990-talets ekonomiska kris, som gick på samma linje som maktutredningen. En förändring behövde komma till stånd, i ljuset av aktiverande medborgarskap och större ansvarstagande och valfrihet. Vidare pekar utredningen på att det fortsatta arbetet behöver gå i linje med visionen om ett upprätthållande av en politik som avspeglar medborgarnas gemensamma och långsiktiga intressen som medlemmar i en väldfärsstat, ett frigörande av marknadskrafter, och därmed tydligare individuella incitament med reducerad inblandning från staten (SoU 1993:16; Dahlstedt, 2009a). Vid det här laget sammanföll Sveriges utveckling även med övergripande EU-politik och relaterade målsättningar för ekonomi och konkurrenskraft (Dahlstedt, 2009a).

Åren mellan 1990 och 2000, genomgick den svenska politiken relativt stora förändringar. En rad omstruktureringar ägde rum, som resulterade i att tidigare kända välfärdsideologiska ståndpunkter och ramar som representerades av olika politiska partier, inte längre reflekterades i utformandet av socialpolitiska åtgärder. Gränserna blev således mindre tydliga mellan vad vi tidigare känt som typiska höger- och vänstercentrerade principer och dess omsättning i praktiken (Dahlstedt, 2009a).

2.1.1 Individens skyldighet och ansvar

Sverige har således genomgått ett betydande socialpolitiskt skifte, även i frågan om hantering av personer i arbetslöshet, vilket har utmanat den socialdemokratiska välfärdsregimen. Flertalet studier benämner detta som ett skifte från ett passiverande till ett aktiverande arbetslöshetssystem (jfr Bothfeld & Betzelt, 2011; Bengtsson, 2014; Cantillon & van Lancker, 2014). Som tidigare beskrivits så har den aktiverande arbetsmarknadspolitiken inte plötsligt tillkommit i den

svenska politiska kontexten, men både kraftigt intensifierats och bidragit till en institutionaliserad medborgarlogik. Denna logik innefattade nya medborgarideal och ansvar, vilken följaktligen reflekterades genom socialförsäkringssystemet på ett sätt som var tämligen nytt för den svenska välfärden och dess medborgare. Socialförsäkringssystemet belystes politiskt som alldeles för tillgängligt med avseende på exempelvis rätten till sjukpenning eller arbetslöshetsersättning. I Socialförsäkringsutredningen från 2005 visualiserades hur den nya arbetslinjen fortsättningsvis inte enbart skulle göra politiska nedslag och revideringar i arbetsmarknadspolitikerna i syfte att modifiera insatser och regelverk för arbetslösa. Två nya sociala grupper skulle också ingå i de nya krafttagen att maximera aktivering i linje med visionen om full sysselsättning, nämligen människor som mottog försörjningsstöd och de sjukskrivna (se Socialförsäkringsutredningen, 2005; Brulin & Bäckström, 2006). Detta skedde i linje med den logik som betraktar bristande motivation eller engagemang i förvärvsarbete som en konsekvens av en redan säkrad inkomst via det generösa välfärdssystemet, vilket följaktligen resulterade i skiftet från den traditionella arbetslöshetsförsäkringen till en ”omställningsförsäkring” år 2006. Som Nord (2018) och Dahlstedt (2009) bland andra beskriver, så skulle reformen till omställningsförsäkringen leda till ökade individuella incitament för att individer skulle förmå sig att arbeta med tidigare otänkbara arbeten, med andra ord uppmuntra flexibilitet på arbetsmarknaden, om rätten till ersättning stramades åt och ersättningsnivåerna sänktes. Sysselsättningen i landet förväntades öka som ett resultat av denna politiska reform (Dahlstedt, 2009a; Bengtsson & Berglund, 2012).

Förutom att *fler* sociala gruppers levnadsvillkor påverkades av arbetslinjen, så påverkades även synen på den enskilde individen. Till exempel kan nämnas att under 1900-talets andra hälft var välfärdsinsatserna ofta av långtidsinvestering karaktär för arbetslösa. Dessa satsningar var tidskrävande och kostsamma men ansågs gynna individ och samhälle på lång sikt, då medborgarna inom en snar framtid skulle bli resursrika, attraktiva för arbetsmarknaden och kunde därefter övergå från välfärdsconsument till välfärdsproducenter i form av skattebetalande medborgare. Den tidskrävande dimensionen likväl som prislappen för välfärdsinsatserna fick dock diktera systemskiftet av arbetslöshetssystemet som skedde lagom till både lågkonjunkturen och regeringsskiftet där alliansen år 2006 kom till makten (Garsten et al., 2016; Nord, 2018). Målet om en reviderad arbetslinje beskrivs dock i litteratur som en partipolitiskt oberoende strävan, men där en skillnad uppstår i de faktiska medlen, åtgärderna, för att en starkare arbetslinje ska komma till stånd (Junestav, 2004; Brulin & Bäckström, 2006). Man skriver här om en ytterligare tillspetsning av arbetslinjen då AF fick direktiv av regeringen 2006 om att ställa högre krav på arbetssökande för berättigande av ekonomiskt stöd (Sunnerfjell, 2017). Den politiska betoningen har efter 2006 legat på individens eget ansvar över sin välfärd och arbetssituation istället för att staten skulle betraktas som huvudansvarig och skyldig att rusta sina medborgare

genom utbildningar eller resursstärkande insatser. Utformningen av arbetsmarknadspolitiken skulle nu bli mer av disciplinerande karaktär där olika tvångsmekanismer skulle samspela för att ge människor incitament att acceptera vilket arbete som helst, eller andra aktiverande insatser (Johansson & Horne-mann Møller, 2009; Bengtsson & Berglund, 2012).

Medborgerliga *skyldigheter* och *ansvar* är således två nyckelbegrepp som är sprungna ur detta systemskifte. Individer är inte enbart bärare av rättigheter, vilket tidigare utgjort ett starkt kännetecken för den svenska välfärdsstaten, utan är nu även betraktade som bärare av skyldigheter gentemot sin egen och samhällets välfärd, i betydligt högre grad än tidigare (Brulin & Bäckström, 2006; Furåker & Blomsterberg, 2009; Olofsson, 2009; Piippola, 2010; Shierup & Ålund, 2011; Bengtsson & Berglund, 2012; Bengtsson, 2014). Medborgerliga rättigheter till socialförsäkringarna blev således starkt villkorat av skyldigheter och ansvar gentemot samhället i form av förvärvsarbete och aktivt sökande eller deltagande i aktiverande välfärdsinsatser. I samband med det reviderade socialförsäkrings-systemet och den stärkta arbetslinjen, visar studier att medborgares förtroende för berörda myndigheter har minskat (Holmgren et al., 2016) inklusive sjukvården där allmänläkare förhåller sig till striktare bedömningsunderlag inför sjukskrivning av patienter (Arvidsdotter et al., 2019:1741-2).

2.2. Den moderna arbetslinjen, trygghet eller risk?

Att vara en deltagare på arbetsmarknaden är kopplat till flera positiva aspekter. Dessa aspekter kan omfatta *individuella*, *sociokulturella* eller *samhälls-ekonomiska* förtjänster. För individen kan självkänsla, psykisk hälsa och autonomi åberopas som exempel på fördelar som följer ett aktivt deltagande på arbetsmarknaden, inklusive föreställningar om "det goda livet" (Cheney et al., 2008). Ur ett sociokulturellt perspektiv kan positiva faktorer vara kopplade till social status och stärkt medborgarskap genom *att göra rätt för sig* genom sitt (av andra) uppskattade och förväntade arbetstagskap (jfr Bengtsson & Berglund, 2012). Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv nämns ofta inbetalandet av skatt som en nödvändighet för att medborgare ska kunna åtnjuta de universella välfärdsinsatserna och också upprätthålla välfärdssystemet i Sverige (Olofsson, 2009). Arbetsföra medborgare har en skyldighet att bidra till samhällsbygget genom förvärvsarbete och därmed skatteintäkter.

Men det är inte så enkelt att tala om arbetets förtjänster utifrån dessa tre, tillsynes olika, perspektiv. Dels så är det inte en självklar gräns mellan exempelvis det sociokulturella och det samhällsekonomiska perspektivet. Den sociala identiteten som återfinns på den individuella, likväl som den sociokulturella nivån, är

sammanlänkad med skyldighetsdiskursen ”att vara en sådan som gör rätt för sig”, vilket också är en återopad skyldighet i arbetsmarknadspolitiken på en samhällsekonomisk nivå. Det som således belyses i sådana förväntningar på den enskilde medborgaren, processas av individer till en samhällskulturell (och ofta given) *norm*. Denna process förmedlas genom statlig styrning, eller *governmentality*, vilket innebär att ett demokratiskt samhälle och dess medborgare formas genom statens maktutövning (mer om detta i avhandlingens teoriavsnitt). Med andra ord så kan vi här peka på institutionaliseringsprocesser som förvandlar övergripande politiska visioner eller mål till internaliserade samhällsnormer som har stor inverkan på medborgares livsvärld och subjektskapande (jfr Burchell, 1996; Hindess, 1996; Socialförsäkringsutredningen, 2005). Avhandlingens första delarbete belyser denna fråga, där HiA utgår från skyldighetsdiskursen när de uttrycker sina tankar om sin framtida plats på arbetsmarknaden (Nouf-Latif et al., 2018).

Arbetslöshet har således förvandlats från ett samhällsstrukturellt till ett individualiserat problem (Bengtsson & Berglund, 2012). Arbetslinjen innebär en större tonvikt på aktiverande insatser och individers anställningsbarhet där bland annat geografisk mobilitet och personlig flexibilitet (utbildning, arbetserfarenheter, anpassningsbarhet) framhävs som viktiga egenskaper (Sparrhoff & Fejes, 2009; Piippola, 2010). Som Piippola (2010) lyfter fram, har detta implikationer för klasskillnader där resursstarka, högutbildade individer utgör den grupp av människor som har lättast för att vara geografiskt mobila och flexibla – främst män. Ur detta perspektiv kan man betrakta arbetslinjen som en trygghet där individer erbjuds att delta i olika program, organiserade jobbsökande aktiviteter och praktik för att hålla igång jobbmotivation och motverka bidragsberoende, social isolering eller exkludering från arbetslivet (Piippola, 2010). Men i samband med AFs och FKs hårdare behovsbedömningar och krav på den enskilde individen och dess inneboende resurser och flexibilitet, så kan arbetslinjen även betraktas som en social risk (se även Jacobsson & Seing, 2013). De mest utsatta samhällsgrupperna blir ännu mer alienerade från förvärvsarbete men riskerar även allvarliga ekonomiska problem då ersättningar kan utebli till följd av exempelvis nekad praktikplats, oavsett anledning. Detta är ett exempel på hur välfärden ändrats sedan den intensifierande aktiveringspolitiken och arbetslinjen under 1990-talet, där tillträde till socialförsäkrings-systemet blivit hårt villkorat. En annan skillnad är det Bengtsson (2014) beskriver som kortsiktiga insatser som erbjuds istället för de långsiktiga insatserna, och som har mer av en aktiv vilolägesfunktion, en *standby-ability*. I väntan på att dörrar ska öppnas och individen ges tillträde till förvärvsarbete, ska den enskilde vara aktiv i åtgärdsprogram som ur ett mer kritiskt perspektiv beskrivs i termer av meningslösa eller statiska aktiviteter som varken är resurstärkande eller leder till reella framsteg (jfr Oleskog Tryggvason et al., 2014; Garsten et al. 2016). I linje med detta pekar exempelvis Nord (2018) på ett växande missnöje bland

arbetslösa som upplever ett bristfälligt stöd under inskrivningstiden på AF. Den medborgerliga motprestationen för tillgången socialförsäkringarna är därmed viktig ur ett normativt och politiskt perspektiv. Motprestationen ska dels betraktas som en moralisk markering där budskapet är att alla medborgare är skyldiga att bidra till samhället, där ingen är undantagen (se exempelvis Junestav, 2004). Dels belyses detta även som en beteende- och attitydmodifierande strategi som syftar till att motverka medborgares benägenhet att vara ”passiva” när individer inte har egen försörjning (jfr Furåker & Blomsterberg, 2009; Bengtsson & Berglund, 2012; Bengtsson, 2014; Sunnerfjell, 2020).

Medborgaren är ansvarig för sin egen framgång, utbildning, framtid och livssituation – inte staten. Ovanstående redogörelser kan i enlighet med Jessop (2002) illustrera ett pågående skifte från en socialdemokratisk till en neoliberal välfärdsregim. Detta samhällsskifte benämns bland annat som en utveckling från *welfare to workfare*, och kan beskrivas som en omvandling där marknads-mekanismer eller arbetsmarknadsåtgärder används som främsta verktyg för att motverka social utsatthet och fattigdom (Kananen, 2012; Cantillon & Van Lancker, 2013; Grover & Soldatic, 2013; Soldatic & Morgan, 2017).

3. Funktionshinder genom historien och i samtiden

Att skriva om individer med funktionsnedsättning och deras historia i en sammanläggningsavhandling är utmanande. Vilket perspektiv ska man belysa och i vilken ände ska man börja? Hur långt tillbaka i tiden ska man gå och hur många nedslag ska man göra för att få en förståelse för hur utvecklingen har sett ut, vad som drivit på utvecklingen och vilka förutsättningar dagens samhälle ger personer med funktionsnedsättning? En ytterligare dimension är hur dessa förutsättningar uppfattas av berörda individer samt vilka möjligheter och begränsningar dessa förutsättningar skapar. Några begrepp som fungerat som trogna följeslagare genom funktionshinderhistorien är *normalitet* och *avvikelse*. I följande avsnitt kommer jag att redogöra för dessa begrepp, och diskutera hur de kan vara relevanta för att förstå den samhälleliga situationen för personer med funktionsnedsättning och erfarenheter av funktionshinder. Med funktionshinder menas här sociala, kulturella, eller fysiska situationer som medför hinder av olika slag för individers jämlika samhällsdeltagande (återkommer till detta i avsnitt 3.4.).

3.1. Normalitet – en kort resumé

Samhällets förhållningssätt till människor med funktionsnedsättning följer konsekvent mörka tonarter genom alla tidsepoker. Olsson och Qvarsell (2000) lyfter fram hur människor med funktionsnedsättning bland annat beskrivits som resultatet av "synd" och därmed Guds bestraffning. Synen på personer med funktionsnedsättning som "invalid" (jfr även Kohlström, 1996), refererar till att inte vara valid, giltig, som människa. Det sistnämnda synsättet kan spåras tillbaka till Aristoteles observationsstudier som resulterade i slutledningen att vissa individer med funktionsnedsättning var mer lika djur än människor då de verkade sakna det huvudsakliga mänskliga attributet – förmågan att resonera (Rose, 2006). Liknande exempel på nedsättande språkbruk och syn på personer med funktionsnedsättning genom tiden, finns beskrivet i överflöd (exempelvis Avery, 1999; Charlton, 2006; Hubbard, 2006).

Mer relevant för dagens perspektiv på ab/normalitet, kan spåras till Adolphe Quetelet, som var verksam inom naturvetenskaperna under 1800-talet inom bland annat statistik, fysik, astronomi, och senare "social fysik" (sociologi). Han är känd för att vara pionjären för enandet av naturvetenskapliga ansatser och samhällsfenomen, där han menade att alla fenomen i ett samhälle kunde kvantifieras och mätas, trots människans oförutsägbara natur. Han gav upphov

till konceptet ”medelvärde”, vilket han förmedlade i verket ”l’homme moyen” [den genomsnittliga människan] som bland annat bidrog till en arketyp eller kategorisering av ”den typiska människans” fysiska och moraliska attribut. De som avvek från denna kategori avvek således från det ideala, genomsnittliga eller normala (Mosselmans 2005; Davis, 2013). Det ideala, eller genomsnittliga, är två sidor av samma mynt; det vanliga, naturliga, neutrala, normativa eller eftersträvansvärda.

Utifrån hur Olsson och Qvarsell (2000) beskriver, så har samhället historiskt haft olika sätt att hantera vård och sociala angelägenheter kring personer med funktionsnedsättning som avvek från normalitetens ideal. Efter konflikter som uppstod till följd av missnöje från de svenska socknarna, som tidigare hade ett stort ansvar för de fattiga och sjuka, tillkom en lagstiftning 1847 som innebar att staten officiellt skulle ta ansvar för de individer som var oförmögna att försörja sig själva. *Fattigvårdsmyndigheten* var ett exekutivt organ och ansvarade för bland annat barn med olika kognitiva nedsättningar och som kom från fattiga familjeförhållanden, genom att skicka dem till ”idiotanstalter” där de kunde delta i den obligatoriska skolgången som inte kunde ske i ordinarie undervisningsmiljöer. Målet var att fostra självförsörjande medborgare genom att lära ut hantverk och skriv- och läskunnighet. Men i och med tillkomsten av lagstiftningen som befäste ekonomiskt understöd (numera försörjningsstöd) för berörda individer, så tillkom även ett uttalat behov av att särskilja mellan de tillbörligt och otillbörligt fattiga. Med andra ord började man skilja på människor som verkligen inte hade förmågan att försörja sig genom arbete, och de som på otillräckliga grunder inte hade arbete (Olofsson, 1996; Olsson & Qvarsell, 2000). Detta gav upphov till en kriminalisering av otillbörlig arbetslöshet där människor som inte hade ett ”giltigt försvar” blev fängslade eller placerade i tvångsarbete (Junestav, 2004).

Samtidigt under denna tidsepok inleddes även ett särskiljande av olika typer av funktionsnedsättningar, för mer riktad vård och behandling. Personer med exempelvis utvecklingsstörning separerades från andra vårdgrupper, utifrån en vision om självständiga medborgare som skulle kunna lära sig att leva ett normalt liv (Olsson & Qvarsell, 2000). För personer med fysiska funktionsnedsättningar kom denna utveckling i samband med en utredning 1920 då man såg produktivt värde i personer som hade fysiska funktionsnedsättningar som skulle kunna bidra till samhällsnyttan (Haglund & Cederberg, 1920). Det senare initierade ”vanförestalternas” inträde i samhället som representerade en variant av yrkes- eller arbetsskola (Kohlberg, 1996:24-5).

De första *officiella* inrättningarna för olika funktionshindergrupper i Sverige kan spåras till 1860-talet. Dessa mentalsjukhus eller institutioner levde kvar i ett sekel innan de började ifrågasättas som resultat av en kritisk samhällsopinion. Här

började den funktionshinderpolitik som vi känner idag att ta form. Under 1960-talet började ovärdiga levnadsförhållanden för personer som befann sig på mentalsjukhus att uppmärksammas. Avvecklingen av mentalsjukhusen initierades till förmån för mer samhällsintegrerade vårdformer som förespråkade ett mer normalt (sedvanligt) liv med normala (vanliga) rutiner och livsmönster (SFS 1997:724; Meeuwisse, 1997; Olsson & Qvarsell, 2000; Markström, 2003). Personer med autismliknande tillstånd går att spåra till mentalsjukhusen genom studier som behandlar medicinering av intagna patienter med "autism" i den meningen att de hade en introvert livsvärld (se exempelvis Mäkelä, 1966). Då autism förknippades med bland annat schizofreni (Lidberg & Broberg, 1996) och fortfarande (i vissa studier) beskrivs som en lättförväxlad diagnos (Nylander et al., 2014), ter sig diagnosgruppens historia vara osäker.

3.1.1 Autism

Forskningen om personer med autism framstår som splittrad, vilket främst beror på olika vetenskapliga perspektiv och kunskapsfält som studier är producerade inom (Straus, 2013). Den splittrade bilden bottnar i de partikulära förmågorna och svårigheterna som individer upplever, likväl som den stora variationen inom målgruppen.

Fenomenet autism introducerades i litteraturen genom psykiatrikern Leo Kanners studier (1943). Hans observationsstudier vittnar om en barngrupp med repetitiva beteendemönster, affektiva störningar och bristande föreställningsförmåga, samt ointresse för den yttre världen. Hans Asperger (1944) publicerade året därpå en liknande studie, där han särskilt betonade de "sociala störningarna" som barnen uppvisade. Dessa två förgrundsgestalter för de kliniska diagnoserna autism och Aspergers syndrom, var pionjärer till den successiva utvecklingen som följde. Man kunde nu, i grova drag, börja det kliniska särskiljandet mellan dessa diagnoser och andra psykiatriska diagnoser som förr betraktades som tillstånd av "galenskap", psykoser, eller schizofreni (Straus, 2013).

I första och andra upplagan av DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) återfanns autistiska tillstånd som en undergrupp till diagnosen schizofreni. År 1980 tillkom den tredje upplagan av DSM där autism introducerades som en egen diagnos, och i den fjärde upplagan (1994-2013) tillkom ytterligare varianter av autismdiagnoser, däribland Aspergers syndrom. DSM 5 har sedan 2013 utgjort den aktuella versionen av diagnosmanualen och den stora skillnaden mot tidigare upplaga är att det inte längre finns olika typer av autismdiagnoser, som exempelvis Aspergers syndrom. Orsaken verkar grundas i uppfattningen att differentialdiagnostiken mellan olika autismspektrumtillstånd är svårtillämpad och att kliniska diagnosförfaranden därmed

inte heller har varit konsekventa. Det är svårt att skilja mellan exempelvis en person som har Aspergers syndrom, från en person med autism som har ett välutvecklat tal och påvisar normal begåvning. Samtliga autismspektrumtillstånd går nu alltså under *en* autismspektrumdiagnos - *Autism* (Jansson, 2015).

3.1.2 Högfungerande vuxna med autism

Syftet bakom de olika kategorierna av autism var främst att identifiera svårigheter hos olika autismgrupper. Den huvudsakliga skillnaden mellan HiA eller Aspergers syndrom, och övriga autismdiagnoser, var grundad i att den förstnämnda gruppen har en normal till hög begåvning. Detta försätter diagnosgruppen i gränslandet mellan normalitet och avvikelse, då svårigheter för HiA yttrar sig på andra sätt. Den medvetna positioneringen av gruppen som situerad inom detta gränsland, kan även förstås utifrån rådande lagstiftning. LSS är en lagstiftning som är konstruerad för de funktionshindergrupper som anses vara i störst behov av stöd. Samtidigt är autism en spektrumdiagnos där det råder stora skillnader i förmågor och funktionsbegränsningar mellan olika personer med autism. Kontrasterna mellan högfungerande och lågfungerande personer är utmärkande i jämförelse med variationen inom många andra funktionshindergrupper. Personer inom gruppen med intellektuella funktionsnedsättningar kan exempelvis också betraktas som positionerade i gränslandet mellan normalitet och avvikelse (jfr Molin, 2008; Ineland et al., 2013; Luthra et al., 2018). Däremot är skillnaden att HiA i relation till arbetsliv, inte beskrivs som en grupp som vacklar mellan omsorgslogiker som innefattar speciallagstiftningen LSS (daglig verksamhet) och mer vanligt förekommande stödinsatser i enlighet med formuleringen i SoL (som resulterar i exempelvis arbetsförlagd praktik eller programåtgärder). Gruppen HiA vacklar snarare mellan SoL och universellt riktade arbetsmarknadsåtgärder (jfr Qvarsebo, 2009; Sunnerfjell, 2017:73-4) samtidigt som gruppen å andra sidan utgör en av de relativt få diagnosgrupper som har rätt till LSS-insatser. Utformningen av välfärdsinsatser och arbetsmarknadsåtgärder som riktar sig till personer med autism är därmed en utmaning eftersom variationen av individuella förmågor och svårigheter är av betydande karaktär inom målgruppen. Samtidigt skildrar forskning och litteratur en växande självrepresenterande rörelse av högfungerande vuxna med autism. Budskapet som förmedlas är bland annat som Davidsson (2007) framhåller, att målgruppen har förmåga till självförespråkande och agens, samt motsätter sig funktionshindergörandet som produceras inom såväl forskning som samhälle (jfr Singer, 1999; Silverman, 2008; Straus, 2013).

Som många studier framför (jfr Frith, 1996; Attwood, 1998; Barnhill, 2001; Higgins et al., 2008; Hendricks, 2010; Richards, 2012) så är den generella beskrivningen av målgruppens svårigheter av social karaktär, eller egenskaper

som ger konsekvenser för social interaktion. Individer kan ha svårigheter för ögonkontakt och för att tolka abstrakt och ickeverbal interaktion som kroppsspråk, metaforer och skämt (jfr Kasher, 1991; Bertilsdotter-Rosqvist, 2012; APA, 2013). Den empatiska förmågan (att relatera till andra) kan också vara påverkad, liksom att kunna föreställa sig en framtida händelse som ännu inte skett. Individerna beskrivs också som en målgrupp i behov av förutsägbarhet, rutiner och struktur för att få vardagen att fungera, vilket också uppges vara en bidragande faktor till vissa repetitiva beteenden (jfr Ozonoff et al., 1991; Attwood, 1998; Barnhill, 2001; Muller et al., 2003).

Här är jag dock mån om att belysa heterogeniteten i diagnosrelaterade uttryck, trots ovanstående redogörelse. Forskning påvisar stora individuella skillnader inom en och samma diagnosgrupp, likväl som att jag själv upplevde dessa skillnader i mötet med 13 högfungerande vuxna med autism under mitt fältarbete. Vissa av ovanstående diagnosrelaterade egenskaper kände jag inte alls igen, medan andra var mer vanligt förekommande hos personerna. Nedan följer ett illustrativt exempel:

I matsalen sitter vi och äter. Deltagarna börjar skämta med varandra om olika saker. Till slut så säger Johan till Mariah ”jag tror inte du har alla hästar hemma i stallet Mariah”. Mariah tittar på Johan och ler. Jag säger till Johan att Mariah kanske inte *har* några hästar? [Mariah brukar anmärka på ordvitsar]. Mariah ler stort och säger ”jag skulle nog säga att jag inte har något stall!” och skrattar högt. Alla skrattar, och jag gapskrattar tills tårarna rinner. Alla skrattar hysteriskt åt mig och Mariah och Max pekar på tårarna som sprutar ur ögonen på mig (vilket brukar roa dem) [observationsanteckning från FHS].

Ovanstående observationsanteckning tjänar till att illustrera hur den allmänna bilden av att personer med Aspergers exempelvis inte har förmågan att läsa mellan raderna eller förstå abstrakta skämt, inte är en universell sådan. Det finns liknande observationsanteckningar samt intervjumaterial, som skulle kunna illustrera exempel på sådana diskursbrytande uttryck. I linje med Straus (2013) så menar jag att ett problem med diagnoscentrering skapar stereotypa bilder av personer med diagnoser, som överskuggar vissa egenskaper och uttryck som individuella skillnader. Det kan följaktligen vara personliga egenskaper som samspelar med diagnosrelaterade svårigheter, men som även kan vara helt avskilda från diagnosen, likväl som personer utan fastställd diagnos har olika personligheter, svårigheter och glädjeämnen. Detta problem reflekteras både socialt genom stigma och strukturellt genom diagnoscentrerade åtgärder, vilket i en eller annan grad riskerar att internaliseras av individerna själva.

3.1.3 Den moderna funktionshinderpolitiken

Bengt Nirje (1969) bidrog med den första svenska vetenskapliga texten om normalisering och normaliseringsprinciper. Sedan 1960-talet har funktionshinderpolitiken successivt utvecklats från att betrakta personer med funktionsnedsättning som passiva vårdobjekt i behov av skydd från den yttre världen, till aktiva demokratiska subjekt som med rätt stöd ska bli delaktiga medborgare i samhällslivets olika delar. I enlighet med principerna skulle institutioner som mentalsjukhus och anstalter avvecklas till förmån för insatser i lokalsamhället. Under 1970-talet utvecklades inom landstingen exempel på samhällsintegrerande boende- och vårdformer, bestående av öppenvård och rehabiliterande insatser för personer med psykisk funktionsnedsättning. Denna utvecklingsprocess pågick stötvis till andra hälften av 1980-talet, då de första mentalsjukhusen började stängas ned (Lindqvist et al., 2014). Samtidigt som vårdplatserna på mentalsjukhusen kraftigt reducerades kvarstod frågan om ansvaret för öppenvård och samhällsintegrerande insatser. Efter ett långt utredningsarbete och en proposition, som bara delvis gick på utredarnas linje, beslutades 1994 att förtydliga kommunernas ansvar för insatser i form av boende och sysselsättning till personer med psykisk funktionsnedsättning, medan ansvaret för psykiatrisk öppen- och slutenvård kvarstod för landstingen (SoU 1992:73; Prop. 1993/94:218). Bestämmelserna i den så kallade psykiatireformen trädde i kraft 1995, och implementerades främst genom en skatteväxling och genom tidsbegränsade stimulansmedel som betalades ut för att hjälpa kommunerna i utvecklandet av nya verksamheter (Markström, 2003). Sedan reformen har insatser för boende och sysselsättning expanderat kraftigt inom kommunerna. De problemområden som främst lyfts fram idag är de stora lokala skillnaderna mellan kommunerna gällande både omfattningen på utbudet och kvaliteten på insatserna, samt samverkan mellan regioner och kommuner runt personer med allvarlig och komplex psykiatrisk problematik (Markström, 2020).

För funktionshinderområdet i bred mening hade dock stora förändringar genomförts redan året innan, då handikappreformen trädde i kraft och manifesterades i LSS (SFS, 1993:387). Båda reformerna bidrog med ett nytt synsätt i frågan om att *tillförsäkra jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för personer med funktionsnedsättningar*, vilket är lagstadgat i LSS. I lagen återfinns tre kategorier av funktionsnedsättningar (så kallade personkretsar) som anses föranleda särskilt omfattande behov av stöd. Mer specifikt berör det personer med utvecklingsstörning, personer med autism eller autismsliknande tillstånd (personkrets 1), personer med bestående begåvningsmässig nedsättning eller hjärnskada (personkrets 2) samt andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som inte beror på normalt åldrande (personkrets 3).

Vidare beskrivs i LSS att all verksamhet ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet och att den enskilde i största möjliga utsträckning ska ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges (SFS, 1993:387). De personer med funktionsnedsättning som inte kvalificerar för LSS åberopade personkretsar, kan få stöd enligt Socialtjänstlagen (SFS, 2001:453) i 5 kap 7§, där:

Socialnämnden skall verka för att människor som av fysiska, psykiska eller andra skäl möter betydande svårigheter i sin livsföring får möjlighet att delta i samhällets gemenskap och att leva som andra/.../ Socialnämnden skall medverka till att den enskilde får en meningsfull sysselsättning och får bo på ett sätt som är anpassat efter hans eller hennes behov av särskilt stöd.

Skillnaderna mellan de två lagarna kan i korta drag beskrivas som en *tillförsäkran* om stöd i LSS, kontra *möjlighet* till stöd enligt SoL.

Den svenska funktionshinderpolitiska utvecklingen fortsatte efter handikappreformen att gå i linje med ett jämlikhets- och rättviseperspektiv genom 2008 års ratificering av *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (vidare förkortat CRPD). Konventionens syfte är att:

främja, skydda och säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning och att främja respekten för deras inneboende värde (Socialdepartementet, 2008:25).

I konventionen åberopas alla livsarenor och rättigheter som ska tillförsäkras den enskilde, bland annat rättigheten till icke-diskriminering, arbete, hälsa, rehabilitering samt den generella rättigheten till valfrihet och självbestämmande i alla insatser som berör den enskilde. CRPD användes som en riktlinje för regeringens genomförande av funktionshinderpolitiken 2011-2016, men upplevdes som otydlig i dess faktiska omsättning och därmed betydelse för målen i bedriven politik (Prop. 2016/17:188). De nya nationella riktlinjerna skulle därmed mer tydligt förankras i Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. De dagsaktuella nationella riktlinjerna tar därmed sin utgångspunkt i CRPD för att säkerställa dess efterlevnad.

3.1.4 Sammanfattning

Personer med funktionsnedsättning har gått från att ha varit föremål för åtskilliga oförrätter, socialt och politiskt, till att i samtiden vara en medborgargrupp med internationellt och nationellt stadgade rättigheter. Dessa rättigheter tjänar till att försäkra individer med funktionsnedsättning ett liv på samma villkor som andra,

fritt från diskriminering och kränkande behandling, samt rätt till stöd och service för att kunna leva ett så normalt liv som möjligt med full delaktighet på samhällslivets olika arenor. Begreppet normalitet är dock flytande och socialt och historiskt kontextbundet. Det är ett socialt konstruerat begrepp som är beroende av samtiden vi lever i. Vi behöver inte blicka tillbaka till 1800-talet för att påvisa hur skillnader i synsätt och bemötande av människor med olika typer av funktionsnedsättningar skiljer sig från dagens, likväl som att det som uppfattades som normalt vid normaliseringsprincipens tillkomst inte nödvändigtvis är normalt idag. Normalitet innefattar enskilda medborgares skyldigheter och rättigheter, levnadsstandarder och rutiner, välfärdsinsatser, föräldraskap, familjekonstellationer eller relationer, med mera. Framförallt är det synen på *individen* som parallellt förändras då en (ny) idealtyp av den önskvärda eller normativa individen (subjektdiskursen) blir produkten av samhällsopinionen och relaterade förändringar. Kommunaliseringen av slutna vårdhem i funktionshinderpolitiken eller arbetslinjen är sådana tydliga exempel. I respektive exempel förändrades synen på personer med funktionsnedsättning, och arbetstagare, till att innefatta en ny typ av eftersträvd normalitet. Precis som att den bisarra subjektdiskursen "idiot" på ett naturligt sätt legitimerade institutionalisering på "idiotanstalter", så utgör diskursen om den *anställningsbara* eller *aktiva medborgaren* basen för legitimerande av aktiva arbetsmarknadsåtgärder. Full och jämlik delaktighet på lika villkor som andra medborgare, innebär således också ett medborgarsubjekt som är aktivt, och deltar på samhällets olika arenor.

I och med att en ny normalitet, eller norm, växer fram, så förändras parallellt livsvillkoren för berörda individer. Särskilt berörs människor i utsatta livssituationer eller personer som befinner sig i beroendeställning till välfärdspolitiken som utformas i förhållande till den nya normen.

3.2. Olika perspektiv på funktionsnedsättning

Det finns olika synsätt eller perspektiv på att betrakta och förstå funktionsnedsättningar, diagnosen autism och HiA. Dessa synsätt ger implikationer för såväl den dominerande förståelsen för individ, diagnosrelaterade svårigheter och samhällets ansvar. Samtidigt finns det inbördes kritik mellan förespråkarna av respektive perspektiv. Några perspektiv av relevans för avhandlingen kommer här att presenteras.

3.2.1 Den individuella modellen

Som Danermark och Tholén (2016) framhåller så dominerade det individuella eller medicinska perspektivet såväl forskning som praktik under 1900-talet. Inom detta synsätt ställs individens biomedicinska funktionsnedsättning i centrum, vilket tidigare har benämnts som ”handikapp” och senare ”funktionshinder”. Handikapp och funktionshinder utgör begrepp som uteslutande härleds till den enskilde individens kropp och dess biomedicinska förutsättningar (Danermark & Tholén, 2016). Lösningar för att mildra individens tillstånd är grundade i medicinska och rehabiliterande åtgärder. Gustafsson (2014) framhåller att det främst är detta synsätt som präglar FKs arbete i myndighetens (försäkringsmedicinska) bedömning av arbetsförmåga. Kritiken mot den individuella förklaringsmodellen har bidragit till framväxten av samhällsvetenskapliga forskningsdiscipliner och förklaringsmodeller som betraktar och förklarar individens nedsatta funktionsförmåga ur andra perspektiv. Enligt dessa kan begrepp såsom funktionshinder inte alls, eller bara delvis, betraktas utifrån individens biomedicinska förutsättningar.

3.2.2 Den sociala modellen

Den sociala modellens ursprung, som representerar den medicinska modellens motpol, härstammar från funktionshinderrörelsen UPIAS (Union of physically impaired against segregation) vilken representerade en social mobilisering i Storbritannien på 1970-talet (Shakespeare, 2006). Rörelsens huvudsyfte var att göra motstånd mot samhällsstrukturerna som ansågs exkludera individer med funktionsnedsättning, främst från arbetsmarknaden. Enligt den sociala modellen betraktas funktionsnedsättning som en naturlig mänsklig variation där funktionshinder uppstår i en stigmatiserande och exkluderande process genom samspelet mellan individen med funktionsnedsättning och yttre förhållanden. Dessa yttre förhållanden grundas i både konkreta och mer abstrakta aspekter eller barriärer, såsom infrastruktur och samhällsstrukturer. Arbetsmarknaden utgör en central utgångspunkt för upprätthållandet av funktionshinder (Barnes & Mercer, 2005; Shakespeare, 2006; Graby, 2015). Dessa barriärer hindrar deltagande i samhällslivet på lika villkor som andra och skapar därmed en exkludering av berörda individer. Då strukturella barriärer ligger till grund för uppkomsten av funktionshinder, ligger således ansvaret för barriärernas upplösning även på samhällsnivå. Funktionshinder existerar enligt detta perspektiv inte utan samhällets tillkortakommanden. Kritik som riktats mot den sociala modellen lyfter bland annat dess förringande av människors faktiska – och dagligen upplevda – svårigheter till följd av funktionsnedsättning, som smärta eller psykisk ohälsa (jfr Shakespeare, 2006; Bone, 2017). Detta ger följaktligen även svårigheter i relation till den egna subjektspositioneringen, exempelvis hur

en person kan förhålla sig till sina upplevelser av fysiska eller psykiska begränsningar i vardagen, om nu dessa begränsningar (ska) betraktas vara konstruerade (jfr Berg & Grönvik, 2007).

Forskningsdisciplinen *disability studies* framhäver den sociala modellen som det analytiska ramverket i förståelsen av fenomenet funktionshinder. Inom *disability studies* finns ett flertal olika inriktningar eller förgreningar, från vad som skulle kunna betraktas som radikal och ideologiskt driven forskning till mer objektiv men samhällskritisk forskning som belyser samhällets tillkortakommanden i relation till personer med funktionsnedsättning. Skillnaden mellan dessa skulle kunna betraktas som att den förra bidrar till samhällskritik och teoretiska praktiker rörande subjektivitet, medan den senare typen av forskning vill bidra till konkret förändring i det socialpolitiska landskapet (jfr Egner, 2016; Bone, 2017).

3.2.3 Cultural studies, Queer theory och Crip theory

Berg och Grönvik (2007) nämner den amerikanska funktionshinderforskningen som har gett upphov till forskningsdisciplinen *cultural studies*. Forskningsdisciplinen inbegriper en bred variation av forskningsområden och målgrupper som analyseras ur samhällskulturella perspektiv, där socialiseringskulturer, föreställningar och normer är i fokus för förståelsen av olika fenomen. Funktionshinder betraktas här som ett skapat fenomen som upprätthålls genom samhällskulturer och relaterade normer. Relaterad forskning intar identitetspolitiska utgångspunkter och har intersektionella ansatser i analysen av funktionshinder. Funktionshinder existerar inte utan samhällets *kulturella* konstruktioner som finns inbäddade i samhällsstrukturerna.

Ur *Cultural studies* har teoribildningarna Queerteori och senare Cripteori tillkommit som huvudsakligen innefattar (men inte nödvändigtvis är begränsad till) HBTQ-personer och personer med funktionsnedsättning. Här ligger funktionshinderforskningens betoning på normalitet som kulturellt fenomen då Cripteorin belyser görandet, och inte varandet, av kroppen som avvikande i relation till den kulturellt konstruerade normen (McRuer, 2006). Till skillnad från den individuella och sociala förklaringsmodellen ligger inte fokus på personer med funktionsnedsättning och identifieringen av orsakssamband som ger upphov till funktionshinder. Cripteorin uppmärksammar istället fenomenet normalitet, och ifrågasättandet av normalitetens gränser som fenomen. Funktionsnedsättningen blir en performativ symbol, det vill säga det kulturella kännetecknet individer uppbär för att få tillgång till specifika välfärdsinsatser, i synnerhet på arbetsmarknaden (Rydström, 2012). I cripteorin betonas den stolta

identiteten och social mobilisering mot dominerande maktstrukturer, vilket även reflekteras genom teorins iögonfallande namn.

Forskning relaterad till Cripteorin har kritiserats för att inte inbegripa sociala förutsättningar och aspekter såsom fattigdom, utbildning eller social isolering, i likhet med kritiken som bland annat riktats mot den sociala modellen. Teorin kritiseras även av andra funktionshindergrupper och forskare för att vara exkluderande för personer med osynliga eller psykiska funktionsnedsättningar och för att inte bidra till reella förändringar på det socialpolitiska fältet.

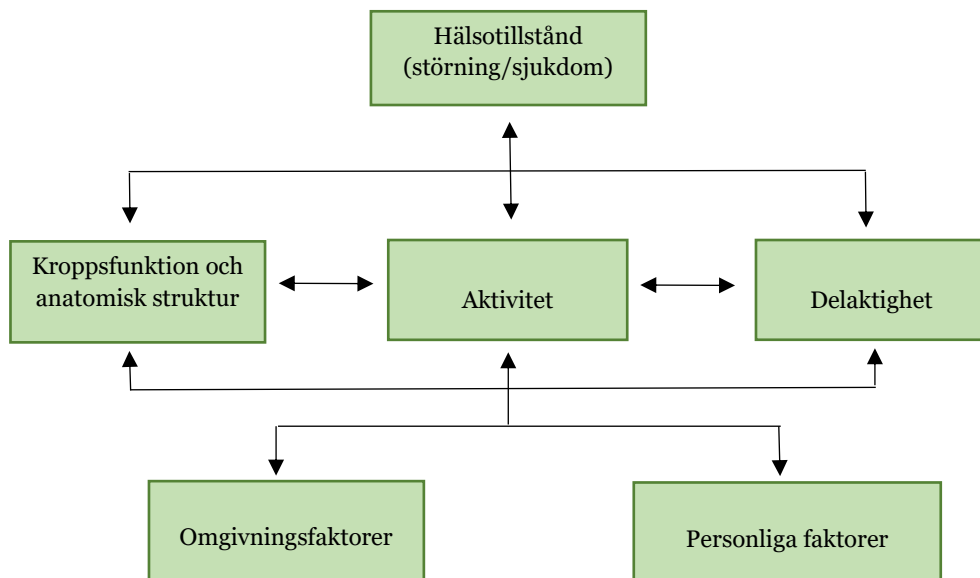
Det som framstår som tydligt i litteraturen är att ingen förklaringsmodell eller teori är fulländad, och kritik riktas mot samtliga. Kritiken riktas på ett övergripande plan i relation till förklaringsmodellernas ideologiska utgångspunkter, men även mot teoriernas innehåll. Det sistnämnda handlar ofta om exkluderingen av antingen vissa funktionshindergrupper, individuella upplevelser förknippade med identitet, eller forskningens oförmåga att bidra till samhällsförändring.

3.2.4 Den miljörelativa modellen och ICF

Medan den medicinska och den sociala modellen (med alla dess förgreningar) representerar den teoretiska dikotomin i förståelsen av funktionshinder, anammade den svenska funktionshinderpolitiken en mer nyanserad förståelsemodell av funktionshinder. Det miljörelativa synsättet har sedan slutet av 1970-talet varit ett etablerat socialpolitiskt perspektiv på personer med funktionsnedsättning (SoU:1976:20; Lindberg & Grönvik, 2011). Här inkluderas både individens biomedicinska förutsättningar och omgivningens roll för hur personer med funktionsnedsättning kan erfar funktionshinder i sin vardag. Funktionshinder uppstår som resultat av mötet mellan individer och deras omgivning. Exempel på samhällets försök att anpassa omgivningsfaktorer finns i hög grad representerade i LSS utbud av insatser, men även i arbetsmarknadspolitikens stödåtgärder som syftar till att anpassa arbetsplatser och arbetsuppgifter så att individer med funktionsnedsättning kan delta i arbetslivet som andra.

Som Molin (2008) belyser, så var det dock inte förrän år 2007 som begrepps-användningen reviderades som resultat av Socialstyrelsens terminologiråds rekommendation, och det gjordes en distinktion mellan nuvarande förståelse för funktionsnedsättning (individ) och funktionshinder (individens interaktion med omgivningen). Detta gick i linje med ICF, *Världshälsoorganisationens klassi-*

fikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (tidigare ICIDH) som har en biopsykosocial utgångspunkt.

Figur 1. Aktuell tolkning av interaktioner mellan komponenterna i ICF
(Källa: Socialstyrelsen, 2020:22).

ICF är en internationellt enad klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa och består av två delar. Första delen består av de så kallade hälsofaktorerna funktionstillstånd och funktionshinder vilka består av de tre komponenter som finns illustrerade i figuren ovan:

Kroppsfunktioner och anatomisk struktur, syftar till kroppens biomedicinska (psykiska och fysiska) funktion.

Aktivitet, innefattar en objektiv bedömning av individens kapacitet att utföra olika handlingar/aktiviteter.

Delaktighet, syftar till det faktiska genomförandet av aktiviteten, det vill säga individens engagemang i olika livssituationer vilket ska ge upphov till en känsla av samhörighet och gemenskap. Här är det individens subjektiva bedömning av delaktighet som står i fokus (Socialstyrelsen, 2016, 2020:36).

Vikten av individens egen uppfattning om sin delaktighet framhävs av Socialstyrelsen (2016) i relation till stöddokumentet *Individens behov i centrum* (IBIC). IBIC syftar till att identifiera och kartlägga individers behov och målsättningar och utgår från ICF samt lagstiftning som SoL och LSS:

Delaktighet innefattar... att den egna viljan och motivationen, personliga mål och roller är betydelsefulla för upplevelsen av delaktighet. Delaktighet kan därför inte mätas genom att isolerat kartlägga individens kapacitet och vad omgivningen möjliggör (Socialstyrelsen, 2016:36).

Vidare består ICFs andra del av *kontextuella faktorer* innefattande de två illustrerade komponenterna *omgivningsfaktorer* och *personliga faktorer*. Enligt modellen kan de senare faktorerna påverka kapacitet/aktivitet och genomförande/delaktighet. Omgivningsfaktorer och personliga faktorer är lika viktiga för möjliggörandet av både aktivitet och delaktighet (WHO, 2001; Socialstyrelsen, 2020). I ICF vidgades även förståelsen för uppkomsten av funktionshinder till att innefatta en ytterligare faktor, den så kallade delaktighetsinskränkningen (vilket har ersatt det tidigare begreppet handikapp) som i samma utsträckning som den omgivande miljön även bidrar till uppkomsten av funktionshinder:

Förekomsten av delaktighetsinskränkning bestäms genom att jämföra en persons delaktighet med vad som förväntas av en person utan funktionshinder i den aktuella kulturen eller samhället (Socialstyrelsen, 2020:204).

Delaktighetsinskränkningar syftar därmed till att belysa den sociala dimensionen i människans hälsotillstånd (WHO, 2003; Granlund et al., 2004; Socialstyrelsen, 2020). Delaktighetsinskränkningar kan enligt Molin (2008) bland annat representera de kulturella och samhälleliga stigma som följer och tillskrivs personer med funktionsnedsättning och implicit hindrar dem från deltagande, oberoende av deras faktiska kapacitet att delta eller inte (se även Socialstyrelsen, 2020:228). Den sociokulturella kontexten ska tas hänsyn till i bedömningen av en individs funktionsförmåga enligt ICF, där en bedömning bör göras i termer av vad som är rimligt att förvänta sig från det specifika sociokulturella sammanhanget och vad som rimligtvis bör betraktas som en barriär och inte. Barriärer betraktas således som relativa till den sociokulturella kontexten, vilket exemplifieras som en fråga innefattande geografisk hemvist i ICFs praktiska tillämpningsmanual (WHO, 2013).

En brist med ICFs interaktionsmodell är att den illustrerar en enkelriktad interaktion från de kontextuella faktorerna till funktionstillstånd och funktionshinder. Detta innebär att personliga faktorer inverkar på huruvida en person har kapacitet och kan delta engagerat i ett livssammanhang, exempelvis arbete.

Däremot synliggörs inte det motsatta förhållandet, det vill säga hur en individs deltagande eller icke-deltagande påverkar personliga faktorer som familjerelationer, boendesituation eller anställning. I ett andra steg så illustrerar Mitra och Shakespeare (2019) frågan om att interaktion mellan kontextuella faktorer och hälsotillstånd saknas i nuvarande flödesschema. Arbetslöshet eller familjerelationer påverkar dock den psykiska hälsan, men synliggörs inte i nuvarande modell som sätter kroppens funktioner, aktivitet och deltagande i centrum för förståelsen av o/hälsa. Även svenska forskare har kritiserat ICF för att lägga för stor tonvikt på den medicinska förståelsemodellen av funktionstillstånd, på bekostnad av de sociala barriärerna (Tideman, refererad i Lindberg, 2016).

Interaktionen i ICF-modellen bör alltså vara dubbelriktad mellan kontextuella faktorer och hälsotillstånd. Kontextuella faktorer bör även interagera med hälsotillstånd. På så vis skulle det betonas att deltagande i vissa kontexter som inte är förenliga med olika personliga faktorer, kan ge upphov till psykisk ohälsa, men även att kontextuella faktorer påverkar hälsotillstånd, oberoende av aktivitet eller deltagande.

What about the agency of the individual? What if the activities and participations under consideration are not those that are valued? ...The revised model has to consider whether an individual is able to act, participate or live on behalf of what matters to him/her (Mitra & Shakespeare, 2019:2).

3.2.5 Avhandlingens centrala perspektiv

Presentationen av dessa olika förståelsemodeller har syftat till att rama in det perspektiv på funktionsnedsättning som avhandlingen utgår från. Den miljörelativa modellen och ICF utgår ifrån både medicinska och psykosociala förståelsemodeller på funktionshinder, och riktar fokus på sociala och fysiska barriärer i individens miljö som orsakar funktionshinder och ohälsa. Genomförande av aktivitet och delaktighet utgör dock gravitationspunkten i ICFs förmedlade förståelse av hälsa och därmed kan ICF tolkas som att inte omfatta ett helhetsperspektiv på hälsa i den aktuella interaktionsmodellen.

Avhandlingen tar delvis sin utgångspunkt i den miljörelativa modellen och ICF, i synnerhet är aspekten om delaktighetsinskränkningar central. Den lucka som däremot saknas för en vidare förståelse av hälsa och funktionshindergörande processer, är det identitetsrelaterade perspektivet som egentligen avses att inrymmas i ICFs *personliga faktorer* (Socialstyrelsen, 2020). ICF klassificerar och konkretiserar dock inte dessa faktorer. Criteoriens kritiska perspektiv på identitet i relation till det tudelade begreppsparat avvikelse och normalitet tjänar i avhandlingen ett viktigt syfte. Genom ett fokus på vad som anses utgöra normal-

tillståndet i egenskap av arbetstagare, och varför, kan även en kritisk förståelse för samhällsnormer och funktionshindrigörande processer erhållas utifrån ett individperspektiv.

4. Personer med funktionsnedsättning i arbetslivet

I detta avsnitt kommer arbetslivssituationen för personer med autism att redogöras för, vilket sammanflätas med en beskrivning av arbetsmarknads-situationen för personer med funktionsnedsättning generellt samt personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

4.1. Arbetskraft, sysselsättning och personer med funktionsnedsättning

Inledningsvis redogörs för aktuell statistik som tjänar till att ge en övergripande bild av arbetsmarknadssituationen för personer med funktionsnedsättning. Beställaren av rapporten är AF och utföraren är SCB. Statistiken bygger på självrapportering av personer med olika typer av funktionsnedsättningar och uppgifterna är inhämtade i huvudsak år 2019 (se SCB, 2020:7).

Sveriges arbetskraft, samtliga människor mellan 16-64 år som antingen har sysselsättning eller är arbetsökande, motsvarar 85% av den svenska befolkningen. Bland dessa människor finns ca 806 000 personer i Sverige med funktionsnedsättning i arbetsför ålder (16-64), motsvarande 13% av den totala arbetskraften. Tre av fyra personer med funktionsnedsättning ingår i arbetskraften och antingen arbetar eller är arbetsökande. Sysselsättningsgraden i den totala befolkningen är 79% jämfört med 69% bland personer med funktionsnedsättningar som ingår i arbetskraften vilket motsvarar en ökning med två respektive sex procentenheter i grupperna mellan åren 2013 till 2019. Med sysselsättning menas all form av arbetsmarknadsdeltagande på den öppna arbetsmarknaden, förvärvsarbete likväl som arbetsmarknadspolitiska program (SCB, 2020:7-8).

Bland personer med funktionsnedsättning uppger drygt två av tre personer att deras funktionsnedsättning medför nedsatt arbetsförmåga (NA), ca 554 000 personer (SCB, 2020:21). Könsfördelningen är jämn mellan kvinnor och män med funktionsnedsättning, men skiljer sig åt i relation till NA, då fler kvinnor än män uppger att deras funktionsnedsättning även resulterar i NA, 73% jämfört med 63% (SCB, 2020:16). Undergrupperna personer med rörelsenedsättning och psykisk funktionsnedsättning är överrepresenterade vad gäller deras upplevelser av NA, 90% i respektive populationsgrupp, där motsvarande siffra är ca 70% för personer med neuropsykiatriska diagnoser (varav diagnosen autism). Att notera är dock att en diagnos hos en person inom de tre sistnämnda undergrupperna

kan föreligga tillsammans andra sjukdomar eller diagnoser, och är inte nödvändigtvis ensam om att orsaka nedsatt arbetsförmåga (SCB, 2020:20-1).

Bland personer med NA som befinner sig i sysselsättning, uppger 79% att de har behov av någon form av anpassning eller stöd för att kunna utföra sina arbetsuppgifter, där de tre vanligaste behoven är möjlighet till anpassat arbetstempo, anpassade arbetsuppgifter och anpassad arbetstid (SCB, 2020:9, se även Gustafsson et al., 2018). Av dessa personer är det 61% som arbetar heltid, jämfört med 68% i gruppen med funktionsnedsättning utan NA, och 80% i övriga befolkningen. Gällande denna aspekt finns en skillnad mellan kvinnor och män, där män i större omfattning jobbar heltid i samtliga tre referensgrupper (SCB, 2020:33-5).

En skillnad finns även beträffande förmåga att genomföra vardagssysslor på fritiden. I gruppen personer med funktionsnedsättning med NA uppger ca 80% att de även har svårigheter med att utföra vardagssysslor. Bland personer med funktionsnedsättning utan NA, är motsvarigheten ca 36% (SCB, 2020:94). Bland personer med specifikt neuropsykiatrisk funktionsnedsättning är det ca 77% som uppger svårigheter med förmågan till vardagssysselsättningar och 91% av de som har en psykisk funktionsnedsättning (SCB, 2020:95). Denna siffra är av vikt för att förstå att konsekvenserna av funktionsnedsättningen inte enbart kommer till uttryck då personer arbetar, utan i de flesta fall även påverkar andra livsarenor. Detta kommer vidare att diskuteras i avhandlingens diskussionsavsnitt i relation till framförallt delarbete 4.

Att notera är dock att deltidsarbete ofta omnämns som en negativ företeelse i regeringsdokument där heltidsarbete utgör normen och det arbetsmarknadspolitiska eftersträvansvärda målet, i linje med OECD mål om produktivitet och sysselsättning. Dock visar forskning att många av de som jobbar deltid, ofta majoriteten av deltagarna i olika studier, är nöjda med detta och inte vill arbeta heltid (jfr Schur, 2003; SoU, 2005:106; Pagán, 2009; Gustafsson et al., 2018). Personer som frivilligt jobbar deltid (med eller utan funktionsnedsättning) gör detta för möjligheten att finna en balans mellan arbete och fritid (Åkerstedt et al., 2003) och hålla svårigheter under kontroll, såsom låg stresstolerans, för att upprätthålla en god psykisk hälsa (Gustafsson et al., 2018). Deltidsarbete används således som en coping-strategi, en strategi för återhämtning, av många som aktivt väljer att inte jobba heltid och för att klara ett liv med arbete. Denna balans är beroende av återhämtning – tid utan arbete – där fritidsaktiviteter har visat sig vara viktigt för att motverka psykisk ohälsa som orsakar utmattning och andra psykiska funktionsnedsättningar (Meijman & Mulder, 1998; Rook & Zijlstra, 2006).

Vidare visar studien av Pagán (2009) att deltidssamarbetande personer med funktionsnedsättning runtom i Europa, upplever en likvärdig eller högre nivå av arbetstillfredsställelse jämfört med personer utan funktionsnedsättning. De personer med funktionsnedsättning som jobbar heltid, skattar däremot sin arbetstillfredsställelse lägre än personer utan funktionsnedsättning. Pagán (2007) menar att flexibel arbetstid, möjligheten att jobba deltid, är viktig för att integrera personer med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden, exempelvis personer som har problem med att bibehålla energi under dagen eller någon typ av utmattningsproblematik. Idag utgår dock arbetsförmågebedömningar utifrån den biomedicinska kapaciteten att arbeta utan hänsyn till andra omständigheter (Enqvist & Mannelqvist, 2020).

Det ovanstående är problematiskt i relation till dagens arbetsmarknadspolitik. Då arbetslinjen går ut på att det ska "löna sig att arbeta" och motverka övernyttjande av välfärdssystemet och socialförsäkringar, så är den underliggande faktorn att främja motivation, främst hos de som kan men inte vill arbeta. Men när individer med exempelvis autism, måste välja mellan hälsa och heltidssysselsättning så uppstår en skev skala av valmöjligheter med negativa konsekvenser som följd, oavsett val.

4.2. Arbetsförmedlingens kodning och kategorisering av anställningsbarhet

Positiva egenskaper hos personer med autism beskrivs och framhålls mer sällan. I relation till arbetsliv, illustreras exempel såsom uthållighet, noggrannhet med arbetsuppgifter, slutförande av påbörjade arbeten, ärlighet, logiskt tänkande, samt låg frånvaro från arbetet (jfr Richards, 2012; Baldwin et al., 2014). Dessa aspekter är däremot ofta beroende av rätt förutsättningar, där rätt typ av arbete och arbetsförhållanden är viktiga faktorer (Muller et al., 2003, Gustafsson et al., 2018; Nouf-Latif et al., 2018), vilket ibland kräver lösningar som särskilt stöd till arbete, eller anpassningar på arbetsplatsen. Däremot är dagens arbetsmarknad snäv och ställer krav på individuella egenskaper som går bortom diagnosspecifika svårigheter. Arbetsgivare beskrivs även i olika studier som motvilliga att anställa personer med funktionsnedsättning på grund av risken för produktionsbortfall och merkostnader (jfr O'Brien & Dempsey, 2004; SoU, 2012:31; Gustafsson et al., 2014). Därför har staten utvecklat olika typer av subventionerade anställningar som ska ge incitament för arbetsgivare att anställa personer med funktionsnedsättning. Subventionerna avser att dels täcka för eventuella produktionsbortfall i relation till förväntat producerat arbete av en person utan funktionsnedsättning, men avser även att kompensera för övriga "risker" med en sådan anställning (SoU, 2012:31:216; Arbetsförmedlingen, 2016).

Förklaringar till dagens arbetsmarknadssituation grundas inte längre i bristen på arbeten, utan snarare i en brist på anställningsbarhet som har uppstått där individers personliga och formella kvalifikationer anses vara otillräckliga i relation till dagens utbud på arbetsmarknaden (Jacobsson & Seing, 2013; Nord, 2017; Sunnerfjell, 2017). Sedan de skärpta kraven från AF år 2006, har funktionshinderkodningen inneburit ett arbetsförfarande på AF som berättigar individer ersättningar eller bidrag, och specialiserade anställningar eller åtgärdsprogram (Jacobsson & Seing, 2013; Sunnerfjell, 2017). Kodningspraktiken effektiviserar arbetet för handläggare vars legitimitet bottnar i uppdraget att bevilja rätt typ av insats med mer nischat stöd. Arbetsökande blir varse om de områden som de behöver förbättra för att bli mer anställningsbara och får i viss mån stöd i detta arbete, vilket även benämns som en typ av generativ mekanism i kodningspraktiken, där alltså en "destabilisering" av självet är ett måste för att en ny och förbättrad självformering ska äga rum (Benson, 2008; Sunnerfjell, 2020). Dessutom är det en form av kontrollmekanism som syftar till att kartlägga hur AF använder sina resurser och att möjliggöra statistikföring (Gustafsson, 2014). Samtidigt pekar Nord (2017) på att Arbetsförmedlare saknar verktyg för att faktiskt stötta arbetsökande i frågan, där glappet mellan normativa och faktiska personegenskaper förblir ett olöst problem.

FK fastställer arbetsförmåga utifrån en fiktiv arbetsmarknad, med andra ord bedöms en person kunna arbeta med ett (ospecificerat) jobb under förutsättningen att personen får rätt typ av arbete i relation till sin funktionsnedsättning. AF har sedan i uppdrag att konkretisera denna bedömning genom att hitta ett arbete som passar personens kompetens och arbetsförmåga. När detta inte går att realisera på grund av brist på passande arbete så innebär det att personen i fråga inte är anställningsbar, vilket leder till att den bristande anställningsbarheten i sig blir ett funktionshinder (jfr Jacobsson & Seing, 2013). Anställningsbarhet har således blivit en individcentrerad kategori, frikopplad från strukturella barriärer, som är uppbyggd på normer om det förväntade, normala, varandet för att passa in på arbetsmarknaden och få ett arbete som andra. Social kompetens, resursrikedom, attityd, flexibilitet, likväl som utseende, utgör således några exempel på karaktäristika för den anställningsbara medborgaren och innebär att man ska kunna omvärdera sina personliga inneboende resurser och livsstil, och anpassa sig för att bli gångbar på arbetsmarknaden, vilket är frikopplat från faktiska eller formella kvalifikationer.

I början av 2006 fanns ca 45 000 personer med funktionsnedsättning registrerade som arbetssökande eller deltagare i arbetsmarknadspolitiska program. År 2014 hade siffran nästintill fördubblats, till ca 82 000, för att åter sjunka till 69 000 år 2020 (Arbetsförmedlingen, statistik 2020). Det är således en ökning med 65% sedan den skärpta arbetsmarknadspolitiken trädde i kraft 2006. Som Sunnerfjell (2017) menar, så beror ökningen av de öppet arbetslösa troligen till

stor del på ökade diagnosförfaranden som innebär att fler individer har en fastställd diagnos.

4.3. Betydelsen av arbete för personer med funktionsnedsättning

Som framgått i den inledande delen av avhandlingen så är arbete associerat med ett flertal personliga aspekter, som psykiskt välbefinnande och upplevd livskvalitet, enligt likväl generell som funktionshinderrelaterad forskning (Wrzesniewski & Dutton, 2001; Båtevik & Myklebust, 2006; Holmqvist, 2008; Lawer et al., 2009; Saunders & Nedelec, 2013; Roulestone et al., 2014; Nouf-Latif et al. 2019). I politiska sammanhang omnämns arbete som en nästintill separat entitet som automatiskt bidrar till psykiskt välbefinnande. Arbete som ett isolerat eller statiskt fenomen har dock inte denna enkelriktade kausala effekt för de allra flesta människor, som exempelvis avhandlingens delarbeten 1 och 2 illustrerar (jfr Nouf-Latif et al., 2018, 2019).

Parallellt med forskning som belyser de positiva aspekterna av arbete så finns det studier som belyser konsekvenser av att ha *fel* arbete, där de positiva aspekterna inte infinner sig. Vikten av att känna en hög tillfredsställelse i relation till sitt arbete, eller vad som benämns som *job satisfaction* är av stor vikt för såväl produktiviteten på arbetsplatsen som för den psykiska hälsan och känslan av välbefinnande (Maslow, 1971; Chalofsky, 2003; Chalofsky & Krishna, 2009). Arbetstillfredsställelsen är också intimt förknippad med livskvalitet, då jobb utgör en stor del av våra liv. I bästa fall kan arbete utgöra en viktig källa för självförverkligande (Maslow, 1971), men i andra fall orsaka depression, ångest och utbrändhet, vilket kan resultera i långtidssjukskrivningar och arbetslöshet (Tsaousides & Jome 2008; Laurence, 2015). Sedan år 2014, utgörs mer än 40% av sjukskrivningarna i Sverige av psykiatriska diagnoser orsakade av exempelvis stress, såsom utmattningssyndrom, ångest och depression (Försäkringskassan 2017).

Arbetslivsforskning som fokuserar på hur arbetsplatsen och dess olika dimensioner kan förbättras eller optimeras för anställdas trivsel, är ett stort och multidisciplinärt forskningsfält. Parallellt med forskning som lyfter fram mer statiska aspekter som viktiga för arbetstillfredsställelse, såsom arbetstimmar och lönenivåer, så påvisar annan forskning att subjektiva aspekter också är betydelsefulla för arbetstillfredsställelse, såsom känslan av meningsfullhet och självförverkligande (Maslow, 1971; Wrzesniewski & Dutton, 2001; Chalofsky & Krishna, 2009; Nouf-Latif et al., 2018, 2019). De senare aspekterna är viktiga hörnstenar i det aktiva medborgarskapet, där den medborgerliga frigörelsen från

statens detaljstyrning efter maktutredningens tid placerade medborgaren i centrum och dess vilja till självförverkligande (Nilsson, 2009; Dahlstedt, 2009a, 2013).

4.3.1 Meningsfullt arbete ur ett personcentrerat perspektiv

Det finns forskning som belyser hur individen själv genom aktiva psykologiska processer strävar efter att konstruera ett meningsfullt arbete under rådande förutsättningar. En sådan modell används i avhandlingens första delarbete för att förstå forskningsdeltagarnas idéer av meningsfullhet i arbetslivet (Wrzesniewski & Dutton, 2001). Forskarna framhäver att oavsett typ av arbete så utgör de tre faktorerna *känsla av kontroll*, *positiv självbild* och *gemenskap* viktiga psykologiska beståndsdelar i processen att konstruera en känsla av meningsfullhet på arbetsplatsen.

Fram till senare delen av 1970-talet, utfördes mycket forskning i relation till individuellt upplevd meningsfullhet i arbetslivet. Innebörden av meningsfullhet urholkades sedan genom organisationsforskningen där begreppet användes i teoretiska modeller som syftade till att förstå och åtgärda bristande arbetstillfredsställelse bland organisationsmedlemmar, även kallat *administrerandet av meningsfullhet* (jfr Lips-Wiersma & Morris, 2009:508; Steger et al., 2012). Meningsfullhet fick en annan innebörd, den syftade snarare till en normativ kontroll över organisationsmedlemmarnas känslövärldar genom att kartlägga och åtgärda negativa känslor och beteenden, för att upprätthålla arbetsmoralen och produktiviteten i organisationer (Casey, 1999; Ashforth & Vaidyanath, 2002). Med avstamp i humanistiska discipliner, ”återtogs” ett personspecifikt fokus på meningsfullhet under 1990-talet vilket resulterade i ett långsamt växande och nischat forskningsområde (jfr Lips-Wiersma & Morris, 2009; Steger et al., 2012).

Som Lips-Wiersma och Morris (2009:508) lyfter, så har administrerandet av meningsfullhet gett resultat för många människor och organisationer. Åtgärdena som vidtagits rörande medarbetares låga arbetstillfredsställelse har inte ifrågasatts, eftersom de har gett resultat genom att framkalla förnimmelser av ett mer meningsfullt arbete bland organisationsmedlemmarna. Men dessa upplevelser är inte detsamma som det grundläggande mänskliga behovet av meningsfullhet, vilket kan förklara varför många anställda inte svarar på organisatoriska åtgärder som syftat till att införliva större motivation, välbefinnande och engagemang hos medarbetare.

Som en studie av Steger och kollegor (2012) belyser, ska inte meningsfullhet förväxlas med job-satisfaction, arbetstillfredsställelse, däremot så bidrar meningsfullhet i arbetslivet till det senare. Vidare betonar studien att bristen av

individuellt upplevd meningsfullhet var en avgörande faktor för hög arbetsfrånvaro. Frånvaron berodde därmed inte på om individer allmänt kände sig otillfredsställda med sin arbetsplats eller att de inte upplevde lojalitet gentemot sin arbetsgivare.

Den subjektiva upplevelsen av arbetstillfredsställelse har framhävts som central inom olika forskningsfält. I samband med nya innebörder av *anställningsbarhet*, kombinerat med större konkurrens på arbetsmarknaden, präglas dagens arbetsliv av högre stress och krav på produktivitet, personlig flexibilitet och mobilitet (Nilsson, 2010; Nilsson & Ekberg, 2013). I linje med avhandlingens första delarbete, så är upplevelsen av ett meningsfullt arbete därför av betydande vikt för individuella incitament till arbetsdeltagande (Wrzesniewski & Dutton, 2001; Nouf-Latif et al., 2018), där målet om en sysselsättning således helgar *mödan*. Detta är dock en problematisk aspekt som avhandlingens andra delarbete belyser utifrån ett kritiskt perspektiv. Funktionshinderpolitiska mål, det vill säga samhällsinkludering genom arbete, riskerar att överskugga personliga ambitioner och innebörder av ett meningsfullt arbete (Nouf-Latif et al., 2019). Denna risk sker till förmån för institutionaliserade uppfattningar arbetets roll för ett *normalt liv*, eller *ett liv som andra* (Gustafsson et al., 2018), vilket även går i linje med rådande aktiveringspolitik.

Aktiveringspolitik gäller dock inte enbart arbete, likväl som att ett *normalt liv* som andra inte enbart förutsätter arbete, vilket kommer behandlas i nästa avsnitt.

4.3.2 FN-konventionen och det aktiva medborgarskapet

Den *aktiva medborgaren* eller *aktivt medborgarskap* är inte etablerade begrepp i CRPD, likväl som att de exakta begreppsformuleringarna inte heller finns med i lagstiftning eller policytexter. Aktivt medborgarskap är mer av en teoretisk diskurs som härleds från tidigare nämnda texter och dokument, likväl som att den i nutida forskning även återspeglar den moderna tidens levnadsnorm, såsom ett aktivt åldrande (Walker & Maltby, 2012; Bjursell et al., 2014) ett aktivt civilt liv (Warburton & Smith, 2003; Cunningham & Lavalette 2004) aktivt arbetskraftsmedborgare (Newman & Tonkens, 2011; Bengtsson & Berglund, 2012; Bengtsson, 2014) aktivt föräldraskap (Wilkins, 2009; Oostdam & Hooge, 2013) och så vidare. I relation till personer med funktionsnedsättning som juridiskt och politiskt inbegrips i målet om *delaktighet i samhället* och som genom olika åtgärder eller välfärdsinsatser ska kunna *leva som andra*, så berörs därmed denna medborgargrupp av ovanstående aspekter av aktivt medborgarskap.

Den svenska funktionshinderpolitikens uttryckta mål och strategier i policydokument utgår numera från CRPD. I CRPD behandlas livsområden som

är tydligt kopplade till aktivt medborgarskap, vilket särskilt rör rätten till arbete (artikel 27), politiskt deltagande (artikel 29), fritid (artikel 30) och valfrihet (förord, artikel 3, artikel 26b). Dessa aspekter är kopplade till ICF och är därmed av vikt för delaktighet och engagemang i livsområden som är viktiga för hälsa och välbefinnande (WHO, 2001).

Att vara en aktiv medborgare och engagera sig i olika livsarenor är således inte enbart en fråga om *arbete*, som i linje med avhandlingens fjärde delarbete ter sig ha fått politisk prioritet över andra livsområden. Ett aktivt privat, civilt och socialt liv, det vill säga samhällsdeltagande, är av betydelse för hälsa och livskvalitet (jfr Halvorsen et al., 2017, Nouf-Latif et al., 2020). Samtidigt uppger tre av fyra personer med neuropsykiatrisk diagnos, att orsakerna bakom den nedsatta arbetsförmågan även påverkar fritiden (SCB, 2020, s. 95). Detta innebär att ork och energi att vara aktiv i olika livsområden utanför arbetstid påverkas negativt. Man kan betrakta denna problematik som att berörda personer, på grund av strukturella faktorer, riskerar att förhindras i utövandet av mänskliga rättigheter enligt CRPD till förmån för ett obligatoriskt deltagande i aktiverande insatser på arbetsmarknaden.

En möjlig förklaring till varför arbete är prioriterat över andra livsområden, verkar ligga i att arbete betraktas som *möjliggörande*. Som tidigare nämnts så är litteraturen kring arbetets förtjänster omfattande. Utöver de psykosociala fördelarna för individens egen person, så ger arbete konkret utdelning i form av en inkomst som möjliggör ett rikare materiellt liv, fritidsaktiviteter, hälsosammare livsstil, eller annorlunda uttryckt, den ekonomiska förmågan att ha fler valmöjligheter i livet. Här kan man skimta spår av den långtidsinvestering tanken bakom de socialpolitiska åtgärderna som förr syftade till att rusta medborgarna med personligt kapital. Utdelningen i form av ett arbete i nutid är dock beroende av individens motivation att bli anställningsbar i enlighet med de nya normerna och kraven på arbetstagare (Bengtsson & Berglund, 2012; Sunnerfjell, 2017, 2020). Dagens åtgärder syftar till att hålla medborgarna i ständig beredskap för arbeten genom diverse aktiverande insatser. Däremot så riskerar individers motivation och lust till arbete att försvinna efter alltför långdragna processer i aktivt väntelägestillstånd (jfr Bengtsson, 2014), åtföljt av en större misstro till välfärdsstaten och dess aktiverande insatser. Människor riskerar psykisk ohälsa och sjukskrivningar till följd av vad som upplevs som meningslöst arbete (Tsaousides & Jome 2008; Laurence, 2015) och tvingande aktiviteter (Fransson & Sundén, 2005), då individer fräntas möjligheten att välja bort oönskade aktiviteter på grund risken för förlorad ersättning. Detta inkluderar även valmöjligheten att jobba mindre än den arbetsförmåga som är fastställd hos FK (jfr Melén, 2008; Melander & Claréus, 2019; Engqvist & Mannelqvist, 2020).

5. Teoretiska utgångspunkter

5.1. Avhandlingens utgångspunkt i makt och diskurser

I detta avsnitt kommer centrala teorier och begrepp för denna avhandling att redogöras för. I avhandlingens delarbeten används en rad olika teoretiska begrepp och ramverk, såsom normalisering, inkludering, olika subjektiskurser, social risk och aktivt medborgarskap. Det som binder dessa teoretiska begrepp samman är att de alla är socialt konstruerade och upprätthålls genom social konsensus eller *legitimering*. Vad som betraktas som social risk, aktivt medborgarskap, eller utgör en medborgares rättigheter och skyldigheter, legitimeras genom implicit och explicit maktutövning. Ur detta perspektiv kan man betrakta staten som maktinnehavaren, olika samhällsinstitutioner som primära mottagare och utförare av makt, och medborgare som sekundära mottagare och subjekt för maktutövningens operationalisering. Bärande teoretiska koncept som följer hela avhandlingen är alltså sociala konstruktioner, diskurser och makt:

... in any society there are manifold relations of power which permeate, characterise and constitute the social body, and these relations of power cannot themselves be established, consolidated nor implemented without the production, accumulation, circulation and functioning of a discourse (Foucault, 1980:93).

Diskurs betraktas ur detta perspektiv som en aktiv mekanism i upprätthållandet och legitimeringen av sociala konstruktioner och makt. Maktutövning genom diskurser förekommer i alla sociala sammanhang och sociala institutioner. Makten kommer till uttryck genom explicita och implicita medel, såsom exempelvis politiska åtgärder och diskurser om ett "meningsfullt arbete" eller "den åtråvärda medborgaren". Hur en människa väljer att identifiera sig, eller föra sig, när det aktiva valet är möjligt, är en avspeglning av individens o/medvetna navigering mellan olika samhällsdiskurser och subjektspositioner, som tidigare nämnts i avhandlingens introduktion. Individens personliga idéer om vad som är meningsfullt med arbetsmarknadsdeltagande kan ytterligare förstås som en kognitiv process som sker mellan individ och samhällets förväntningar på den enskilde (jfr Foucault, 1981; Wetherell & Potter, 1992; Strozier, 2002)

I linje med den poststrukturalistiska idétraditionen, menar Foucault (1982) att människan har en aktiv agens och gör motstånd mot maktstrukturer när makten inkräktar på hennes person, frihet, eller sociala identitet samt när individen blir medveten om denna (oftast abstrakta) makt. Avhandlingens två inledande delarbeten inbegriper ett explicit utforskande av diskurser och subjektspositioner i studiedeltagarnas narrativ. Det diskursiva motståndet återfinns i form av motrepertoarer (alternativa eller opponerande perspektiv) till socialpolitiska

idétraditioner som inbegriper personer med funktionsnedsättning. I artikelmanus 3 analyseras diskurser implicit från ett organisationsperspektiv där den professionella förmedlingen av insatser förstås genom förutbestämda praktiker och förhållningssätt till individers behov och (önskade) utveckling efter insatsens avslut. Den professionella praktiken innefattar diskursivt förmedlade budskap som klienten blir mottagare av och utgår ifrån i interaktionsprocessen med professionella. Däremot är det institutionella logiker i organisationerna som legitimerar verksamhetspraktiken och inte diskurser, vilket kommer att redogöras för senare under detta avsnitt. Diskursbegreppet behandlas även implicit i artikel 4. Genom ett fokus på *governance* och styrningsteknologier, uppmärksammas hur bedriven policy motiveras och hur normativa subjektdiskurser förmedlas.

Kommande avsnitt kommer att behandla tre teoretiska perspektiv som inbegriper aspekter av sociala konstruktioner, diskurser och makt. Dessa tre teorier är relevanta i förhållande till individens identitetsskapande och sociala medborgarskap (delarbete 1-2, 4), individen som klient och mottagare av insatser (delarbete 2-3), och individen som arbetstagare (delarbete 1-4).

5.2. Nyliberal styrning och governmentality

När den klassiska liberalismen började etableras, var en kärnfråga att frigöra sig från staten och skapa plats för frihet och autonomi, både för medborgarna, företagen och för marknaden av varor av tjänster. Numera, i den ofta benämnda nyliberala andan, handlar det snarare om hur staten ska kunna behålla sin makt och legitimitet genom olika styrningsteknologier, parallellt med ett "avstånds-tagande" som innebär att medborgarna får behålla sin frihet (Rose & Miller, 1992:184; Burchell, 1996:22).

Internationellt sett, har intresset för Michel Foucaults verk om *governance*, "styrning", uppmärksammas i relation till nyliberala politiska förändringar (Lait, 2010). Oavsett höger- eller vänsterstyrda regeringar så har nyliberala influenser tagit plats i utformandet av socialpolitiken, vilket har inneburit mindre statlig styrning, större individuellt ansvar och ett frigörande av marknadskrafter (jfr Barry et al., 1996; Ryner, 2002; Dahlstedt, 2009a, 2009b). En viktig distinktion är här mellan nyliberalism som ideologi och tillämpningen av nyliberal rationalitet i socialpolitiska konstruktioner.

Liberalism, eller frihet, har enligt Foucault aldrig existerat i enlighet med konceptets essentiella klang eller naturalistiska betydelse att vara "fri" (jfr Barry et al., 1996; Hindess, 1996). Frihet är och har alltid varit bundet till styrning, där

friheten är sammanlänkad med ett ansvarstagande. Foucault menar vidare att en tyngdpunkt i spänningsfältet mellan individuell frihet och statlig styrning ligger i analysen av hur individens frihet från statlig makt kan göras möjlig, samtidigt som staten kan bibehålla kontroll över dess medborgare. Med liberal styrning menas här inte mindre styrning, utan snarare en mer subtil styrning som ämnar till att uppfattas som mindre påträngande av medborgare. Detta har bland annat skett genom en decentralisering av makten till statliga organisationer och myndigheter som fått större tolknings- och handlingsutrymme. Parallellt bibehåller staten en övervakande funktion i relation till ekonomi och det sociala ingenjörskapet i förhållande till medborgarna (Barry et al., 1996). Nyliberal styrning bör därför betraktas som en ny subtilare *teknik* att regera eller styra, snarare än att betraktas som mindre statlig styrning.

Statlig styrning innebär således olika tillämpade metoder, strategier eller tekniker för att uppnå politiska mål och visioner (Foucault, 1982; Rose & Miller, 1992:183; Rose et al., 2006:97). Foucaults perspektiv bistår oss med en vidgad förståelse av politik som bestående av mer än rationella processer sprungna ur en ideologi, men framförallt politik som ett sätt att styra människans psykologiska processer, uppfattningar och handlingar – så kallad *governmentality* (Foucault, 1982; Barry et al., 1996:7; Rose et al., 2006). *Governmentality* innefattar människans kunskap, rationalitet, och värderingar som implicit producerade av dominerande samhällsövergripande (makt)diskurser som staten besitter och förmedlar till sina medborgare (jfr Foucault, 1982; Hindess, 1996; Olssen, 2006; Rose et al., 2006). Genom statens styrningsteknologier förmedlas kunskap (eller *kunskapsanspråk*) genom offentliga institutioner som skolväsendet eller myndigheter, men även genom civilsamhällets sociala institutioner, vilket vidare formar enskilda medborgares världsuppfattningar och livsmål. Makt är relationellt, en dynamisk process som inte kan praktiseras utan kunskap. Olika kulturer och samhällen i tiden skapar normer som Foucault menar förmedlas genom tidsenliga sanningar. Men dessa sanningar kan även utmanas av individer och sociala grupper som motsätter sig dominerande kunskapsanspråk och maktutövning (Foucault 1982 refererad i McLaren 2004). I relation till avhandlingens tidigare avsnitt kan detta motstånd identifieras i exempelvis Cripeorin.

Som Rose med kollegor (2006) belyser så innebär denna form av avancerad distansstyrning att individers förnimmelser av självuppfyllelse i realiteten är ett direkt uppfyllande av statens mål. Statlig styrning handlar således i mångt och mycket om att styra över hur människor styr sig själva, "the conduct of conduct". Genom lagstiftning, politiska reformer och åtgärder, korrigeras och konstrueras en motvikt till oönskade beteenden eller handlingar hos medborgare, i syfte att motverka sådant beteende och uppmuntra ett annat. Sådana politiska nedslag görs i samtliga livsdomäner (såsom hälsa, arbete, familj) genom att införliva värderingar och normer hos enskilda medborgare (jfr Foucault, 1982; Burchell,

1996; Hindess, 1996; Dean, 1999, 2017). När individers beteenden inte anses gå i linje med statens medborgarideologi, erbjuds exempelvis olika programinsatser och riktade interventioner. Detta innebär dock även att medborgaren har ansvar för sina val och förväntas att välvilligt anta erbjudna insatser. Därmed ansvarar individen även för konsekvenserna av sina val (jfr Burchell, 1996:29).

Liberal eller nyliberal styrning förutsätter därmed, att medborgarsubjekt till sin natur är autonoma och kan tillgodose sig själva med de friheter som erbjuds för att uppnå självuppfyllelse. En paradox är dock frågan om hur frihetens skepnad tar form då den samtidigt är bunden till styrningens teknologier (Barry et. al., 1996; Burchell, 1996). Betydelsen av frihet, eller autonomi, har uppmärksamrats existera i två teoretiska tillstånd; i enlighet med frihetens essentiella eller naturalistiska innebörd, eller som artefakt konstruerad av dominerande samhällskrafter (Hindess, 1996; Rose et al., 1996). Foucaults governmentality-teori intar det sistnämnda perspektivet på frihet, där friheten alltså är formad, styrd, och en produkt av dominerande maktstrukturer – tills dess att vi blir medvetna om och ifrågasätter den.

Följande avsnitt kommer att beskriva hur den konkreta distansstyrningen ur ett teoretiskt och praktiskt perspektiv påverkar offentliga organisationer och det sociala arbetet.

5.3. New Public Management och välfärdens (om)organisering

New Public Management (NPM) benämns i litteratur som en marknadsorienterad ideologi, filosofi eller administrativ strategi (jfr Blom, 2001; Almqvist, 2006; Montin, 2015) rörande hur offentliga organisationer bör organiseras och operationaliseras. Hur NPM har kommit till uttryck i olika samhällen och påverkat välfärdsorganisationer och dess arbetsmetoder varierar. Detta beror till stor del på heterogeniteten av nationella kontexter (kultur, politik och lagstiftning) och organisatoriska utgångslägen vid inträdet av NPM i olika samhällssystem (Pollitt, 2003; de Jong, 2011).

NPM och dess inverkan på socialt arbete i Europa är ett omdiskuterat ämne (Lorenz, 2008; Hayes & Spratt, 2009). I 1900-talets Sverige, beskriver Andersson (2009) och Montin (2016) det politiska landskapet som ett kollektivistiskt sådant med fokus på demokratins och det allmännas intressen före ekonomisk rationalitet. Detta kom att ändras under 1900-talets avslutande decennier (Blom, 2001; Olsen, 2009), där man kan notera en glidning från socialdemokratiskt till liberaldemokratiskt orienterad styrning, med en betoning på marknaden och idéer om valfrihet (Montin, 2016). Denna förändring gick i linje med den

demokratiska utvecklingen i Sverige, som tidigare beskrivits i avhandlingen, vilket gav legitimitet till en omorganisering och förankring av offentliga verksamheter i marknadslogiker (Montin 1993; Blom, 2001; Liljegren & Parding, 2010). Sverige, som i huvudsak har en historia av centraliserad styrning, har genomfört mer omfattande välfärdsreformer än exempelvis Danmark som sedan länge haft en decentraliserad styrning (jfr Knudsen & Rothstein, 1994; Frederiksen, 2018). Trots detta betraktas Sverige idag som ett land där den sociala välfärdens förankring på marknaden har tagits ett steg längre (Frederiksen, 2018).

I samband med kritiken mot den offentliga sektorn och intåget av nyliberala influenser, blev NPM ett av svaren på kravet om effektivisering och besparingar inom offentlig verksamhet och svensk välfärd (jfr Green-Pedersen, 2002). NPM-relaterade avtryck gjordes bland annat i regeringsförklaringen vid 1991 års regeringsskifte där dåvarande statminister Carl Bildt uttalade sig om en ”valfrihetsrevolution i välfärdspolitiken” (se Hjalmarson & Wånell, 2013:5). Lagen om offentlig upphandling (LOU) trädde i kraft 1992, och syftade till fri rörlighet av varor eller tjänster genom offentliga upphandlingar på en öppen och konkurrerande marknad, i linje med EU-direktiv (Konkurrensverket, 2019). LOU gjorde det därmed möjligt för den offentliga sektorn att sluta avtal och delegera uppdrag inom exempelvis socialtjänst, vård eller omsorg, till privata aktörer.

Den övergripande beskrivningen av NPM är att det har inneburit förändrade villkor och förutsättningar för välfärdsorganisationer och professionella praktiker. NPM syftar till att omvandla arbetsprocesser i offentlig verksamhet till att efterlikna näringslivets, där begreppen lönsamhet, effektivitet, produktivitet och standardisering är nyckelord (jfr Blom, 2001; Adcroft & Willis, 2005; Diefenbach, 2009; Lennqvist Lindén, 2010; Liljegren & Parding, 2010; Liedman, 2011). Arbets sättet i offentliga organisationer innefattar en logik som förespråkar beställare och kunder. Uppdragsgivaren beställer och köper tjänster av organisationer eller så kallade serviceleverantörer åt riktade målgrupper (Adcroft & Willis, 2005; Diefenbach, 2009; Granberg & Montin 2013). Ett exempel är när AF, som uppdragsgivare, beställer tjänster från privata aktörer som marknadsfört sig som serviceleverantörer av olika program för individer i behov av arbetsmarknadsintegrerande insatser (rehabilitering, arbetsträning, Supported Employment o.s.v.). Marknadslogiker av detta slag förutsätter både nöjda uppdragsgivare och kunder, vilket teoretiskt sett försätter serviceleverantörer i en stark beroendeställning till båda parter i det utförda arbetet. Framförallt så befinner sig dessa organisationer på en konkurrensutsatt marknad, vilket innebär att de måste anpassa sin marknadsföring till efterfrågan och även leverera resultat i enlighet med deras marknadsförda program mål, vilket á priori är uppdragsgivarens mål (Flynn & Williams, 1997; Flynn, 2002; Diefenbach, 2009).

Myndigheter, företag och andra organisationer bedriver på så sätt socialt arbete på marknadsmässiga grunder (jfr Dahlstedt, 2009a; Diefenbach, 2009; Montin, 2016). NPM bidrar enligt förespråkarna till bättre service ur ett klientperspektiv, när insatser och program utformas i konkurrens på en öppen marknad (se exempelvis Pollitt, 2003; Tonkens, et al., 2013). I egenhet av att representera en utförare av offentlig service, blir i teorin organisationers tillförlitlighet starkare (i termer av kvalitet), till följd av mer transparenta arbetsprocesser och metoder (jfr Greve & Jespersen, 1999). Kundnöjdheten lyfts även som en annan fördel då insatser ska vara orienterade mot kundens behov (Pollitt, 2003; Tonkens et al., 2013).

Motståndare till NPM belyser dock ovanstående fördelar ur ett kritiskt perspektiv i relation till konsekvenserna för det sociala arbetet. Kritiken bottnar i *vad* som faktiskt mäts som mer tillförlitligt då produktionen av tjänster och dess utfall inte inkluderar aspekter såsom etiska förhållanden och klientrelationer som traditionellt sett är viktiga byggstenar inom socialt arbete. Utvärdering och kvantifiering av mänskliga processer och relationer är inte mätbart på samma sätt som när man exempelvis studerar hur många klienter som kommit ut i arbete efter insats x , eller inte längre befinner sig i missbruk efter insats y . Personer med komplex problematik och stödbehov riskerar att komma i skymundan till fördel för de ekonomiska drivkrafterna i form av mätbara mål eller standardiserade arbets-scheman som är selektiva i identifikationen av klientens stödbehov (jfr Holmes & Karst 1990; Chouinard & Crooks, 2005; Evetts, 2011; Nouf, manuskript). Ur detta perspektiv uppfattas NPM som en politisk styrning från en traditionellt sett relationsfokuserad, personcentrerad och etisk rationalitet i professionellt klientarbete, till en ekonomiskt styrd sådan. Det sociala arbetet riskerar att undermineras under dessa förutsättningar (Greve & Jespersen, 1999; Haque, 1999, 2011; Blom, 2001; Pollitt, 2003:24; Adcroft & Willis, 2005; de Vries & Kim, 2011; Tonkens et al., 2013; Montin, 2016; Nouf, manuskript).

Den professionella praktiken villkoras alltså av NPM och dess inverkan på arbetsförutsättningar och handlingsutrymme i klientnära socialt arbete, vilket kommer redogöras för härnäst.

5.4. Institutionella logiker och socialt arbete

Olika yrkesgrupper har uppmärksamrats utifrån professionsutövningens förändrade förutsättningar, då externa krav utgör en viktig dimension i producerat arbete. Institutionaliserade idétraditioner inom en organisation bör studeras för att vidare förstå hur de organisatoriska förutsättningarna påverkar praktiken och det klientnära arbetet:

Social work is... conditioned by and dependent upon the context from which it emerges and with which it engages... (Harris, 2008:662).

Friedland och Alford (1991) gav upphov till det teoretiska konceptet *institutionella logiker* inom nyinstitutionell teori, vilket senare har resulterat i ett växande forskningsområde. I teoribildningen om institutionella logiker betraktas samhället som ett system, där samtliga institutioner är länkade, men upprätthåller egna uppsättningar av dominerande värdesystem – logiker – beroende på institutionens sammansättning och karaktär (se även Bosch Waldorff et al., 2013). På liknande sätt, innefattar även diskursteori en förståelse av dominerande och underordnande värdesystem (diskurser) som relativa till olika sociala rum och sammanhang (Wetherell & Potter, 1992).

Tidig forskning i organisationsteori och institutionell teori, var av mer deskriptiv karaktär, fram till Meyer och Rowans arbete (1977) som markerade början på mer konkreta och operationaliserande perspektiv, det vill säga hur aktörers beteenden och handlingar kan förklaras genom organisatoriska teorier (Scott, 1995; Palthe, 2014). Detta gjordes bland annat genom att inkludera professionellas incitament till handling, vilket författarna menar innebär förändrade premisser för handling i en organisation. Dessa handlingar, som går i linje med uttalade organisatoriska mål, ger utdelning i form av symboliska eller materiella resurser, exempelvis status som medarbetare eller en högre befattning (Meyer & Rowan, 1977). Det professionella arbetet betraktas här ur ett delvis nytt perspektiv, där praktiken inte enbart drivs av internaliserad professionell kunskap, värderingar och normer, utan även påverkas och utmanas av externa incitament från organisationen (jfr Lipsky, 1980:195-6; Scott, 1987; Taylor & Kelly, 2006; Leicht & Walter, 2011; Maynard-Moodey & Musheno, 2012; Røberg et al., 2017).

Sedan teorin om institutionella logiker presenterades, har den använts för att förklara professioners alternativa handlingar till kontextbundna och vanligt förekommande praxis. Scott (1995) har bidragit med en teoretisk kartläggning i syfte att kategorisera olika typer av institutionella logiker, vilket han kallar för "tre pelare" som består av regulativa, normativa och kognitiva komponenter, eller logiker (se Nouf, artikelmanus). Denna teori har dock kritiserats av exempelvis Thornton et al (2012:38-9) och Friedland (2013:38) för att vara förenklad i relation till institutionella logikers faktiska dynamik och funktion i förhållande till professioners aktörskap. Thornton med kollegor (2012:74) framför att det finns sju samhällssektorer där logiker har sin hemvist; stat, marknad, samhälle, profession, företag, familj och religion. Under respektive sektor, samspelar olika kategorier av logiker (legitimitet, identitet, normer etc.) där Scotts tre pelare återfinns.

Forskning på senare tid har uppmärksammat att ett flertal olika logiker kan samexistera inom en och samma organisatoriska kontext. Detta har tidigare studier inte uppmärksammat då de ofta beaktat en dominerande logik inom en organisationskultur. Den dominerande logiken innebär en ofta förgivettagen värdeuppsättning eller rationalitet som har starkast legitimitet inom en institution, och är socialt konstruerad och vidmakthållen genom kollektivt samtycke (Scott, 1987; Hallet & Ventresca, 2006). Samexistensen av logiker sker dock i ett spänningsfält, där närvaron av två eller fler logiker kan stärka en institutions förändringsprocesser men även bidra till att hämma benägenheten till förändring (Reay & Hinings, 2005; Goodrick & Reay, 2011; Bosch Waldorff et al., 2013). Ett exempel skulle kunna vara hur den traditionella professionella rollen som socionom (professionell logik) står inför organisatoriska förändringar till följd av NPM och effektivisering av arbetet (organisationslogik innefattande marknadsrationalitet) som innebär fler inbokade mottagningsbesök, och mindre mottagningstid och relationsarbete. Dessa två logiker står i kontrast till varandra vilket, enligt bland annat Bosch Waldorff med kollegor (2013), bidrar till ett motstånd mot den utmanande logiken. Skulle däremot en tredje samhällslogik inträda i form av ”samhällsnytta” på grund av alltför långa väntetider i utsatta områden, så kan den senare logiken legitimera marknadslogiken om effektivisering. Benägenhet till förändring stärks genom kognitiv legitimitet av ett flertal samspelande logiker.

Som nämnts i avsnittets inledning, så innefattar den professionella klientpraktiken diskursivt förmedlade budskap som klienter blir mottagare av. Diskurser tolkas och operationaliseras i praktiken inom ramen för organisationens värdeuppsättningar, uppdrag och organisationskultur (jfr Bosch Waldorff, 2010; Weber et al., 2013; Nicholls & Huybrechts, 2016). Som Bosch Waldorff (2010) framhäver så har dessa två teoretiska ramverk sällan befattats med varandra i bedriven forskning. I denna avhandling behandlas dock institutionella logiker och diskurser eller repertoarer som sammanlänkande. Exempelvis kommer arbetstagardiskursen i FHS till uttryck genom en demokratilogik som innefattar repertoarer om jämlikhet. I ARP kommer arbetstagardiskursen till uttryck genom en marknadslogik innefattande repertoarer om anställningsbarhet. Diskursen om ”arbetstagarskap” reflekterar således olika utgångspunkter – repertoarer – i de olika verksamheterna till följd av den organisatoriska kontextens institutionella logiker och värdeuppsättningar som legitimerar enskilda professionellas handlingar och förhållningssätt (jfr Nouf, manuskript). I likhet med hur logiker legitimerar praktiker, är det språkets åsyftade funktion eller *ändamål* som styr de repertoarer som används i en specifik social kontext och därmed hur individen argumenterar för (och legitimerar) sin person (Wetherell & Potter, 1988, 1992; Billig, 1996).

Teorin om institutionella logiker är användbar i studiet av varför aktörer agerar på ett visst sätt, hur deras handlingar både underlättas och försvåras av olika organisatoriskt kontextbundna eller ”rotade” logiker, och vad som får dem att agera utanför den dominerande logiken (Weick et al., 2005; Thornton & Ocasio, 2012:101-2; Bosch Waldorff et al., 2013; Pouthier et al., 2013). Detta kommer vidare att behandlas i avhandlingens avslutande diskussionsavsnitt.

5.5. Avslutande teoretisk reflektion i relation till delarbetena

Teoriavsnittet har syftat till att belysa hur makt och maktutövning produceras, legitimeras och införlivas i samhällets institutioner och medborgare. Legitimiteten sker i en kedjeprocess från stat till medborgare, där olika livsmål indirekt är formade av statens visioner och bedrivna politik som förmedlas av offentliga utförare av välfärdstjänster. Delarbete 1-3 kan förstås i ljuset av både diskursers inverkan på individer och diskursers funktion i välfärdsorganisationers sociala arbetspraktiker. De konstruerade subjekspositionerna som härleds och skapas ur individernas narrativ (och diskurser), syftar till att skapa en känsla av egenmakt i relation till sociokulturellt skapade hierarkier och värdesystem (Bierstedt, 1974).

Motstridiga logiker, till följd av bland annat nyliberala styrningsstrategier och NPM, finns närvarande på det sociala arbetsfältet och behöver hanteras i det dagliga arbetet med klienter (Healey, 2009; Liljegren & Parding 2010; Palma et al., 2010; Johansson et al., 2015; Mik-Meyer, 2018). Professionella som arbetar på AF eller inom arbetsrehabiliterande verksamheter, har ett övergripande mål att förhålla sig till, vilket är att stötta personer till anställning. Denna ambition begränsas inte till den enskilda verksamheten, utan är en statlig målsättning som hanteras av en rad myndigheter (se delarbete 4). Delarbete 4 belyser exempelvis hur individer med funktionsnedsättning betraktas som autonoma och handlingskraftiga medborgarsubjekt som tillskrivs ansvar för arbetstagarskap som alla andra medborgare. Regeringen gör därigenom en diskursiv markering där individer med funktionsnedsättning förväntas att vilja arbeta och bidra till samhället. Denna diskurs fyller två funktioner: att rama in personer med funktionsnedsättning som kapabla och arbetsförmögna individer, men även att förmedla subjektiskursen citizen-worker som förutsättning för en kollektiv gemenskap och socialt medborgarskap. På samma sätt som arbetsmarknadspolitikens moraliska påbud, så är detta en illustration på hur den ideala medborgaren skapas och fostras genom, i detta fall, förmedlade subjektiskurser (jfr Foucault, 1981, 1982; Hunter, 1996; Strozier, 2002).

Att arbete utgör en central utgångspunkt i välfärdsstatens strategier att hantera inkludering av personer med funktionsnedsättning i samhället är inte en problematisk fråga i sig. Riktas man däremot uppmärksamheten mot hur frågan om samhällsinkludering genom arbete *hanteras* i praktiken, och mot konsekvenserna för individerna, så uppstår en rad problembilder (delarbeten 2-4). Inte minst blir hanteringen av samhällsinkludering genom arbetsdeltagande utmanande till följd av NPMs inverkan på det aktuella organisatoriska fältet, där personcentrerade praktiker riskerar att bortprioriteras. Under dessa förutsättningar så blir frågan om samhällsinkludering genom arbete problematiskt när *arbete* eller *anställningsbarhet* utgör den centrala och vitala komponent som ska integreras i människors liv, istället för att utgå från individerna som dynamiska subjekt som är i behov av inkludering och delaktighet i en meningsfull arbetskontext. Aktörer inom offentlig välfärd som inte explicit arbetar mot mätbara resultat i relation till en upphandling eller kvantifierbara målsättningar, har sannolikt bättre förutsättningar att bedriva socialt arbete där personcentrerade möten ges utrymme. I dessa kontexter kan diskurser och makt tillämpas på ett sätt som ger individen en känsla av egenmakt och tillit i förändringsprocesser som insatser ofta syftar till, genom arbetsallianser och samproduktion av det stöd som erbjuds (delarbete 3).

6. Metod

Denna avhandling baseras på etnografiskt fältarbete som genererat datamaterial av kvalitativ karaktär; deltagande observationer, kvalitativa intervjuer och fokusgrupper. Studiens tre första delarbeten baseras på detta datamaterial. Den fjärde studien är en policystudie av fyra regeringsdokument, där fokus läggs på riktlinjer inom funktionshinderpolitiken. I detta kapitel kommer jag att redogöra för perspektiv- och metodval, genomförande, empiriskt material samt etiska överväganden. Avslutningsvis kommer även analysmetoder och överförbarhet att redogöras för.

6.1. Ontologiska och epistemologiska utgångspunkter

Avhandlingens ontologiska och epistemologiska perspektiv går i linje med kritisk realism, vilket innebär att verkligheten vi avser att studera, existerar oberoende av vårt uppmärksammande av den (faktiska objekt), samtidigt som verkligheten även är beroende av det historiska och sociala sammanhanget. Verkligheten är en konstruerad entitet. Människans sociala verklighet är komplex och kan inte förstås genom enbart ytligt empiriskt begrundande. För att förklara och förstå verkligheten, finns underliggande teorier och mekanismer inbäddade i empiriskt observerbara skeenden (transfaktiska objekt) vars funktioner är att kunna förklara olika utfall i kontextspecifika situationer, det vill säga varför människan beter sig på ett visst sätt, eller reagerar och interagerar och på ett visst sätt, i ett specifikt sammanhang. Det som beskrivs vara utmärkande för kritisk realism, i jämförelse med andra vetenskapssyner, är sökandet av underliggande mekanismer som får exempelvis ett specifikt fenomen, utfall, upplevelse eller händelse att uppstå (jfr Danermark, 2003; Bhaskar & Danermark, 2006; Blom & Morén, 2015). Hur verkligheten är beskaffad, och hur vi får kunskap om den, är således ett studium av en verklighet vi vet existerar oberoende av vår insyn, men som vi behöver teoretiska och empiriska verktyg för att begripa oss på. Kritisk realism öppnar upp för ett nyttjande av flera samverkande teoretiska perspektiv i forskning som med fördel används i studier som innefattar komplex problematik som inom funktionshinderområdet (Bhaskar & Danermark, 2006).

Avhandlingens delarbeten innefattar teoretiska ramverk och koncept som används för att underlätta analysen av det empiriska materialet och för att kunna dra relevanta slutsatser. Influera av kritisk realism, så söker jag efter kunskap som delvis kan förklara men främst ge en förståelse för studiedeltagarnas upplevelser och erfarenheter. Med generativa mekanismer åsyftas de aspekter som exempelvis påverkar eller *genererar* till utfall av individers olika beteenden, eller kunskap om vilka aspekter som bidrar till att politiska mål hanteras och

prioriteras olika – och varför. Det förstnämnda förutsätter ett djupare studium av individen i samspel med dennes specifika omgivning, vilket har utförts genom observationsstudier, kvalitativa intervjuer och fokusgruppintervjuer. Kunskap om policyhantering har inhämtats genom riktad innehållsanalys av regeringsdokument (se kapitel 6.6.). För att identifiera och argumentera för generativa mekanismer i avhandlingens delarbeten (vilket explicit inte nämns i dem), tar vi stöd av olika teoretiska ramverk och koncept liksom det analytiska diskursbegreppet och (tolknings-)repertoarer som människan använder sig av för att uttrycka sin person och relaterade normer och identitet i relation till sin verklighet (jfr Foucault, 1981; Wetherell & Potter, 1988, 1992; Billig, 1996). Hur deltagarna förhåller sig diskursivt, eller hur användandet av olika repertoarer argumenteras och bygger upp den lingvistiska fasaden, berättandet, signalerar både deras världsbild och hur de själva förhåller sig till denna. I linje med kritisk realism, så är det även en central fråga i delarbetena att få kunskap om de så kallade generativa mekanismerna, det vill säga, identifiera aspekter i deltagarnas narrativ som kan förklara, åtminstone delvis, vad som bidrar till att de känner, tycker eller betraktar något på ett specifikt sätt. Institutionella logiker behandlas även i delarbete 3 som generativa mekanismer i förståelsen av de professionella praktikerna och det bedrivna personcentrerade sociala arbetet, men även vad praktikerna genererar för utfall i termer av deltagarupplevelser bland programdeltagarna i respektive verksamhet.

6.2. Projekt, ansvarsfördelning och metodologisk utgångspunkt

Delarbetena som ingår i denna avhandling är delvis finansierade av FORTE, forskningsrådet för arbetsliv och hälsa (Dnr 2012:1111) och ingår i projektet *Arbetsliv och vuxna med autism – en studie om föreställningar om autism och arbetslivet bland vuxna med autism, arbetsgivare och i media*. Övrig finansiering har institutionen för socialt arbete vid Umeå universitet bidragit med. Projektet bestod av tre delområden; media, arbetsgivare och vuxna med autism, och min avhandling får plats inom den sistnämnda kategorin, bortsett från delarbete 4 som faller utanför projektramarna. Projektets delstudie som utgörs av denna avhandling har etikprövats och godkänts av den regionala etikprövningsnämnden i Umeå (2013–167-31Ö).

Ansökan till etikprövningsnämnden skrevs 2013 av mig och granskades av projektledaren och min dåvarande huvudhandledare, Hanna Bertilsdotter-Rosqvist (HB). Studiedesignen avseende det etnografiska fältarbetet samt datainsamling från två olika verksamhetskontexter, initierades även av HB. Valet

av de två verksamheterna, kontakterna med respektive verksamhet, datainsamling, transkribering och analyser genomfördes av mig.

Vad gäller ansvarsfördelningen i artikelarbetet, så var syftet i Artikel 1 en artikelidé som primärt initierades av HB. Handledarbyte höstterminen 2017 föranledde att skrivandet av artikeln genomfördes av mig under löpande handledning och kommentarer av min huvudhandledare Urban Markström (UM) under höstterminen 2017 och slutgranskades av HB. Artikelidéerna 2-4 initierades och skrevs av mig 2018 under regelbunden handledning av UM och biträdande handledare Katarina Andersson (KA) som bidrog med idéjusteringar, kritiska diskussioner, samt teoretisk och språkmässig input på samtliga delar av manuskripten.

6.3. Etnografiskt fältarbete och emancipatorisk forskning

Detta avsnitt innehåller en genomgång av de metodologiska traditioner som ramar in avhandlingsarbetet. Min egen positionering och forskarroll under datainsamlingsprocessen kommer att presenteras senare i metodkapitlet.

Begreppen etnografi och fältarbete är intimt förknippade med kvalitativ forskningsmetod som primärt syftar till att förstå och tolka mänskliga företeelser (Denzin, 1997; Hammersley & Atkinson, 2007). Etnografins centrala budskap är att lära om människan genom att läras av den (Roper & Shapira, 2000; Higginbottom, Pillay & Boadu, 2013: 1). Den etnografiska forskningsmetoden har använts länge, bland annat inom det antropologiska fältet vid utforskandet av andra samhällen och kulturer och som kompletterande metod till etnologisk forskning. Det som skiljer etnografiska forskningsmetoder från andra kvalitativa metoder är att etnografi förespråkar olika typer av datainsamling som genomförs i de miljöer där människorna man avser att studera, studiesubjekten, tillbringar sin vardag. Varierade typer av data, såsom observationer från informella och formella möten samt intervjuer, är vanliga inslag (O'Reilly, 2005; Hammersley & Atkinson, 2007).

Att producera forskning som syftar till att föra vidare andras upplevelser, erfarenheter och berättelser, kan försätta studiedeltagare i en underordnad maktposition. Är denna samhällsgrupp subjekt för en redan befintlig maktunderordning, som ”personer med funktionsnedsättningar som är i behov av stöd”, blir maktklyftan än större, på grund av vad Charlton (1998) menar, inte beror på att individerna utgör en förtryckt samhällsgrupp men för att personer med funktionsnedsättning utgör en heterogen grupp som på grund av samhällets bristande kunskap har åsidosatta behov. Forskningsmetoder med emancipa-

toriska inslag är därmed att föredra i funktionshinderforskning enligt olika förespråkare (French & Swain, 1997; Barnes, 2002). Som Barnes (2002) beskriver så innefattar emancipatorisk forskning olika definitioner och tillvägagångssätt där grunden vilar på att personer med funktionsnedsättning får kontroll över produktionsprocessen i all forskning som berör dem, inklusive projektansökningar. Det finns delade uppfattningar om vad som kan kallas för emancipatorisk forskning och inte. Uppfattningen om att forskaren själv ska ha en funktionsnedsättning för att kunna utföra emancipatorisk forskning som berör personer med funktionsnedsättning, är ett centralt exempel, medan ett annat är att det räcker med ett nära samarbete med berörda individer och deras organisationer. Jag kvalificerar inte för någon av dessa, men har försökt kompensera för detta genom att bygga upp en förståelseram för de sociala, kulturella, och strukturella barriärer som individer med funktionsnedsättning generellt möter, med fördjupat fokus på HiA. Under det inledande året av mina doktorandstudier tillägnade jag mig därmed kunskap genom texter som grundats i kritisk funktionshinderforskning, och fördjupade mig i litteratur om de första funktionshinderorganisationerna som gav upphov till emancipatorisk forskning, dess drivkrafter och förmedlade budskap. Jag har även gjort aktiva val och försökt att inkludera informanterna i forskningsprocessen på olika sätt och upprätthållit kontakt efter avslutad datainsamling för återkoppling och validering av preliminära resultat. Andra punkter som är centrala för emancipatorisk forskning och är överensstämmande med mina metodologiska val är att jag har i) anammat ett samhällskulturellt och normkritiskt perspektiv på funktionshinder istället för ett medicinskt, då jag belyser svårigheter och hinder i delarbetena utifrån lokala eller strukturella perspektiv ii) aktivt arbetat för att deltagarna ska kunna påverka forskningsprocessen, både under intervjuerna likväl som att deras röster och narrativ har guidat valet av delarbeten i avhandlingen iii) samt producerat delarbeten av emancipatorisk karaktär som syftar till att förbättra livssituationen för målgruppen (jfr Barnes, 2002).

Det finns ett par forskningsansatser att välja på, när det gäller forskning på funktionshinderområdet, som karaktäriseras av emancipatoriska syften i någon form (Alvesson & Deetz, 2000; Davis, 2000; Ferdinand et al., 2007). Etnografi är en sådan ansats där individernas medskapande i forskningsprocessen exempelvis kan innefatta val av samtalsämnen under intervjuerna där intervjusituationen ska öppna upp för initiativtagande och lust. För att reducera den abstrakta, men närvarande, maktrelationen mellan forskare och deltagare så är forskarens navigation och interaktion i studiemiljön även av vikt. Forskaren bör aktivt reflektera över de val och handlingar som utförs på fältet som ständigt ska syfta till att reducera denna maktobalans samt ge plats åt studiedeltagarnas levda erfarenhet och verklighet (Davis, 2000).

Den etnografiska forskningsansatsen har underlättat för forskare att inta en plats i det sammanhang som studeras, genom deltagande observation. Deltagande observationer är dock beroende av forskningsfrågan, eller vad som forskaren har för avsikt att studera. Det finns olika observationsstilar eller *roller* som till exempel Hammersley och Atkinson (2007) redogör för. Tre av dessa beskriver min forskarroll på fältet:

- *Deltagande observatör* är mer av en semi-passiv roll där forskarens närvaro är uppmärksammas av studiedeltagarna, men där observatören oftast inte interagerar med studiesubjekten.
- *Observerande deltagare* är en aktiv forskarroll där forskaren alternerar mellan observationer, anteckningar, och aktiv interaktion med studiesubjekten i dess naturliga sammanhang.
- *Going native* beskriver när forskaren blir så införlivad i deltagarrollen och studiekontexten att hen inte uppfattas av andra som en forskare, och i egenhet av en deltagare eller gruppmedlem deltar i alla aktiviteter som görs av och med andra.

Vilka situationer som föranledde respektive observationsstil kommer att presenteras mer ingående senare. För denna avhandling och dess forskningsfrågor så var dock den kontextuella förståelsen för respektive studiemiljö viktig. Att bygga tillitsfulla relationer med studiesubjekten var också av vikt, för att fånga och förstå individernas tankar, reflektioner och interaktioner i ett sådant naturligt tillstånd som möjligt. En aspekt som framhålls som viktig i relation till det sistnämnda och etnografisk metodologi, är att inte bli uppfattad som ett främmande element i relation till de människor man avser att studera. Syftet är att motverka uppkomsten av onaturliga beteendemönster eller konstlad interaktion. Sådan bias kan forskaren undvika genom att försöka inta eller förvärva en roll som deltagare (jfr Denzin & Lincoln, 2003; Hammersley & Atkinson, 2007; Simmons, 2007).

Oundvikligen påverkar forskarens närvaro forskningsdeltagarna, explicit eller implicit, antingen i form av forskare (övervakaren, inkräktaren) eller i egenskap av en individ med egen personlighet eller karaktäristika och interaktionsmönster – som alla andra individer (Gans, 1999). Maktobalansen kommer dessutom alltid att finnas närvarande i alla forskningssammanhang, hur mycket forskaren än försöker motverka direkta eller subtila maktuttryck. Som bland annat O'Reilly (2005) framhåller, så är aktiva reflektioner och medvetna val på fältet därmed av betydelse.

6.4. De två studiekontexterna och deltagarna

6.4.1 Urval och samtycke

Studiedesignen var till stor del bestämd på förhand av projektledaren HB. Verksamheterna i denna studie valdes utifrån fyra kriterier, att de: 1) utgjorde olika typer av arbetslivsförberedande verksamheter 2) var geografiskt utspridda inom Sverige, 3) tillhandahöll program specifikt för vuxna med Aspergers syndrom och 4) skulle pågå under jämförbar tidsperiod. Det är alltså ett så kallat homogent urval av studiedeltagare då studien fokuserar på en undergrupp i populationen som antas dela eller uppleva liknande bakgrund och erfarenheter i relation till vissa frågor som berör dem (SBU, 2014).

Jag sökte på nätet och fann sju verksamheter av intresse. Av dessa valdes två som sedan kontaktades via mail med information om studiens syfte. Båda verksamheterna besvarade min förfrågan med att de kunde ge mig tillgång till verksamheten i forskningssyfte om jag fick programdeltagarnas samtycke. Jag blev inbjuden till respektive verksamhet och höll en presentation om studien för programdeltagarna som nyligen börjat respektive program. Jag informerade deltagarna om de forskningsetiska principerna vid både deltagande observation och intervjuer, och att de hade rätt att neka till båda, samt återkalla sitt samtycke när som helst. Tillfälle för frågor fanns efter presentationen, och sedan lämnades informationsblad och samtyckesblanketter för att ge utrymme till samtliga deltagare att fatta beslut i min frånvaro. Jag blev senare kontaktad av respektive verksamhet som meddelade att samtliga deltagare hade skrivit under samtyckesblanketterna, och mina besök planerades in därefter. Trots att samtycke hade erhållits i enlighet med Vetenskapsrådets forskningsetiska kodex gällande information, samtycke och konfidentialitet (Vetenskapsrådet, 2017), så påminde jag deltagarna om dessa principer under fältarbetets olika delmoment.

Personalen i respektive verksamhet ingår delvis i det insamlade observationsmaterialet, vilket de blivit informerade om före påbörjad datainsamling. Mer specifikt har jag meddelat att observationer av deltagare under lektion, eller i möte med personal, innefattar att jag observerar och antecknar uttalanden som deltagarna gör, och svarar på, eftersom interaktionen är av betydelse för förståelsen av deltagarnas yttringar och sammanhang. Jag utlovade att inte utföra någon form av utvärderande studie där verksamhetspersonalen granskas i egenhet av enskilda professionella. Samtycke medgavs således under dessa premisser. Termen verksamhetsrepresentanter används löpande i avhandlingen, liksom personal, coach eller lärare. Ålder, kön och eller några pseudonymer anges inte heller till följd av ambitionen att reducera verksamhetsrepresentanternas subjektstatus. Samtlig personal blev muntligt informerade om att de fick ta del av

fältanteckningar som inkluderade deras eget deltagande, vilket nyttjades av en person i arbetsrehabiliterande programmet (ARP) utan vidare kommentarer.

6.4.2 Folkhögskolan, aktuellt program och programdeltagare

Folkhögskolan (FHS) och dess filialer i närområdet har ca 180 studenter och erbjuder ett brett utbud av estetiska kurser, allmänna gymnasiekompletterande kurser (grundämnen) och även kurser för personer med olika former av psykisk ohälsa (utbrändhet, depression) eller neuropsykiatriska diagnoser. Dessa kurser har lite olika inriktningar, inom ramen för habiliterande, betygskompletterande eller vuxenlivsförberedande utbildning. Det finns möjlighet för inkvartering för samtliga studenter. Jag som aldrig befunnit mig på en folkhögskola tidigare, förstod ganska snabbt vad som menas med "den speciella atmosfären" på folkhögskolor. I jämförelse med andra utbildningsmiljöer för unga vuxna, eller ungdomar i sena tonåren, kunde jag se och känna en annan form av socialiseringskultur och interaktion mellan studenter, över de formella klassgränserna och även mellan studenter och lärare. Lärare stod ofta och pratade med studenterna i korridorerna, spelade biljard med studenterna i lobbyn utanför matsalen, vilket ingav ett intryck av en trygg gemenskap och social tillgänglighet för skolans studenter. Matsalen var en stor och inbjudande plats på FHS och var belägen i en annan byggnad än lektionssalarna. Eftersom FHS tillhandahöll matservering så utgjorde matsalen en naturlig plats för studenternas umgänge under den inledande kvällstimmen. Studenterna umgicks även i skolans allmänna umgängetsyta intill matsalen där de spelade piano, såg på TV eller spelade biljard innan byggnaden stängdes för kvällen. Människor i olika åldrar och nationaliteter fanns representerade i den större FHS kontexten.

Det ettåriga FHS programmet som ingår i avhandlingen, var av vuxenlivsförberedande karaktär för målgruppen HiA. Programmet tillhandahöll en arbetsförberedande kurs, hemkunskap, hushållsekonomi, idrott och fysisk hälsa, olika estetiska kurser samt klassråd. Programmet syftade till att förbereda studenterna för framtida studier, arbetsliv och självständigt boende. Den arbetsförberedande kursen bestod av lektioner och diskussioner om arbetsmarknaden, dess utbud och olika krav. Studenterna fick även lära sig söka och skriva fiktiva CV:n och personliga brev till platsannonser som fanns publicerade på nätet. Klassen gjorde gemensamma studiebesök på arbetsplatser eller till events, såsom organiserade arbetsmässor som var arrangerade av bland annat AF.

Klassen hade en huvudansvarig mentor som själv höll i några klasser med studenterna, samt andra lärare i olika kurser. Då studenterna var inackorderade på studenthemmet valde vissa att åka till föräldrahemmet någon eller några

helger i månaden. Skoldagen, som var upplagd som en ordinarie skoldag med (oftast) fyra lektioner om dagen, spenderade de tillsammans. Måltider och pauser spenderades oftast i den stora gemensamma matsalen på FHS. Efter skoldagens slut, spenderades tiden oftast på studenthemmet de initiala timmarna. Två ”boendestödjare” (min benämning) kom på kvällstid runt 18-tiden för husmöte. Husmötena var till för planera gemensamma promenader till livsmedelsbutiken för inköp av mat och, utföra andra gemensamma aktiviteter under kvällarna. Ibland användes husmötena för att reda ut eventuella oenigheter boende emellan, vilket oftast handlade om städschema och städansvar för de gemensamma utrymmena. Alla hade ansvar för sin egen ekonomi, matlagning och ingen aktivitet var obligatorisk. Fritiden spenderades ofta med varandra i det gemensamma vardagsrummet, där kortspel och film var vanliga aktiviteter. De gick även till FHS gemensamma gym eller spelade innebandy i FHS gymnasal. Två av studenterna föredrog ofta att spendera fritiden på sitt rum och se film, spela tv-spel, chatta med flickvänner eller läsa böcker.

Även om programdeltagarna gick i samma klass och bodde i samma hus så umgicks de även med andra studenter i den så kallade lustgården (rökhörna) under pauser, i matsalen, eller i skolans idrottshall på fritiden. Programmet hölls i integrerade former, det vill säga lektioner hölls i samma lokaler som övriga FHS-program. Boendena på FHS var däremot indelade efter program och bestod av olika byggnader inom skolområdet. Mina intryck under fältarbetet var att klassen var en i mängden på FHS och jag upplevde inga negativa attityder eller negativ interaktion mellan programdeltagarna och övriga studenter. Två av killarna i klassen uttryckte dock under en fokusgruppintervju att organiserade klass-överskridande aktiviteter borde ha anordnats av skolan för att samtliga studenter skulle lära känna varandra bättre. Killarna befارade att andra inte aktivt sökte kontakt med dem för att de gick i ett ”Asperger-program”. De hade inte själva initierat kontakt och blivit avvisade av någon, men upplevde att andra klasser hade bättre kontakt sinsemellan än med deras klass. Eftersom jag i min deltagarroll på fältet umgicks med programdeltagarna under skoldagen och fritiden, så är mitt utifrånperspektiv begränsat. Huruvida denna aspekt av FHS-kontexten rör sig om befogade iakttagelser eller självstigma kan jag inte redogöra för.

Folkhögskoleklassen bestod av sju studenter, tre kvinnor och fyra män och hade en medelålder på ca 22 år. De hade olika erfarenhet av arbete, där två personer enbart hade erfarenhet av skolrelaterad praktik, en hade flera års erfarenhet av arbetsmarknadsåtgärder, medan de resterande fyra hade varierad erfarenhet av sommarjobb, och ideellt arbete på eget initiativ via ett studieförbund. Deltagarna hade alla valt att börja på FHS frivilligt, antingen på eget initiativ eller efter tips från studievägledare på gymnasiet, föräldrar, eller handläggare på AF. När i livet deltagarna hade fått sina diagnoser varierade. Tre av deltagarna hade gått i

särskild klass med andra studenter som hade olika neuropsykiatriska diagnoser, medan de andra fyra fick diagnosen under eller efter gymnasietiden.

6.4.3 Arbetsrehabiliterande program

Den arbetsrehabiliterande programverksamheten (ARP) representerar ett av många privata företag på marknaden som genom upphandling av AF förmedlar program eller verksamheter för olika målgrupper som står utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Samtliga intervjuade hade anvisats till ARP av handläggare på AF, där tre av fyra deltagare initialt hade ställt sig positivt till programmet, medan den fjärde deltagaren ställde sig mer skeptisk i frågan om programdeltagandet skulle kunna leda till en anställning.

Programlokalen var belägen i ett kontorshus bestående av ett flertal våningar. Företaget som tillhandahöll programmet, hade ytterligare ett pågående program för en annan målgrupp som var i behov av arbetsrehabiliterande insatser. Programmen var dock fysiskt avskilda från varandra eftersom fördelningen av lokaler för respektive program hade placerats på olika våningar i byggnaden. Det förekom vid några tillfällen att deltagarna möttes i en lokal som hade tillgång till datautrustning.

ARP-gruppen började oftast samlas i korridoren strax före lektionsstart och följdes åt in i klassrummet. Stolar och bord var placerade i en u-formad konstellation och coacherna använde sig av både whiteboard och powerpoint-presentationer samt TV- dokumentärer under lektionerna. Utanför klassrummet fanns en öppen yta som användes som fikarum och en korridor som ledde till utgången. Längs med korridoren fanns några mindre rum, varav ett rum med ett flertal datorer avsedda för programdeltagarna, och ett personalkontor för coacherna. När enskilda möten med programdeltagare skulle äga rum, skedde dessa möten i en vardagsrumsliknande lokal i en annan vinge av byggnaden. Rummet ingav en rustik och hemtrevlig känsla. Centralt i rummet fanns en soffa med kuddar och en pläd, samt bord och två fåtöljer som stod placerade över en stor, mönstrad matta. Här hördes inga andra ljud från omgivningen och samtal kunde ske ostört.

Programmet hade tre coacher och bestod av tre faser: föreläsningar, individuell kartläggning, och arbetsförlagd praktik. Mer specifikt, bestod de första tio veckorna av självskattningstester och praktiska tester för att kunna kartlägga passande arbeten, samt två föreläsningar i veckan de första sex veckorna. Individuella träffar tog plats mellan coach och deltagare, där deltagarna fick en bok om Aspergers syndrom som handlade om en mängd olika diagnosrelaterade svårigheter i kombination med tips på hur dessa svårigheter kan mildras,

undvikas, eller handskas med. Deltagarna fick i uppdrag att läsa utvalda delar av boken för att sedan under dessa träffar tillsammans gå igenom innehållet och diskutera egenupplevd problematik. Efter att dessa tio veckor var slut, var det dags för den tredje och sista fasen, vilket var den arbetsförlagda praktiken. Tänkbara praktikplatser diskuterades i samförstånd med deltagarna först, sedan fick deltagarna börja sin arbetsförlagda praktik när coacherna hittat en någorlunda matchande plats. Coacherna följde med deltagarna det första besöket på praktikplatsen och hade kontakt med deltagarna under praktikens gång med uppföljande besök.

ARP deltagarna bestod av sex personer, tre kvinnor och tre män med en medelålder på ca 33 år. De hade väldigt varierande utbildningsbakgrund, från ofullständiga gymnasiebetyg till godkänd akademisk utbildning. Även arbetslivserfarenheter varierade, där vissa hade erfarenhet av arbetsförlagd praktik, medan andra hade arbetat på den ordinarie arbetsmarknaden utan anknytning till specifika åtgärdsprogram för personer med funktionsnedsättning. Jag hade enbart kontakt med tre av deltagarna efter programvecka 10 då det var dags för praktik. Två män avbröt sin medverkan i programmet (okänd anledning) och en kvinna blev sjuk. Jag misslyckades med att återupprätta kontakten med henne (ogiltig mailadress).

Nedan kommer en presentation av vad, och hur, jag har gjort på fältet under datainsamlingsprocessen, samt varför jag gjort på redogjorda sätt. Detta avsnitt beskriver fältrelaterade förfaranden för delarbete 1-3. Då delarbete 4 är en dokumentstudie så återfinns all information om den under avsnitt 6.6.2.

6.5. Datainsamling

6.5.1 Intervjuer

Tillvägagångssätten för fokusgrupperna och de kvalitativa intervjuerna i FHS och ARP genomfördes på liknande sätt i intervjuförfarandet, men de skilda förutsättningarna resulterade i olika möjligheter för utförandet. På FHS valde deltagarna själva tid och plats för intervjun, vilket i samband med en kvalitativ intervju alltid innebar att de ville intervjuas i sina eller i mitt rum på studenthemmet. Fokusgrupperna hölls i studentboendets gemensamhetsutrymme/vardagsrum.

Under de första tio veckorna i ARP så skedde intervjuerna i ett grupprum i ARP's lokaler som jag bokade till vårt förfogande, eftersom det av bekvämlighetsskäl kändes bäst för deltagarna som bodde på olika orter. Under tiden de hade arbetsförlagd praktik, eller i väntan på denna, så skedde intervjutillfällena

utanför verksamhetens väggar på en plats som deltagarna själv valde, eftersom deltagarna i regel inte längre vistades i ARPs lokaler. Några intervjuer genomfördes på bibliotek, och några i grupprum eller kontorsliknande miljöer på offentlig plats där vi kunde prata ifred. Detta gällde både för kvalitativa intervjuer och för fokusgrupper.

Intervjuteman som låg till grund för diskussion i FHS och ARP genererades främst från observationerna. Deltagaren i fråga kontaktades personligen av mig samma dag som exempelvis ett visst ämne diskuterats i klassen och fick frågan om hen kunde tänka sig delta i en intervju för att diskutera just "framtida jobb", "fritid" eller "programslut". Intervjutemat handlade aldrig om något ämne eller händelse som inte hade noterats under observation. Under berättelsernas gång styrde informanterna själva över sina narrativ, vilket innebar att vissa intervjuer, på deltagarnas initiativ, resulterade i berättelser om barndomen, föräldrars jobb eller annat. Dessa utsvävningar från det initiala samtalsämnet var inte något som jag avstyrkte, utan tvärtom bejakade:

I: just det.. mm... men... då tror jag inte att jag har några fler frågor utan jag tycker ni har diskuterat bra och...

Damon: Är vi *redan* färdiga? [lite besviket] fortsätt!

Johan: Ja fortsätt!

I: ... Jag kan fortsätta/.../ Ni får välja exakt vad ni vill... någonting ni känner att 'det här är viktigt att jag tar upp', eller 'intressant' eller 'roligt att ta upp'.

Johan: Jag skulle tycka... (FHS fokusgrupp med Johan och Damon, intervjulängd 77 min, varav halva intervjun efter min första avrundning).

Samtliga intervjuer i ARP och FHS pågick till dess deltagaren i fråga verkade känna sig klar eller inte hade mer att säga. Under, eller i slutet av intervjuerna ställde jag uppföljningsfrågor om jag upplevde att det fanns oklarheter i deras berättelser som behövde förtydligas. När de gemensamma träffarna i ARP tog slut efter tionde veckan i enlighet med ARPs arbetsmodell, och deltagarna hade sin arbetsförlagda praktik, tillfrågades deltagarna via mail eller SMS om de ville delta i intervju. Då observationer inte låg till grund för dessa intervjutillfällen, blev temat för intervjuerna att berätta om den arbetsförlagda praktiken, samt att reflektera över ARP, arbetsmarknaden och tillvaron efter avslutat program. För dessa intervjutillfällen blev deltagaren meddelad om intervjutemat i samband med förfrågan om intervju. Intervjuerna varade mellan 25 och 77 min.

6.5.2 Observationer och deltagarroll på fältet

Den generella beskrivningen av min forskarroll i respektive studiekontext är att jag inte hade lika möjligheter i min forskarnavigering i respektive verksamhet. De olika verksamheternas upplägg gav också upphov till olika möjligheter för

deltagarna att utveckla relationer till varandra. Folkhögskolan hade inackorderingsmöjligheter, vilket gav både klassen möjlighet att umgås med varandra (och andra) efter skoltid, vilket de ofta gjorde. I denna kontext kom gruppmedlemmarna närmare varandra och utvecklade ömsesidig vänskap. I ARP skedde sammankomsterna i regel två och ibland tre dagar i veckan under sex veckors tid. Gruppmedlemmarna bodde på olika orter och träffades sporadiskt i verksamheten några gånger efter de initiala sex veckorna. De fick således inte samma möjlighet att lära känna varandra och umgås vilket genast inordnade min roll som deltagare på samma villkor som andra. Samtidigt begränsades jag i mitt deltagande då diagnosrelaterade diskussionsfrågor under lektionerna exkluderade mitt aktiva deltagande, likväl som att andra moment i programmet (såsom arbetsbedömningar) inte heller utgjorde moment jag kunde delta i. I ARP intog jag forskarrollen *observerande deltagare*, en deltagare som till viss del deltar i gruppens aktiviteter (som i FHS verksamheten). I några få situationer reducerades min forskarroll som deltagare till att enbart innefatta rumsligt deltagande, det vill säga forskarrollen som benämns som *deltagande observatör* och som främst observerar andra deltagare utan att interagera med dem (jfr Hammersley & Atkinson, 2007).

Min forskarroll i respektive verksamhet påverkade även omfattningen av bakgrundsinformation som insamlats om FHS- respektive ARP-deltagare. Då jag bodde på FHS under sex veckor fick jag en inblick i deras rutiner, personligheter, bekymmer, drömmar, relationer med kompisar och familjer och så vidare. Då denna information kom till min kännedom under sociala och okonstlade former, så utvecklade jag en mer nära relation till FHS-deltagarna. Detta bidrog även till att det var lättare att ställa frågor av känslig karaktär, som när de fick sin diagnos, eller att jag fick förkunskap om exempelvis deras boendesituation före boendet på FHS, utan att behöva fråga om detta under en intervju.

I ARP träffades vi under lika många veckor men umgicks enbart 2-3 timmar då lektionerna pågick. Deltagarna bodde även på olika orter och träffades enbart i samband med ARPs schemalagda lektioner eller enskilda träffar med coacherna. Privata angelägenheter diskuterades i viss mån under pauserna, som spenderades i fikarummet utanför lektionssalen. Fikarummet var en öppen yta i lokalen och avsedd för ARP-deltagarna som gick just detta program. Eftersom personal också fikade med deltagarna under pauserna så skapades en annan form av interaktion deltagarna emellan. Det blev en mer formell sittning där coacherna var aktiva i interaktionen med samtliga. Deltagarna umgicks således inte med varandra utan närvaro av coacherna. Ofta kretsade de gemensamma samtalen kring rubriker i dagstidningen, erfarenheter av resmål eller mer allmänna ämnen. Det var därmed svårt för mig att få insyn i deltagarnas liv, jämfört med FHS-deltagarna. Intervjuerna gav givetvis en djupare insyn i deras livserfarenheter, men även då var jag inte bekväm med att ställa frågor som inte hade med arbetsliv

att göra, om de inte själva gjorde det på eget initiativ. Relationen som hade upprättats var av mer ytlig karaktär, och därmed riskerade jag att för deltagarna framstå som om jag letade efter personlig information som kunde uppfattas som malplacerad eller irrelevant för forskningsfrågan, speciellt då jag inte hade kungjort dessa typer av frågor i den initiala presentationen av projektet. Min relation till deltagarna var dock inte ytligare än deltagarnas inbördes relationer. Tvärtom träffade de mig oftare (för intervjuer) efter avslutat program, och ställde frågor till mig om deras kurskamrater och deras praktiksituation. Men trots detta befarade jag att tappa studiedeltagare och var därmed mer försiktig i relation till frågornas natur i ARP-verksamheten jämfört med FHS, både i interaktionen på fältet som under intervjuerna.

Projektet har etikprövats i enlighet med *Lag om etikprövning* (SFS 2003:460, 3§) till följd av att känsliga personuppgifter skulle inhämtas som i detta fall berör uppgifter om hälsa/funktionsnedsättning. Men det utgör en ständig balansgång att å ena sidan ha juridiskt stöd för att ställa känsliga frågor i forskningssyfte, och att faktiskt ställa dem. Mer ingående exempel kommer att redogöras för under avsnitt 6.5.4.

I rollen som *deltagande observatör* deltog jag på lektionerna, satt med deltagarna med min laptop och försökte skriva så noggrant som möjligt, vad jag såg och hörde. I början av fältstudierna antecknade jag allt som sades av samtliga i rummet, både ämnesmässiga yttringar och ömsesidigt skämtande, likväl som småprat om husdjur och mat. Ganska snart fann jag dock en bättre balans kring vilka uttalanden som var relevanta att anteckna och inte, vilket exempelvis exkluderade de sistnämnda exemplen. Kroppsspråk och annan interaktion som inte omfattade tal, prioriterade jag bort för att hinna skriva deltagarnas uttalanden, men parenteser skrevs ut som beskrev känslolägen när detta var relevant. Observationerna skrevs ordagrant med fullständiga meningar, då jag ville ha så nära formuleringar som möjligt till det uttalade, än inte exakta återgivningar, men så att materialet skulle kunna passa som underlag för textanalys. Under pauserna fikade jag med deltagarna och lämnade min laptop framme med dokumentet öppet i klassrummet, och meddelade att de var fria att läsa när de ville. Efter dagens slut, korrigerade jag stavfel, ofärdiga meningar och skrev ned eventuella tankar jag hade i relation till observationerna.

När ARP-deltagarna fick skattningsformulär som handlade om egenupplevda svårigheter så fick även jag ett formulär som jag fyllde i, som jag dock inte lämnade in till coacherna. Frågorna eller påståendena i skattningsformuläret var diagnoscentrerade, men kunde likväl ringa in upplevelser av svårigheter hos personer utan diagnos, såsom att känna sig påtagligt trött efter sociala sammankomster, upplevelsen av stress vid höga ljudnivåer eller stort behov av egen tid. En deltagare som satt bredvid mig frågade om jag upplevde några av svårig-

heterna som stod i skattningsformuläret, med tanke på att jag inte har Aspergers, vilket jag bekräftade att jag delvis gjorde. I denna verksamhetskontext vars pedagogik avspeglade en tydlig diagnoscentrerad hållning, fanns det således en gräns som synliggjorde min forskarroll där jag upplevde att jag inte längre kunde vara deltagare, eller uppfattas som en sådan.

Under de individuella sittningarna mellan deltagare och coach (ARP), eller deltagare och lärare (FHS) så tillfrågades först deltagaren om jag fick delta under dessa sittningar, och därefter coacherna efter medgivet samtycke från deltagaren. Under dessa sittningar antecknade jag vad som sades och interagerade inte på något annat sätt med parterna.

I Folkhögskoleverksamheten intog jag rollen som observerande deltagare vilket på fritiden efter skoldagen kunde övergå till en going native roll. Under dagarna deltog jag på alla lektioner. Jag skrev observationer på min laptop under samtliga lektioner som var av teoretisk karaktär. På idrott-, drama- och bildlektionerna deltog jag i aktiviteterna, utan att anteckna. Under pauserna var jag alltid med en eller flera studenter, och kände mig välkomnad i deras gemenskap, både när det skämtades, och under allvarligare stunder. På fritiden höll jag till i studenthemmet och umgicks med studenterna i vardagsrummet och såg film, spelade kortspel, lagade middag, eller åkte in till centrum eller gymmet. Jag blev frågad om input i relation till individuella projekt de bedrev, såsom egenkomponerad musik och novellskrivande, där jag lyssnade och läste pågående och färdiga verk. Ibland umgicks alla samtidigt eller så umgicks vi på tumanhand. Trots att programmet var explicit utformat för högfungerande personer med autism, utgick dock diskussioner som handlade om svårigheter från ett individuellt perspektiv och inte utifrån ett diagnoscentrerat sådant. Detta gjorde att jag inte erfor svårigheter eller gränser för mitt deltagande i klassen och upplevde även att jag uppfattades som en deltagare av studiedeltagarna:

Damon: Hälsa din son från mig [smiley] hoppas ni ha det bra & när du kommer tillbaka till skolan så kan vi gymma ihop, behöver en partner [smiley] Ha de! (SMS som mottogs inför fjärde fältstudieveckan).

Mariah: ...du är ju en i klassen, vi kommer sakna dig när du åker!! (SMS på väg hem från FHS efter avslutad fältstudievecka).

I: Nu tror inte jag att jag har några fler frågor utan/.../är det någonting du känner att 'det här skulle jag vilja säga', så får du gärna säga det...

Maximus: mm, kan säga att du har gjort ett bra jobb. [småskrattar]

I: Tack... gulligt, på vilket sätt menar du att jag har gjort ett bra jobb?

Max: Du har kommit hit och gjort det du ska och sånt där, men du har ändå inte bara sett det som 'jobb' kan man säga, utan du har liksom blivit en del av gruppen/.../till exempel igår när ni satt och såg Eurovision, då såg jag det att

liksom... du är en del av gruppen, även fast du är här för att jobba. Så du gör ju ditt jobb fastän nu liksom... du har smält in på nå sätt.

I: Intervjuerna är jobb, det andra är hobby? [småskratt]

Max: Ja det typ lite så... ja så jag tycker att du har gjort ett bra jobb/.../ annars brukar det finnas de som bara kommer hit bara för jobbet och sen... sen var det ingenting mer med det.

I: Ja det hade ju vart grymt tråkigt.

Max: Du har blivit en del i gruppen.

I: Tack, jag har känt mig som en del av gruppen också, verkligen. Det har vart jättekul att vara här.

Max: Det har vart jättekul att ha haft dig här (sista intervjun med Max innan avslutat fältarbete).

Att tillägga är att jag åldersmässigt låg relativt nära studenterna (29 år), vilket troligen gjorde det enklare för mig att passa in. Inte heller kändes det ansträngt från min sida. I många fall och situationer kändes det naturligt att få göra olika typer av aktiviteter med studenterna, i synnerhet de aktiviteter som tog plats på fritiden. Forskarpositioneringen going native, eller djupt engagerad deltagare, har lyfts i litteraturen som en potentiell kompromiserande forskarroll som riskerar att påverka objektiviteten i observationer av olika skeenden (Gans, 1999; O'Reilly, 2009), vilket var något jag ständigt reflekterade över, under och efter avslutat fältarbete.

Onekligen har min forskarroll som observerande deltagare gett utdelning i form av tillit och grupptillhörighet (jfr Finch, 1984), speciellt i FHS gruppen. Relationsbyggande, det vill säga att komma deltagarna nära, framhålls av exempelvis Gans (1999) och O'Reilly (2009) som en viktig mekanism för att få syn på olika aspekter, och få förståelse för dess innebörder, som inte hade uppenbarats genom enbart intervjudeltagande eller någon enstaka observation. Författaren belyser vidare relationsskapandet ur ett deltagarperspektiv och förtjänsten av att forskaren förmedlar genuint intresse för deltagarna och deras liv genom tidsanspråket i etnografisk forskningsmetodik, och inte är ute efter snabb eller ytlig information. Detta perspektiv återspeglas även i ovanstående citat av Max. Men det är inte enbart positiva erfarenheter som kommer ut ur ett relationsskapande fältarbete, eftersom aktiviteterna också får konsekvenser för vad som händer när fältarbetet tar slut. Som Taylor (1999) beskriver, så är det inte bara att "packa ihop" och vända ryggen till, för med relationsskapade fältarbete kommer även ansvar.

I nästa avsnitt vill jag belysa detta med ett kontrasterande exempel till det ovannämnda och som gett upphov till etiska dilemman efter avslutat fältarbete.

6.5.3 Etisk ambivalens: forskare, deltagare eller socionom?

I det här avsnittet vill jag redogöra för etiska dilemman som jag har ställts inför vilket kommer att illustreras utifrån ett exempel med en av deltagarna i studien. Jag kommer inte att presentera citat av etiska skäl, då jag inte frågat om tillåtelse att inkludera det i avhandlingen. Jag skickade mail till deltagarna i verksamheten ca ett halvår efter avslutad datainsamling med uppdateringar kring mig själv och avhandlingsarbetet. Tillbaka fick jag ett mail av en deltagare, som berättade att hen initialt blivit glad vid mottagandet av mitt mail, men hade sedan slagits av en känsla av ledsamhet. Enligt beskrivningen så hade deltagaren uppskattat att jag hade tagit kontakt och undrade hur livet stod till för deltagaren. Personen beskrev att det gick att relatera till mig som en vän, det vill säga någon som hen skulle kunna umgås med på sin fritid. Detta hade gett upphov till en självinsikt, som hen menade resulterade i en känsla av ensamhet. Deltagaren saknade en sådan kontakt, och brottades med att jag, likväl som andra i hens närhet, var avlönade för att upprätthålla kontakt. Denna händelse gav upphov till en etisk ambivalens hos mig som består av flera aspekter.

En aspekt utgörs av den roll som är tillgänglig för andra på fältet, min ”fasad” som deltagare; har jag genom min förvärvade forskarroll som deltagare indirekt fört denna människa bakom ljuset, det vill säga att min roll som deltagare någonstans under vägen dolde det faktum att jag utförde forskarstudier (jfr Taylor, 1999)? Har mitt mål om att förvärva en deltagarroll i syfte att göra forskningspersonerna bekväma i min närvaro, förlätt dem? Den etiska ambivalensen samspelar med en ytterligare aspekt som består av mina etiska principer som socionom, som i flera avseenden liknar forskaretiken. Min roll som både socionom och forskare är bottnad i emancipatoriska utgångspunkter; uppmärksamma, stödja, stärka, och inte göra skada. Men min roll som socionom kan inte levas ut (till fullo) som forskare. Det fanns tillfällen under fältstudierna där jag hade velat göra mer, fånga upp en informant efter dennes samtal med en coach, och erbjuda alternativa sätt att tänka. Jag hade velat beskriva alternativa handlingsstrategier och bidra med andra repertoarer än de som förmedlades till deltagarna i vissa observationssituationer. ”Avtalet” som låg till grund för mitt inträde till verksamheten, som forskarstuderande med bestämda uppgifter, var det jag också behövde förhålla mig till. Detta avtal är så att säga förhandlat i samförstånd med så kallade gate-keepers, eller grindvakter, vilka representerar de aktörer som beviljar och nekar tillträde till studiekontexten (verksamhetsrepresentanterna), vilket utgjorde ytterligare en maktdimension att förhålla mig till (jfr Reeves, 2010; Sjöström, 2012).

Som Svedmark (2012) framhåller, så är syftet bakom forskning som utförs på människor i utsatta livssituationer inte avgränsat till att förvärva akademisk kunskap, utan inkluderar viljan att påverka andra och påverkas av det studerade.

Till detta hör att man som forskare inte har en reell makt, eller en funktion att påverka det studerade men att målet är att förvärva kunskap som på sikt skulle kunna bidra till viktiga förändringar (Svedmark, 2012:103). I produktionen av forskning inom det sociala arbetsfältets domäner, utgör således de långsiktiga förändringarna en viktig drivkraft. Dessa förändringar som vi arbetar för att få till stånd, genom forskning, är trots allt reella mål om exempelvis att lätta trycket på social orättvisa eller öka förståelsen för, och kunskapen om, människor i utsatta livssituationer. Men dessa mål med forskningen existerar parallellt med garantilösa utfall, vi vet inte om, hur och i vilka sammanhang producerad forskning kommer att uppmärksammas eller användas. Så kan detta långsiktiga mål rättfärdiga de negativa konsekvenserna som jag i realtid, omedvetet, har orsakat denna deltagare?

Det sista aspekten av etisk ambivalens, i samspel med forskarrollen och socionomrollen, är privatpersonen bakom dessa roller som gärna träffar, hjälper eller ställer upp för andra i privatlivet eftersom det enligt min övertygelse ingår i att vara medmänniska. Den personen har däremot inte plats inom professionsrollen som socionom eller forskare, då en kaffe på stan med en klient eller informant, utanför jobbramarna, kan vara problematiskt ur flera perspektiv. Den beskrivna deltagaren utgör ett sådant exempel, där jag hade velat göra mer, säga mer som min person hade sagt eller gjort, men inte kunde. Deltagaren slogs av sin ensamhet och att hans kontakter var begränsade till formella nätverk som hade skapats till följd av deltagarens svårigheter i vardagen. Att befinna sig i gränslandet mellan normalitet och avvikelse kan även innebära att individer känner sig exponerade när de navigerar i sociala rum eller livsområden där stigmat gör sig påmint. Charlton (1998) menar:

... membership in an oppressed group is limited only to those who identify with that group. You cannot experience the stigma of disability unless you think of yourself as having a disability. You do not experience stigmatization unless you "feel" it (Charlton, 1998:133).

Ovanstående citat förmedlar två budskap; det första är att konsekvenserna av min forskarroll kan ha lett till en (o/grundad) insikt hos deltagaren om att hen har förvärvat en roll i en samhällsgrupp som på grund av sitt stigma rör sig i vissa sociala rum, får välfärdsstatliga insatser, och där personer i det offentliga rummet enbart engagerar sig i ens liv för att båda parter är del av ett (välfärds-)system. Jag kan därmed ha väckt en förnimmelse av stigma hos deltagaren. Det andra budskapet representerar min blinda fläck i frånvaron av egen funktionsnedsättning. Detta kan ha föranlett att jag inte har kunnat förutse detta utfall och besatt således inte kunskap om detta etiska perspektiv under fältarbetet. Men även nu i efterhand vet jag inte hur, eller vad, jag hade kunnat göra annorlunda för att förebygga den uppkomna situationen. Hade utfallet sett annorlunda ut om

jag, i linje med förespråkandet i emancipatorisk forskning, hade en egen funktionsnedsättning, och hade den blinda fläcken ”upplösts” då?

Trots etiska överväganden och reflektioner, så är min mening att illustrera hur deltagare kan ha reagerat på min inblandning i deras liv på ett negativt sätt. Som Max även beskrev i slutet av det tidigare presenterade extraktet, så hade även han varit med om liknande. Människor har dykt upp i klassrummet i intervjusyfte, även under tidigare skolår, för att intervjua ”personer med Asperger”. Att engagera sig professionellt i en grupp människor på grund av deras diagnos, kan därmed, trots goda intentioner, väcka känslor av stigma, exponering eller utsatthet. Detta är något som forskaren ständigt måste reflektera över, under fältarbetet likväl som vid projektstart som under produktionen av publikationer. På grund av exempelvis kulturella eller individuella skäl finns det många individer som inte betraktar sig själva som avvikande (där avvikelsen utgör en källa för offentlig granskning och uppmärksamhet), och bör därmed inte behöva inordnas i en sådan roll (jfr Barnes, 2002:49).

Jag har inget svar på de etiska dilemman och relaterade frågor jag har ställt i detta avsnitt. Med risk för att tillföra ytterligare en obesvarad dimension till diskussionen: kan forskarrelationen med studiedeltagare, som forskaren har följt under tid, betraktas som ett sedvanligt mellanmänniskt möte? Ett möte där känslor tillfaller arenan av mänsklig interaktion och känslor – oberoende av forskaretikens praktik – ändå kan och får komma till ytan?

6.5.4 När socionomrollen tar över

Ovan har det redogjorts för min roll som deltagare. Men de tillfällen då jag uppenbart avvek från denna roll var under intervjusituationer, då deltagandet fick en annan typ av relationell kontext. Socionomrollen gjorde sig tillkänna i intervjusituationer där jag upplevde att det fanns ett behov av mer konstruktiva tankesätt och uppmuntran när samtal upplevdes bli ”mörka” i sin natur och bidrog till en dämpad eller tung stämning:

Simon: ... men det jag kan tänka att arbetsgivare reagerar på det är att... jag brukar inte bli så jätteuppspelt inför att få komma på en anställningsintervju. Men jag har varit på rätt många och jag är så väl medveten om att det är sällan en arbetsintervju leder till ett jobb. Vad ska man då jaga upp sig inför varenda anställningsintervju, då blir det så lätt att man bli deprimerad /.../Det blir en sorts berg-och dalbana som blir väldigt jobbig/.../Som arbetssökande får jag betala ett högt känslomässigt pris.

Eva: mm... jo men det är ju så... mm... det är som att hitta... en ny gnista... det är bra om man känner den när man far på ny intervju. Då behöver man mer inspiration än någonsin... mm... jo man måste ju ändå vara sig själv man ska

ju ... inte så det känns tillgjort...

I: ... arbetsgivaren vet inte ens att du har sökt nå jobb, som inte har gått bra... så arbetsgivaren vet ingenting om dig förutom den personen som kommer in genom *dörren* under anställningsintervjun.

Eva: jo men det är ju sant.. ja... det tycker jag är klokt tänkt..

I: Försök gå in liksom i en situation med den känslan att... ja, "nu ska jag visa vem jag är", ni är fantastiska och duger gott och väl som ni är... och var er själva... för det är precis som du sa också under en föreläsning, Victoria, "om de inte vill ha mig, så vill jag inte vara där heller".

Victoria: mm, mm...

Eva: Näe...

Simon: mm...

Eva: jo... vi har ju växt av det vi har varit med om... nä jag tror också man ska tro på sig själv och tänka "nu är det en ny start, ett nytt vitt blad". Jo men jag tror på den positiva inställningen, den gör så mycket (Fokusgruppsintervju, ARP).

Med ovanstående nedkortade extrakt vill jag belysa hur jag, ur ett etiskt perspektiv, inte kunde tillåta mig själv att vara passiv i min interaktion. Min grundhållning var att försöka ta minimalt utrymme i fokusgruppsdiskussioner. Syftet med fokusgrupperna, i enlighet med det brukliga, är att fånga kollektivets resonemang och interaktion gällande en specifik fråga inom en given ram. Gruppen navigerar sina narrativa prioriteringar, där studiedeltagarna ger upphov till nya tankar hos varandra och påverkar varandra (jfr Kitzinger, 1999). Liknande rollskiften, från forskare till socionom, utspelades speciellt när det fanns en tendens till att trigga igång sina egna, och varandras, känslor av missmod. Detta kunde ske under likväl fokusgrupper som kvalitativa intervjuer, då extra känsliga ämnen ibland togs upp på deltagarnas initiativ.

Även om forskarrollen och socionomrollen kan vara lika ur olika avseenden (inlyssnande, inkännande, inte göra skada) så finns det även en svårighet i den reflexiva rollen som socionom/forskare. Som nämns av Cohen med kollegor (2011:222) så är det en fördel i naturalistisk forskning att kunna vara ett "mänskligt instrument" för lyhörddhet samt göra bedömningar i relation till olika situationer och ha förmågan att hantera känsliga situationer. Mina handlingar på fältet innebär inte nödvändigtvis att jag gjorde *rätt* när jag i vissa fall avstyrde narrativ som jag bedömde vara av destruktiv karaktär, men jag handlade i enlighet med min bedömning av varje enskild situation.

Vad gäller frågan om att inte *göra skada* i forskningen, så är nyttobedömningen något som forskaren måste förhålla sig till, både i relation till samhällsnyttan och för personerna som deltar i studien (jfr ALLEA, 2017:6; Vetenskapsrådet, 2017:22; SFS 2003:460, 4§, 22§). Ibland delgav vissa deltagare berättelser om exempelvis deras erfarenheter av problematiska och ibland traumatiska situa-

tioner från barndomen, som de under berättandet visade sig vara klart negativt påverkade av. Dessa narrativ skulle jag inte inkludera i mina forskningsresultat då berättelserna låg långt ifrån avhandlingens syfte. Berättelserna var onekligen *viktiga*, speciellt i relation till informanterna som ändå hade gjort en association till dessa livserfarenheter, men de var samtidigt forskningsmässigt irrelevanta. Jag gjorde således bedömningen att det inte var forskningsetiskt motiverat att uppmuntra fortsatt berättande i sådana intervjusituationer. "Forskarinterventionen" grundades på den forskarens principen att inte göra (psykisk eller känslomässig) skada genom min forskning, men min professionella roll som socionom skulle ha gjort annorlunda.

6.6. Avhandlingens delarbeten

I avhandlingen ingår fyra delarbeten i form av tre artiklar och ett manuskript. Mer ingående beskrivningar kommer att presenteras i detta avsnitt, som föregås av en gemensam redogörelse för det analytiska förfarandet. På grund av viljan att producera forskning av emancipatorisk karaktär, så är delarbetenas tillkomst ett resultat av en induktiv forskningsprocess där narrativen har fått styra delarbetenas syfte och frågeställningar. Naturligtvis har arbetsliv varit ett centralt tema då denna avhandling ingår i ett större projekt. Jag har på så sätt haft ett abstrakt syfte med mitt avhandlingsprojekt, att undersöka individers tankar och reflektioner om arbetsliv och arbetsmarknad. Efter avslutad datainsamling så var det dock de illustrativa narrativen, de färgstarka skildringarna av hopp och framtid eller ambivalens och missmod i relation till arbetsmarknad och arbetsliv som fick styra avhandlingens och delarbetenas utformning.

6.6.1 Empiriskt material och analys av delarbete 1-3

Det empiriska intervjumaterialet består av 26 kvalitativa intervjuer, sex fokusgruppintervjuer som har genererat en utskrift på sammanlagt 277 sidor. Två av de kvalitativa intervjuerna är genomförda med verksamhetscheferna för ARP och FHS för att komplettera min förståelse för verksamheterna utifrån chefernas perspektiv på respektive verksamhet. Extrakt från de två intervjuerna med cheferna kommer att presenteras i diskussionsavsnittet som illustrationer av verksamhetskontexterna. 30 intervjuer utgör således det material som varit föremål för analys i de tre delarbetena. Då det är samma studiedeltagare, empiriska underlag och analysmetod som använts genom tre delarbeten så följer här en gemensam redogörelse för det analytiska förfarandet.

De deltagande observationerna har tjänat till att ge mig en kontextuell förståelse av respektive miljö och ge mig verklighetstroga ämnen som deltagarna kan känna igen och prata om under intervjuerna. Observationerna utgjorde ett centralt empiriskt underlag i delarbete 3 för att uppnå kunskap om studiekontexternas mellanmänniska konstruktioner från ett relationellt perspektiv, deltagare och verksamhetsrepresentanter emellan, och vad dessa konstruktioner väckte för förnimmelser hos deltagarna. Observationsmaterialet består av totalt 88 sidor text.

Under transkriberingsprocessen av intervjuerna slogs jag över hur brett det empiriska materialet var. Detta till följd av den tematiska ansatsen i intervjuerna, där en del studiedeltagare var generösa i sina associationer och tillhandahöll nyanserade narrativ i relation till det initiala temat. I linje med konventionell innehållsanalys gjordes markeringar i dokumentet när jag fann meningsbärande extrakt, oavsett ämne (jfr Graneheim & Lundman, 2004; Hsieh & Shannon, 2005). Med extrakt menar jag kortare till längre textstycken, där analysen genomförts på både manifest och latent nivå. Innan den första genomläsningen av den färdigskrivna utskriften hade jag alltså redan bekantat mig med det empiriska materialet.

Sedan lästes utskrifterna ytterligare och fler markeringar tillkom. Vidare påbörjades en grovtematisering som innebar att jag började med att sortera extrakt som generellt innehöll snarlika ämnen, såsom framtid, skola/utbildning, sociala relationer, arbete och så vidare. När dessa extrakt var sorterade i kluster så påbörjades kodningen av materialet. Kodningen innebar att jag aktivt sökte efter de meningsbärande enheterna i texten och markerade dessa genom att tilldela dem en passande kategori som sedan sorterades igen i mer koncentrerade kluster, och längre extrakt kortades därmed ned. Det stora klustret som exempelvis innehöll extrakt om "arbete" delades upp i mindre kluster, där exempelvis kategorierna, "arbetskontext", "ideala arbeten", "arbetsliv", "motivation" utgjorde nya koncentrerade kluster – kategorier – till skillnad från det tidigare stadiet.

Kategorierna lästes om och genererade olika nyanser eller aspekter av vad jag sedan kunde urskilja som några övergripande teman. Materialet genererade således många teman och då påbörjades den slutliga urvalsprocessen där vissa teman valdes bort. De teman som sedan användes till avhandlingens delarbeten valdes initialt ut beroende på att de kunde relateras till arbete och arbetsliv i någon omfattning samt att temat utgjordes av ett representativt urval av extrakt, där alla deltagares röster fanns med. Slutligen var det deltagarnas narrativ som avgjorde vilka teman som valdes ut och fick representera delarbetenas syften. De tre delarbetena bestod av narrativ som innehöll vad jag uppfattade vara extra laddade eller färgstarka skildringar av deltagarnas erfarenheter och reflektioner.

Att fånga människans berättelser och återberätta dem i egenhet av forskare, är en viktig samproduktion och därmed en grundbult för mina försök att producera forskning i linje med de emancipatoriska förhållningssätten i funktionshinderforskningen.

Delarbete 1 – *Narratives of ideal and second-option jobs among young adults with high functioning autism*, består av intervjumaterial från sju FHS-deltagare. Då deltagarna i Folkhögskolekontexten är en yngre deltagargrupp än deltagarna i ARP med mindre erfarenhet av arbetsrelaterade stödinsatser så reflekterar deras narrativ en mer förutsättningslös utgångspunkt i relation till frågan om arbetsliv och dess relaterade aspekter såsom självbild eller social identitet, möjligheter och begränsningar. Narrativen kan betraktas återspegla tankar och reflektioner som inte har blivit (alltför) präglade av institutionaliserande praktiker i arbetslivet.

Det koncentrerade dataurvalet består av 23 extrakt, 11 sidor text under kategorierna ”specifika jobbintressen” och ”generella idéer om framtida arbetsplatser”. Det gemensamma i dessa kategorier rörde aspekter som tydligt kunde associeras till olika faktorer kopplade till arbetstillfredsställelse. I delarbetet presenterades således detta tema i ljuset av ideala jobb och sekundära jobb.

Delarbete 2 - *Encouraging real or make-believe citizen-workers? Narratives of self-realization versus disabling support-to-work contexts by individuals with High Functioning Autism*, består av kvalitativa intervjuer från sju FHS deltagare och fyra ARP deltagare, samt en fokusgruppintervju från den senare deltagargruppen. Det koncentrerade dataurvalet består av 79 extrakt, 19 sidor text under kategorierna ”kontextens betydelse” och ”vilja och ambitioner”. Det fanns en utmärkande kontrast eller distinktion mellan dessa kategorier som jag ville utforska närmare. Kategorierna bildade tillsammans temat ”kontextens betydelse för självuppfyllelse” och utgjorde därmed analysens utgångspunkt. Extrakten från de två kategorierna upplevdes som nyanserade, där vissa delar av extrakten kunde utgöra alternativa, men näraliggande, kategorier. För att ta tillvara på dessa analytiska nyanser, så fick extrakten som inte nyttjades till detta delarbete ingå i en ny analysprocess för delarbete 3.

Delarbete 3 - *Exploring Person-centered Service Provisions: High-Functioning Adults with Autism in contemporary Public and Corporate Social Work*, består av empiriskt material från båda studiekontexterna. Utskrifter av kvalitativa intervjuer med FHS deltagarna, samt kvalitativa intervjuer och en fokusgruppintervju med ARP analyserades med konventionell innehållsanalys. Därtill analyserades fältanteckningar av interaktionen mellan deltagare och personal i båda verksamheterna för att tjäna som illustrativa komplement till intervju-

extrakten. Detta utfördes dock med riktad innehållsanalys till följd av ambitionen att komplettera kategorierna som hade identifierats ur intervjumaterialet. Personstärkande retorik i samtal mellan personal och deltagare var då vägledande för analysen, likväl som frånvaron av den i samtalsituationer där sådant förhållningssätt – ur ett socialt arbetes perspektiv – borde ha varit mer framträdande i interaktionen. Intervjumaterialet bestod av 68 extrakt, 18 sidor text som bildade kategorierna ”organisatoriska indikatorer”, ”professionella”, ”relationer” och ”självutveckling”. Dessa kategorier bildade slutligen temat ”klientprofessionella relationer”. Det teoretiska ramverket institutionella logiker (Scott, 1995) användes sedan som kartläggande teoretiskt verktyg i syfte att sortera data i kategorierna *regulativa*, *normativa* och *kognitiva* logiker för att få en djupare förståelse för legitimerandet av verksamhetsrepresentanters handlingar/praktik i respektive kontext.

6.6.2 Empiriskt material och analys av delarbete 4

Cherry Picking Disability Rights? Swedish Disability Policy on Employment, Health and Participation, består av fyra regeringsdokument, två propositioner och två offentliga utredningar. Syftet med dokumentstudien är att undersöka hur de politiska delområdena hälsa och arbete inom funktionshinderpolitiken samverkar för att uppnå målet ”full och jämlik delaktighet” i samhället, likväl som styrningen av dessa delområden.

Samtliga dokument återfanns på regeringens hemsida (regeringen.se). Dokumenten valdes på basis av fyra urvalskriterier. Det första kriteriet var att finna publikationer som var utgivna av de departement som har huvudansvaret för hälso- och arbetslivsfrågor, det vill säga Arbetsmarknadsdepartementet och Socialdepartementet. Det andra urvalskriteriet handlade om att välja passande politikområden. De tre områdena ’arbete’, ’folkhälsa och sjukvård’, samt ’funktionshinder’ valdes och söktes inom tidsspännat 2012-01 till 2019-01 för att finna de senast publicerade och aktuella dokumenten. Sökningen genererade 163 dokument, och urvalsprocessen skedde ganska omedelbart då de senaste publikationerna prioriterades, samt den rättsliga tyngd dokumenten utgjorde. Då regeringspropositionerna utgör slutfasen i beslutskedjan, valdes således ”Nationellt mål och inriktning för funktionshinderpolitiken” (Prop. 2016/17:188), vilken utgjorde det centrala dokumentet under analys i delarbetet. Dokumentet är totalt 92 sidor långt, och utgör den senast publicerade propositionen som ramar in den svenska regeringens policyhantering av olika livsområden inom funktionshinderpolitiken. I dokumentet finns samtliga politikområden representerade, däribland hälsa och arbete. Dokumentet består av flera avsnitt, varav avsnitten *mål och inriktning för funktionshinderspolitiken* samt *åtgärder inom prioriterade områden* särskilt uppmärksammades under analysen. Genom att läsa och

analysera dokumentet, fick vi insikt om nuvarande funktionshinderpolitiska mål och prioriteringar inom olika områden, samt strategierna som används för att uppnå dessa.

Riktad innehållsanalys innefattar en deduktiv forskningsansats där forskaren utgår från teoretiska begrepp eller perspektiv i analysen av empiri (Hsieh & Shannon. 2005). Då "aktivt medborgarskap" användes som teoretiskt koncept i arbetet, vilket inkluderar både livsområdena hälsa och arbete, så innebar detta i analysprocessen ett riktat fokus på formuleringar som hade med hälsa och hälsorelaterade aspekter att göra, samt arbete. Kritiken som återfinns i litteratur om att arbetsmarknadsdeltagande premieras framför andra livsområden i relation till aktivt medborgarskap, föranledde ett fokus på styrning i analysen. Vi sökte därmed formuleringar som beskrev strategier som antingen planerats, vidtagits eller utelämnats, där det senare även implicit signalerar oprioriterade eller inaktuella åtgärder.

Markeringar gjordes i texten när relevanta formuleringar hittades och analysen genomfördes på både latent och manifest nivå. Dokumentet lästes om flera gånger, samtidigt som funna motstridigheter eller avsaknaden av vissa aspekter antecknades i marginalen på de fysiska utskrifterna. Dokumentet lästes om, med fokus på just dessa kontradiktioner eller frånvarande aspekter i verifierande syfte.

De tre andra dokumenten används i studien som sekundära eller kompletterande data. Avsaknaden av ovannämnda aspekter i huvuddokumentet, såsom vissa kopplingar mellan hälsa och arbetsliv i exempelvis målformuleringar eller åtgärder gav upphov till behovet av kompletterande kunskapsinhämtning och större klarhet genom studerandet av andra dokument. Ett av dessa dokument var ytterligare en proposition, *God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik* (2017/18:249). Dokumentet beskriver hälsoläget i Sverige, med fokus på hälsoskillnader mellan olika samhällsgrupper, och beskriver hur arbetet ser ut med befrämjandet av god och jämlik hälsa inom bland annat delområdet arbete. De två återstående dokumenten är två offentliga utredningar, *Sänkta trösklar – högt i tak, Arbete, utveckling, trygghet* (SoU 2012:31) och *Flexibel rehabilitering* (SoU 2018:21). Det förstnämnda dokumentet utreder och redogör för hur de arbetsmarknadspolitiska insatserna för personer med nedsatt arbetsförmåga bör utformas så att insatserna, på ett effektivt sätt, ska bidra till en etablering av berörda individer på arbetsmarknaden. Den andra SoU-rapporten utreder flexiblare arbetsmarknadsinsatser för målgruppen. Riktad innehållsanalys användes även som analysmetod i dessa dokument, med fokus på att jämföra och komplettera de analytiska fynden i huvuddokumentet.

Slutligen så kopierades all markerad text till ett dokument, följt av den slutliga extraheringen av text. Då riktad innehållsanalys användes för att finna dessa extrakt, så var identifikationen av styrstrategier ledande i datainsamlingsprocessen, likväl som formuleringar i linje med temat "full och jämlik delaktighet". Fokus var således redan förbestämt innan analysprocessen, men vilka kategorier som skulle genereras blev inte tydligt förrän i detta stadie. Kategorier som konstruerades resulterade i "diffusa målformuleringar och/eller strategier" "tydliga målformuleringar och/eller styrning" "medborgares och statens ansvar" och "subjektkonstruktioner". Dessa kategorier gav teoretiska implikationer för det fortsatta analysarbetet och framställningen av resultat. Faktiska individuella implikationer av policyhanteringen, och inte bara vad bedriven politik utges att uppnå enligt dokumenten, utgör en annan del av resultatgenomgången i delarbetet där samtliga regeringsdokument ingår.

6.6.3 Avslutande metodreflektioner

I kvalitativ forskningsmetodik så används begreppet transferabilitet, eller vetenskaplig överförbarhet, för att beskriva överförbarheten till andra liknande sammanhang (Lincoln & Guba, 1999; SBU, 2017). Genom teoretiskt drivna analyser och slutsatser, är det således inte andra fall eller verksamheter som kvalitativa forskare primärt vill generalisera resultaten till. Snarare är det produktionen av kunskap, som baseras på metaanalyser och tolkningar av empiri vars resultat skulle kunna vara fruktbar för en teoretisk förståelse av liknande sammanhang som åsyftas (jfr Bogdan & Biklen, 1998:32; SBU, 2017).

Intervjuer med professionella för att få kunskap om deras reflektioner på arbetsuppgifter, rutiner och upplevda handlingsutrymme hade varit intressant, speciellt i relation till delarbetena 2-3. Dock var det praktikens reflektion av de övergripande funktionshinderpolitiska målsättningarna som har ämnats att studeras, vilket underordnar reflektioner och upplevelser av den egna professionella praktiken i studiesammanhanget. Det totala antalet informanter som avhandlingen inrymmer kan betraktas som en begränsning, liksom att antalet intervjuade i ARP-kontexten är färre än i FHS. Jag har försökt kompensera för det sistnämnda genom att utföra upprepade intervjuer med ARP-deltagare under praktikperioden i syfte att uppnå mer djup i data. En annan svaghet är den "grova" analytiska dikotomin som vi har använt oss av i tre delarbeten (1, 2 och 4), såsom hård och mjuk styrning, skyldighetsdiskursen och rättighetsdiskursen samt subjektpositionerna citizen-worker och disability-worker. Det finns således en risk för att vissa nyanser försvinner i detta sätt att analysera data. Å andra sidan har jag försökt att redogöra för dessa nyanser i samtliga analyspresentationer trots ett dikotomt analysverktyg i förgrunden, samt tagit hjälp av olika teoretiska koncept för att uppnå en analytisk räckvidd i tolkningen av data.

En styrka i avhandlingen är studiernas tillförlitlighet som stöds av metod-triangulering, likväl som förtrogenheten med studiekontexterna till följd av den etnografiska ansatsen (jfr Lincoln & Guba, 1999). De allra flesta intervjuers tillkomst baseras även på redan befintliga tankeprocesser, upplevelser eller händelser som har observerats under fältarbetet, eller som deltagarna har erfårit genom sin arbetsförlagda praktik.

7. Sammanfattning av delarbeten 1-4

7.1. Delarbete 1

[Narratives of ideal and second-option jobs among young adults with high functioning autism]

Denna studie syftar till att undersöka hur idéer och tankar om tillfredsställande och meningsfulla jobb uttrycks bland högfungerande individer med autism. Empirin består av kvalitativa intervjuer med deltagare i ett Folkhögskoleprogram.

Bakgrunden till studien belyser två olika diskurser som härleds från arbetsmarknadspolitiken och funktionshinderpolitiken som vi har valt att kalla för rättighetsdiskursen och skyldighetsdiskursen. Den senare diskursen förmedlar alla medborgares skyldighet att arbeta, där denna skyldighet omfattar den enskildes ansvar att förbättra sin anställningsbarhet och bejaka sina ambitioner genom att ta plats i samhället som en skattebetalande medborgare, vilket skapar subjektdiskursen "medborgararbetaren" (citizen-worker). Rättighetsdiskursen förmedlar ett tudelat begreppspar; subjektdiskursen "den potentiella medborgararbetaren" (the good enough citizen-worker) och "funktionshinderarbetaren" (the disability-worker). Den förra innefattar subjekt som, med adekvata stödinsatser, kan få en anställning på den ordinarie arbetsmarknaden, medan den senare subjektdiskursen åsyftar personer som deltar i obetald sysselsättning och deltar i samhällets gemenskap genom kollektiva aktiviteter.

The job-crafting theory belyser hur människan ständigt försöker konstruera en positiv psykologisk perception av sitt arbete. En hel del studier belyser egenupplevelsen av tillfredsställande arbete och dess association till psykologiska faktorer såsom intresse, motivation eller ambition och känslan av meningsfullhet. Den använda teoretiska modellen framhåller tre komponenter som centrala i den psykologiska konstruktionen av ett meningsfullt arbete. *Kontroll* syftar till att individen besitter en känsla av kontroll i relation till sina arbetsuppgifter. Den andra komponenten är *positiv självbild* där det är av vikt att individen har en positiv självuppfattning, likväl som att hen uppfattar att andras bild av vederbörande är av positiv karaktär. Den tredje komponenten kan översättas till *samhörighet med andra* som handlar om kollegial gemenskap och meningsfulla sociala relationer. Konstruktionen av dessa tre motivatorer sker i en process där individen ständigt försöker skapa mening med sitt arbete som ger upphov till en positiv självbild och identitet.

Resultaten av de analyserade narrativen visar att skyldighetsdiskursen är starkt närvarande i programdeltagarnas narrativ och därmed självpositioneringen som citizen-worker. Individerna belyser punkter som är centrala för begreppet anställningsbarhet i relation till framtida jobb, likväl som de belyser arbete på den ordinarie arbetsmarknaden som en självklarhet då det är en lönegenererande aktivitet. Rättighetsdiskursen var i stort sett frånvarande i narrativen, då de positionerade sig som arbetsförmögna medborgare och såg sin naturliga plats som arbetare på den ordinarie arbetsmarknaden. En deltagare pratade dock om anpassningar på sin framtida arbetsplats vilket kan härledas till repertoaren om den potentiella medborgararbetaren inom skyldighetsdiskursen.

Meningsfullhet och tillfredsställelse i relation till arbete framställdes som väldigt viktigt i deltagarnas narrativ, mest i relation till arbetets kompatibilitet med den egna identiteten och ambitioner, men även i relation till den övergripande livssituationen där arbetet ska passa in i livet. Delkomponenterna kontroll, självbild/identitet och samhörighet som återfinns i job-crafting teorin, finns närvarande i samtliga narrativ som beskriver det ideala arbetet. Deltagarnas medvetenhet om marknadens bristande efterfrågan på likartade arbeten, eller svårigheterna att uppnå dessa mål, har bidragit till omförhandlingar av dessa ambitioner till att innefatta mer lättillgängliga arbeten på den ordinarie arbetsmarknaden som ändå innebär att upplevelser av meningsfullhet kan infinna sig.

En slutsats av studien är att arbetsmarknadsinsatser bör anpassas efter individuella perspektiv på meningsfullhet i relation till arbete. Detta är av vikt utifrån ett perspektiv på arbetsmarknadsåtgärder som inte enbart en fråga om aktivering, utan även att stödet ska syfta till att HiA ska få och *behålla* ett arbete. Individer med funktionsnedsättning kan påtagligt gynnas av att få möjlighet till en personligt passande arbetsplats, vars sammanhang kan erbjuda personlig utveckling och bejaka individers motivation och lust att arbeta. Möjligheten till det senast nämnda, minskar diskrepansen mellan faktisk position och önskad position i arbetslivet, vilket enligt studier har positiv inverkan på det psykiska välbefinnandet och kan således motverka risker för sjukskrivning och förtidspension.

7.2. Delarbete 2

[Encouraging real or make-believe citizen-workers? Narratives of self-realization versus disabling support-to-work contexts by individuals with High Functioning Autism]

Syftet med denna studie är att analysera hur narrativ om ambitioner och självuppfyllelse, i relation till arbetslivet, uttrycks bland HiA. Empirin i denna studie består av kvalitativa intervjuer med programdeltagare från både ett folkhögskoleprogram (FHS) och ett arbetsrehabiliterande program (ARP).

Bakgrunden till studien fokuserar på normaliseringsprincipen (funktionshinderpolitiken, SoL, LSS) och aktiva arbetsmarknadsåtgärder (arbetsmarknadspolitiken). Arbetsdeltagandets förväntade individuella förtjänster och bidrag till livsmål och ambitioner, skiljer sig dramatiskt åt mellan personer med respektive utan funktionsnedsättning. Denna diskrepans konstruerar olika medborgarsubjekt, eller subjektpositioner. Den allmänna arbetsmarknadspolitik konstruerar citizen-worker-diskursen, där begrepp som motivation, karriär och självförverkligande sätts i centrum. Subjektkonstruktionen inom funktionshinderpolitiken i relation till arbete, förmedlar disability-worker-diskursen, bestående av begrepp som samhällsintegrering, inkludering och meningsfull sysselsättning.

De teoretiska begreppen i denna studie kretsar kring normalisering och inkludering. Grundtanken bakom normaliseringsprincipen är att normalisera medborgares levnadsmönster och vardagsrutiner genom samhällsintegrerande stödinsatser. Inkluderingen är nästkommande steg, där individens egna ansträngningar och assimilerande aktiviteter ger tillgång till den inkluderande sociala sfären. Inkludering kan alltså uppnås genom samhällsintegrerande insatser som syftar till normalisering. I relation till arbetsliv kan det däremot uppstå en konflikt när integrerande insatser är baserade på föräldrade samhällsnormer om det normala, eftersom det under de senaste decennierna har konstruerats en ny innebörd av normalitet, som reflekteras i den allmänna citizen-worker-diskursen och således arbetaren som självförverkligande subjekt.

Resultaten visar att i relation till socialt medborgarskap, så identifierar sig deltagarna som citizen-workers, det vill säga som personer med en roll att spela på den ordinarie arbetsmarknaden. Narrativen, från båda grupperna, låg i linje med citizen-worker-diskursen där deltagarnas vilja och ambitioner för självförverkligande står i fokus när de pratar om sitt framtida arbetsliv. I folkhögskolematerialet kunde de underliggande drivkrafterna till dessa ambitioner skönjas och visade sig vara kopplade till självbild och identitet; att betraktas som en viktig resurs på sin framtida arbetsplats. I relation till det ARPs mål, vilket var arbetsförlagd praktik i syfte att komma närmare eller få en anställning efter avslutad praktik, uttryckte individerna programdeltagandet som en villfarelse. Personer som deltagit i ARP-programmet uppgav att de upplevde sina tilldelade praktikplatser som stagnerande i relation till personlig utveckling, och att de hade svårt att hitta mening med sitt deltagande. Vissa upplevde sin närvaro på praktikplatsen som överflödigt då de menade att de blev tilldelade konstlade

uppgifter utan reell funktion för verksamhetens drift. Andra uttryckte att de gjorde kvalificerat arbete i verksamheten men upplevde en orättvisa i situationen då de varken fick lön för lika arbete och inte heller en garanterad anställning efter avslutad praktik trots goda vitsord under praktikens gång. Resultatet visar på hur arbetsintegrerade välfärdsinsatser som är konstruerade i enlighet med disability-worker-diskursen, med fokus på rumslig integration och aktivering, kolliderar med citizen-worker-diskursen där produktivitet, ambitioner och självuppfyllelse står i centrum.

En slutsats från studien är att dagens normalitet i relation till arbete bör återspeglas i genomförandet av insatser som syftar till att uppfylla målet *att leva som andra*. Detta för att uppnå reell inkludering för högfungerande individer med autism, där de själva upplever sig vara delaktiga och inkluderade. Annars finns det en risk att dessa personer tappar förtroendet för välfärdsaktörer, känner sig nedvärderade eller underskattade, samt tappar motivation att delta i erbjudna välfärdsinsatser. Deltagarnas narrativ kan illustrera vad staten förväntar sig av arbetsföra medborgare vilket reflekteras i citizen-worker-diskursen: medborgaren som jobbar för sitt självförverkligande. Citizen-workern kontrasterar både funktionshinderpolitiken och aktiveringspolitiken som sätter det rumsliga deltagandet i fokus och där det självförverkligande projektet inte inryms. Det uppstår därmed en konflikt då en arbetslivsrehabiliterande verksamhet syftar till att inkludera potentiella arbetstagare på den ordinarie arbetsmarknaden genom insatser som likväl bygger på funktionshinderlogiker som på aktivt vänteläges-tillstånd.

7.3. Delarbete 3

[Exploring Person-centered Service Provisions: High-Functioning Adults with Autism in contemporary Public and Corporate Social Work]

Syftet med denna studie är att undersöka hur sociala arbetspraktiker tar form i två olika organisatoriska kontexter som tillhandahåller program för HiA (ARP och FHS). Särskilt fokus ligger på hur personal i egenhet av verksamhetsrepresentanter förhåller sig till programdeltagarnas uttryckta stödbehov, och deltagarnas upplevelser av hur deras behov av stöd bemöts. Genom ett organisationsperspektiv på respektive verksamhet, fokuseras på den organisatoriska kontexten som underlättande, försvårande och förutsättande faktor för personcentrerad och klientnära praktik. Empirin i studien består av deltagande observationer, kvalitativa intervjuer med programdeltagare och en fokusgruppintervju.

Bakgrundsteckningen består av beskrivningar av nyliberala influenser, kvasi-marknader samt NPM och dess effekter på organisationer och professionellt arbete med klienter på det sociala arbetsfältet. Arbetsdeltagandets betydelse som en prioriterad lösning på människors utanförskap och välfärd inom social- och funktionshinderpolitiken uppmärksammas. Organisationer och de professionella som utför tjänster inom ramen för offentliga välfärdsinsatser, är i varierande grad påverkade av marknadsorienterad rationalitet. Det klientnära och personcentrerade arbetet liksom det professionella handlingsutrymmet riskerar att begränsas av organisatoriska mål och regelverk. Då marknadslogiker innefattar ett kundperspektiv med fokus på kundnöjdhet och val, intar studien ett utforskande perspektiv med avseende på hur dessa, i jämförelse med ett mer traditionellt klientperspektiv (FHS) utspelar sig.

Scotts (1995) institutionella logiker används som teoretiskt och analytiskt ramverk som syftar till att förstå organisationers och professionella aktörers logiker, och därmed praktikens drivkrafter. Genom tre bärande så kallade "pelare", upprätthålls och skapas kollektiv och organisatorisk legitimitet för det arbete som utförs; regulativa logiker (grundläggande ideologi, regelverk och organisatoriska mål), normativa logiker, (organisationskultur, arbetsrutiner, professionella skyldigheter och förhållningssätt) och kognitiva logiker (personlig och professionell värdegrund). Att undersöka institutionella logiker innebär alltså att begripliggöra hur interaktionen mellan dessa tre mekanismer formar den organisatoriska kontexten och legitimerar verksamhetsrepresentanternas praktik.

Resultatet visar på stora skillnader i det personcentrerade arbetet vilket yttrade sig på olika sätt inom respektive verksamhet. I både intervju- och observationsmaterialet framstod folkhögskolekontexten konsekvent som befrämjande av det personcentrerade arbetet med programdeltagarna, där samtal och interaktion skedde på deltagarnas premisser. Personstärkande och personbekräftande pedagogik (empowerment) avspeglades i det professionella förhållningssättet, vilket går i linje med centrala aspekter i socialt arbete. Resultaten från ARP var av annan karaktär, då den organisatoriska kontexten återspeglade standardiserade arbetsrutiner och professionell interaktion med klienterna som distraherande och utmanande för personcentrerade och relationella praktiker. Kundperspektivet som förespråkas i relation till NPM i välfärden var tämligen bristfälligt.

I FHS gav det personnära arbetet med deltagarna utdelning i form av tillit, vilket även uppgavs som en känsla av trygghet av deltagarna. Inom ARP observerades hur programdeltagarna reagerade med ifrågasättande kommunikation, inte tyckte att mottagen information var relevant, eller vid enskilda tillfällen behövde försvara sin person och därigenom friskriva sig från det diagnoscentrerade perspektivet som genomsyrade insatserna och den professionella praktiken.

Intervjuerna belyser hur närvaron (FHS) eller frånvaron (ARP) av tillitsbaserade relationer till professionella har haft en avgörande roll för deltagarupplevelsen i respektive studiekontext.

En slutsats från studien är att resultatet reflekterar den organisatoriska grunden och bidragande arbetsförutsättningar för att bedriva personcentrerat arbete i respektive verksamhet. Verksamhetsmål och arbetsrutiner villkorar vad professionella inom respektive organisation förväntas åstadkomma med sitt arbete. Resultaten ger implikationer för att tillitsfulla och personcentrerade insatser förutsätter ett klientnära (socialt) arbete genom upprättade arbetsallianser mellan professionell och klient. Det sociala arbetet med avseende på lyhördhet för klienternas behov var utmärkande i FHS. Klient- eller kundperspektivet i ARP var svår fångat, men ARPs arbetsmetoder och mål kan direkt hänföras till kunden som beställt stöd- och matchningstjänsten (programinsatsen), det vill säga Arbetsförmedlingen. ARP har därmed jobbat i enlighet med beställarens uppdrag och de arbetsmetoder och målsättningar som angivits i upphandlingen. Resultatet är inte representativt för privata aktörer på marknaden men går dock i linje med studier som noterar förändrade förutsättningar för, och innebär av, socialt arbete och dess utrymme i välfärdsstatlig praktik.

7.4. Delarbete 4

[Cherry Picking Disability Rights? Swedish Disability Policy on Employment, Health and Participation]

Syftet med denna studie är att undersöka hur den svenska funktionshinderpolitiken verkar för att främja full och jämlik delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning, i relation till funktionshinderpolitikens delområden hälsa och arbetsmarknad. *FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* (CRPD) utgör en viktig utgångspunkt för bedriven funktionshinderpolitik vilket innebär att denna studie även berör hur konventionen hanteras i svensk policykontext. Detta undersöks genom en innehållsanalys av fyra regeringsdokument, varav två Propositioner och två SoU-rapporter. Propositionen *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderpolitiken* utgör dock det huvudsakliga dokumentet för analys.

Bakgrunden till studien belyser arbetsmarknaden som prioriterad i det offentliga rummet i frågan om full och jämlik delaktighet för personer med funktionsnedsättning, där det aktiva medborgarskapet sätts i fokus. Men aktivt medborgarskap är inte enbart en fråga om arbete. Aktivt medborgarskap, som teoretisk term, inrymmer civila aktiviteter såsom politiska, ideella och sociala

aktiviteter vars mening innefattar samhällsdeltagande och inkludering, och är tydligt kopplade till CRPD, men även till hälsa enligt ICF.

De teoretiska begreppen som används för att analysera dokumenten är *social risk* och *governance*. Sociala risker kan förklaras som en strategisk riskhantering av socialt negativa förändringar för medborgare som innebär en ekonomisk hotbild för samhället genom en större belastning på välfärdssystemet (sociala utgifter). Ohälsa och arbetslöshet utgör sådana hot. Dessa risker sätter prägel på utformningen av politiska mål och handlingsplaner som konstrueras i förebyggande syfte. Governance, är ett teoretiskt begrepp som används för att bättre förstå hur socialpolitiska mål styrs och genomförs, vilket, förenklat beskrivet, kan ske genom så kallad hård styrning (detaljerade handlingsplaner och konkreta mål) och mjuk styrning (övergripande riktlinjer och mål till berörda myndigheter och organisationer).

Dokumentanalysen visar att individer med funktionsnedsättning tillskrivs ett socialt medborgarskap som är präglat av autonomi och handlingskraft. Regeringen arbetar intensivt med att inkludera personer med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden för att motverka den sociala risken för arbetslöshet. Detta görs främst genom hård styrning och detaljerad policyimplementering. Inom det hälsopolitiska området kan vi jämförelsevis konstatera en skillnad i policyhanteringen. Individer tillskrivs ansvar för sin hälsa och sitt arbetstagar-skap, med betoning på det senare livsområdet.

Trots att regeringen uttrycker sig i termer av att förbättra folkhälsan, så utförs detta genom mjuk styrning där abstrakta direktiv delegeras till intressent-organisationer eller myndigheter. De mjuka och hårda styrningstyperna återspeglas både i hur de politiska målen är formulerade i regeringsdokumenten samt hur de omsätts i praktiken. Den hårda styrningen av arbetsmarknadspolitiken resulterar i att arbetsförmåga bedöms ur ett instrumentellt och byråkratiskt perspektiv, oberoende av individens egen uppfattning om sin arbetsförmåga. Arbetsmarknadsinsatser från AF fokuserar på just att hitta ett arbete i enlighet med FKs fastställda arbetsförmåga, utan hänsyn till individens livsomständigheter i övrigt. Det dessa individer riskerar att gå miste om, är de aktiviteter och interaktioner som dels reflekteras i det aktiva medborgarskapet, och därmed även i CRPD. Konventionen syftar till att säkerställa alla individers rätt till ett värdigt liv genom samhällsinkludering, självbestämmande, demokrati samt att alla typer av re/habiliterande insatser sker utifrån ett helhetsperspektiv på individers liv och sker på frivillig basis. Formuleringar i propositionen uppmanar myndigheter vars arbete innefattar hälsa, i direkt och indirekt form, att aktivt arbeta hälsofrämjande. Bland listade myndigheter återfinns inte AF som en sådan myndighet. AFs friskrivning från ansvar för hälsoarbetet

reflekteras även i studier som belyser klyftor mellan arbetsmarknadsåtgärder och individuella behov.

En slutsats av denna studie är att den hårda styrningen av arbetsmarknadspolitiken medför att arbetslöshet kan betraktas som en mer angelägen social risk som är i behov av detaljstyrning, medan ansvaret för den svenska folkhälsan delegeras åt kommuner och regioner. Hälsopolitiken blir perifer i relation till arbetsmarknad med hänsyn till att AF jobbar utifrån detaljerade regelverk för att få ut så många individer som möjligt i heltidssysselsättning, vilket, naturligt, blir prioriterat i mötet med den enskilda individen. Inkluderingen av hälsoaspekter i befintliga regelverk är en nödvändighet för att inte implicit eller explicit motarbeta individers, ofta redan begränsade, möjligheter till ett civilt liv, ett fungerande arbetsliv och full och jämlik delaktighet i samhället på samma villkor som andra och således deras rättigheter enligt CRPD. Personer med funktionsnedsättning löper således risk för att bli föremål för strukturell diskriminering på grund av sin funktionsnedsättning, vilket i sig är en fråga som den svenska funktionshinderpolitiken löpande försöker motverka.

8. Diskussion

Syftet med avhandlingen har varit att studera föreställningar om arbetstagarskap bland HiA och deras erfarenheter av arbetsrehabiliterande/-förberedande verksamhetspraktiker, samt hur dessa erfarenheter reflekterar arbetsmarknads- och funktionshinderpolitiska målsättningar om ett samhällsinkluderande liv med meningsfullt arbete eller sysselsättning.

Målgruppens föreställningar om arbetstagarskap och erfarenheter av mottagna välfärdsinsatser har analyserats och utgjort en viktig referenspunkt i förståelsen för befintliga socialpolitiska utmaningar som vi står inför.

Socialtjänstlagen (2001:453, 5 kap 7§) syftar till att 1) ge individer med funktionsnedsättning *möjlighet till deltagande i samhällets gemenskap och att leva som andra* samt 2) tillskriva socialnämnder en skyldighet för att *medverka till att individer får en meningsfull sysselsättning*. I avhandlingens delarbeten, och tidigare kapitel, har även LSS och rätten till daglig verksamhet berörts eftersom personer med autism utgör personkrets 1 i LSS. Men eftersom ingen studiedeltagare (intervjuperson) hade blivit beviljad insatser enligt LSS vid tidpunkten för datainsamlingen, så kommer studieresultaten främst att diskuteras och problematiseras med utgångspunkt i ovanstående paragraf i SoL.

Vidare har normaliseringsprincipen, som tidigare beskrivits i avhandlingen, utgjort en grundbult i utformningen av lagstiftning och politiska reformer i funktionshinderpolitiken. De samhällsförändringar som har skett har syftat till att förbättra livssituationen för personer tillhörande en samhällsgrupp med en historia som vittnar om åtskilliga oförrätter och ovärdiga levnadsvillkor. Ett grundläggande syfte med SoL är att tillförsäkra alla medborgare ett värdigt liv genom *ekonomisk och social trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktivt deltagande i samhällslivet* (1 kap 1§ SoL). Därför kan det göras ett antagande om att formuleringen i 5 kap 7§ i SoL, *att leva som andra*, syftar till att öka livskvaliteten hos människor som har svårigheter i sin livsföring, och bistå med stöd till ett meningsfullt liv. Avhandlingens diskussion utgår därmed från denna premiss.

Parallellt med funktionshinderpolitiken, verkar den numera hårt reglerade arbetsmarknadspolitikerna för att aktivt stödja personer till meningsfull sysselsättning eller arbete. Detta sker bland annat genom samverkan mellan olika myndigheter, men främst genom AFs olika former av arbetsmarknadsåtgärder och aktiverande insatser (program, praktik, arbetsträning) och särskilt resursstöd (handläggare på AF) för personer med funktionsnedsättning.

Vid första anblicken kan tyckas att de två politiska områdena går på samma linje vad gäller att stödja individer med funktionsnedsättning till ett meningsfullt liv med arbete, till den grad att arbetsmarknadspolitiken tycks komplettera funktionshinderpolitiken med förverkligandet av funktionshinderpolitiska målsättningar. En rad problembilder uppstår dock när individens rättigheter i funktionshinderpolitiken, möter skyldigheterna i arbetsmarknadspolitiken (delarbete 2, 4). Arbetsmarknadspolitiken utgör ett högt prioriterat, centraliserat och hårt styrt politiskt område där FK är huvudaktören i fastställandet av arbetsförmåga och AF är huvudaktören i förmedlingen av olika former av arbetsmarknadsinsatser och arbete.

Den övergripande och centrala slutsatsen i avhandlingen att det finns en obalans mellan individers upplevda verklighet av ett meningsfullt arbete, och de strategier och praktiker som präglar funktionshinder- och arbetsmarknadspolitiken. Diskussionen kommer att belysa, problematisera och diskutera de fyra delarbetenas resultat i kronologisk ordning. Avhandlingen behandlar implicita och explicita aspekter av meningsfullhet utifrån individuella perspektiv (delarbete 1-2), såväl som organisatoriska (delarbete 3) och politiska sådana (delarbete 4). Därför kommer uppmärksamhet att inledningsvis riktas mot begreppet meningsfullhet och dess betydelse. Hur programdeltagares uttryckta behov bemöts och motsvaras i respektive studiekontext kommer sedan att behandlas, med fokus på verksamheternas institutionella logiker och förutsättningar för personcentrerade praktiker. Här kommer utmaningen med att harmonisera NPM och LOU med principer om personcentrerade insatser att särskilt uppmärksammas. I relation till delarbete 4 kommer de övergripande incitamentsstrukturerna som utmanar policymålen om ett inkluderande samhällsliv med arbete att diskuteras.

Deltagarnas röster kommer att följa genom diskussionen som kompletterande illustrationer av förda resonemang, tillsammans med verksamhetschefernas beskrivningar av respektive organisation.

8.1. Varför en ”meningsfull” sysselsättning?

Avhandlingens två första frågeställningar och delarbeten syftade till att studera studiedeltagarnas tankar och känslor om tillfredsställelse och meningsfullhet i relation till arbetsliv samt hur tankar om självuppfyllelse och livsmål motsvaras av deltagandet i ett arbetsrehabiliterande program.

Forskning belyser att känslan av ett meningsfullt arbete är starkt kopplad till många aspekter av hälsa och psykiskt välbefinnande (Isakssen, 2000; Arnold et

al., 2007; Bluestein, 2008; Saunders & Nedelec, 2013; Veltman, 2016; Both-Nwabuwe et al., 2017), men vad meningsfullhet är, hur den yttrar sig och vilka mekanismer som leder till känslan av meningsfullhet, har i litteraturen framstått som svårfångade frågor (Steger et al., 2012; Bailey et al., 2017). Som Michaelson och kollegor (2014) belyser har litteratur om meningsfullhet representerats av en falang inom organisationsforskning som belyser meningsfullhet utifrån ett top-down perspektiv. Top-down-perspektivet innefattar hur exempelvis arbetsplatsrelaterade åtgärder och gynnsamma arbetsmiljöer bättre kan motivera anställda och öka deras känsla av meningsfullhet och arbetstillfredsställelse (se även Humphrey et al., 2007). Men meningsfullhet, med utgångspunkt i individens essentiella drivkrafter och motivation (bottom-up perspektivet), har varit mindre uppmärksammat och därmed också fått begränsat inflytande (Michaleson et al., 2014). Varför denna typ av forskning inte fått genomslagskraft, menar Both-Nwabuwe med kollegor (2017) bland annat beror på att det inte finns en enad bild om vad ett meningsfullt arbete är, då det återfinns ett antal olika förståelsemodeller och (försök till) definitioner. Författarna utförde därför en analys av befintliga definitioner i forskningen för att sammanställa en enad definition av befintliga bottom-up perspektiv på meningsfullhet:

Meaningful work is the subjective experience of existential significance resulting from the fit between the individual and work. The “subjective experience of existential significance” process of personally perceiving work as contributing to, or making sense of, one’s reason for existence in the world. The “result of the fit” refers to the fulfilment of dimensions – inherent in every human being – through or in work (Both-Nwabuwe et al., 2017:12).

Kompatibilitet mellan individ och arbete, syftar i denna definition på att inneboende självförverkligande aspekter kan tillgodoses med utgångspunkt i eller genom arbetet. Arbete ska således matcha individers grundläggande drivkrafter och livsmål som konkretiseras genom arbetet. I forskning återfinns två olika perspektiv som jobbmatchningsarbete kan utgå ifrån. Ett av dessa är *demand-abilities* perspektivet som utgår från hur väl en individs kunskap, färdigheter och personliga förmågor passar ett arbete. Detta perspektiv karaktäriserar den arbetsmarknadspolitiska praktiken för personer med funktionsnedsättning i Sverige. Det andra så kallade *needs-supplies* perspektivet tar utgångspunkt i matchningen mellan arbete och hur väl det uppfyller individens behov och personliga preferenser (Cable & De rue, 2002; delarbete 1-2), vilket är ett perspektiv som i stort saknas i jobbmatchningspraktiker och i arbetsmarknadspolitik (delarbete 3-4). Undantaget är exempelvis *Individual Placement and Support* (IPS) vilket utgör en insats som utvecklats och designats för en avgränsad skara människor med allvarlig och långvarig psykisk problematik (Markström et al., 2015; Drake, 2016). IPS har uppmärksammat med avseende på dess goda resultat i relation till stöd, matchning, anställning och

bibehållet arbete efter programslut (Frederick & Vanderweele, 2019) Ett unikt särdrag hos IPS och andra program är att det är deltagarens vilja, behov och incitament till arbete som är styrande i stöd- och matchningsarbetet (Markström, 2019). Dessutom sker arbetet på den öppna arbetsmarknaden. Nederländerna har påbörjat en expansion av IPS för att möjliggöra en mer generell tillgång till IPS-program på grund av påvisat lyckade och hållbara resultat (van Weeghel et al., 2020). Då frågan om ett meningsfullt arbete framhålls vara av vikt för samtliga arbetande människor, är det motiverat att ytterligare argumentera för att personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga ska få adekvat stöd i att realisera denna möjlighet. I linje med ICF skulle trösklar för engagemang och upplevelser av gemenskap och delaktighet sänkas om arbetsdeltagande i en personligt upplevd meningsfull kontext skulle möjliggöras (jfr Socialstyrelsen, 2016, 2020). Needs-supplies-perspektivet bör därmed vara en viktig komponent i förmedlandet av arbetsmarknadsinsatser i relation till det politiska målet om att individer med funktionsnedsättning ska få och *behålla* ett arbete (jfr Bailey et al. 2017; SoU, 2018:21). Denna möjlighet kontrasteras dock mot aktiveringspolitiken vars praktik, inom såväl AF som Socialtjänst, förmedlar tämligen kortsiktiga lösningar på individens arbetslöshet, till fördel för ett lättare tryck på sociala transfereringar (jfr Kullander & Lönnroos, 2016).

Avhandlingens studiedeltagare i delarbete 1 uttrycker sina föreställningar om tillfredsställelse och meningsfullhet i relation till arbete från två perspektiv. Det ena perspektivet utgår från deras individuella ambitioner och viljor och det andra utgår från samhällets förväntningar på dem. Den inre förhandlingen leder till en kompromiss som kombinerar den egna viljan och arbetsmarknadens krav vilket resulterar i ett mer lättillgängligt arbete som samtidigt förutsätter en närvaro av individuellt upplevd meningsfullhet. De aspekter som lyfts fram som bidragande till negativa upplevelser av praktikplatserna i delarbete 2, kan identifieras i termer av försvårande förutsättningar för att en upplevd meningsfullhet ska finnas. Dessa förutsättningar har sin utgångspunkt i funktionshinderdiskurser som i narrativen beskrivs hämma den personliga utvecklingen och opponera mot deltagarnas identitetsuppfattningar.

Job-crafting teorin som tillämpades i delarbete 1 tjänade som analytiskt och teoretiskt ramverk för att förstå deltagarnas narrativ om meningsfullhet i arbetslivet. Till exempel kan Mariah och Johans narrativ nämnas, vilka gav uttryck för arbetslivsambitioner i termer av att vilja hjälpa och stötta andra genom sitt arbetslivsdeltagande (delarbete 1). Ytterligare exempel är Sagas och Victorias narrativ om att vilja utgöra faktiska resurser på arbetsplatsen och inte bara fördriva tid (delarbete 2). Sådana drivkrafter eller ambitioner utgör individuella mekanismer som skulle kunna ge upphov till känslan av meningsfullhet i arbetslivet. Arbetskontexten har därmed en betydande roll i möjlig-

görandet av individuella konstruktioner av meningsfullhet (jfr Wrzesniewski & Dutton, 2001).

Människors egna uppfattningar om meningsfullhet i relation till en framtida arbetsplats är starkt kopplat till deras sökande efter identitet, grupp tillhörighet eller gemenskap och egenvärde (Pratt & Ashforth, 2003; Rosso et al., 2010; Michaelson et al., 2014). Arbetsmarknadspolitiken är, som tidigare beskriven, utformad på ett sådant sätt att individen ska vara villig att acceptera den aktiverande åtgärd eller det arbete som erbjuds. Men denna politiska strategi är i behov av en nydaning om möjligheten till att *leva som andra* ska vara en reell målsättning i funktionshinderpolitiken för personer som har en nedsatt arbetsförmåga. Eftersom berörd målgrupp befinner sig i en livssituation som med all sannolikhet kräver större motivation eller incitament än *försörjning* för att genomföra livets sysslor, privata som arbetsmarknadsrelaterade, så räcker inte det moraliska påbudet om skyldighet att delta i erbjudna arbetsmarknadsinsatser. Självklart är försörjning en viktig aspekt, men då räcker det att delta i en ”meningslös” praktikplats för att få försörjning;

Victoria (ARP): Hade jag varit här för några *år* sedan så tror jag att jag hade mått betydligt sämre av det här. Nu blir det mer att vinna tid till egna projekt. Och under den här tiden så börjar jag i en studiecirkel och det är på distans, men jag kände redan ett par från ett [annat] sammanhang, så det har ingenting med pengar, eller aktivitet eller CSN eller nåt sånt där att göra, det var utanför. Så jag känner mig ”sysselsatt” [gör till rösten lite].

Studiedeltagarens narrativ syftade till att förklara att den enda positiva aspekten i dåvarande arbetslivssituation (praktik via ARP) var upplevelsen av frihet att göra andra självvalda aktiviteter på fritiden. Innebörden är dock tudelad: att ha tid och ork att genomföra saker på fritiden är en viktig aspekt som alltid bör tas hänsyn till i arbetsmatchning eller arbetsförlagd praktik (se delarbete 1 och 4). Däremot så är det rimligt att anta att det inte hjälper individer till en självständig försörjning, vilket är ett prioriterat mål i den svenska funktionshinder- och arbetsmarknadspolitiken. Det kan därför vara en kortsiktig lösning som aktiverar individen under en kortare period, men det är inte en långsiktigt hållbar sådan. Forskning visar tydliga samband mellan sjukskrivningar eller hög frånvaro från arbete och upplevelser av meningslöshet i arbetslivet (Soane et al., 2013; Nikolova & Cnossen, 2020). Individer riskerar vidare att tappa motivationen till arbete efter meningslöst deltagande (jfr Kaye, 2009; Steger et al., 2012; Laurence, 2015), precis som att viljan till att söka arbete hos långtidsarbetslösa minoritetsgrupper minskar med tiden (Heslin et al. 2012). För personer med funktionsnedsättning kan lång frånvaro från arbetsmarknaden ytterst leda till sjukpension (Hultin et al., 2012), vilket motiverar stärkta politiska strategier i linje med

visionen om ett långsiktigt hållbart arbetsliv, både ur ett samhällsekonomiskt och mänskligt perspektiv.

I en studie som lyfter frågan om ett meningsfullt liv med arbete (Shigihara, 2019:126-7) betonas sociokulturella faktorer som betydande för individers upplevelse av meningsfullhet. Vidare kommer just detta område att diskuteras, det vill säga hur premisserna för meningsfullhet formas, infinns eller uteblir beroende på det rådande samhället.

8.1.1 Citizen-worker-insatser med funktionshinderlogiker som grund?

Det sociala medborgarskapet produceras i samspel mellan individ och samhälle. Olika sociala medborgarskap förmedlar mer eller mindre åtråvärda egenskaper hos medborgare och konstruerar normer som införlivas eller avfärdas av individer. Som tidigare nämnts i avhandlingen skapas det sociala medborgarskapet och subjektspositionen citizen-worker ur den arbetsmarknadspolitiska diskursen om kollektivt ansvar, gemenskap och självförverkligande av det egna livsprojektet (jfr Nilsson, 2010; Dahlstedt, 2013; delarbete 1). Genom institutionaliserade praktiker – insatser som bygger på förgivettagna föreställningar om vad som behöver göras och hur det ska göras – arbetar olika verksamheter för att personer med funktionsnedsättning ska bli självständiga medborgare och på så sätt få möjlighet att leva som andra (se delarbete 2-3). Praktikerna operationaliserar alltså olika diskurser som är aktuella för verksamhetens drift och erhållandet av legitimitet.

I delarbete 2 presenteras resultaten med en disposition som avser att kontrastera unga människor som ännu inte, eller i begränsad omfattning, har mött institutionaliserade praktiker i arbetslivet (FHS), mot personer som redan befunnit sig i sådana kontexter (ARP). Kontrasten syftar till att illustrera en process där ambitioner, och andra identitetsrelaterade aspekter möts av funktionshinderlogiker som syftar till samhällsinkludering genom sysselsättning. De ideologiska principerna som är bärande för funktionshinderlogiker och relaterade insatser är sammanvävda med normaliseringsprincipen. Genom att delta i ett ARP kan det förväntas av citizen-worker att deltagandet, i någon grad, ska föra dem närmare sina ambitioner i arbetslivet och andra aspekter som ingår i det självuppfyllande livsprojektet. Om målsättningen *att leva som andra* följaktligen omsätts i den verklighetsnära praktiken till att inbegripa inträde till ”normala” livsarenor som syftar till ett möjliggörande av sedvanliga rutiner, så är det en tämligen anspråkslös politisk ambition. Det som inte bör glömmas bort är att citizen-worker-identiteten inte enbart är en internaliserad självuppfattning hos studiedeltagarna. Eftersom det är en grupp människor som deltar i ett ARP

(som tillhandahåller skattningstester, utbildning och praktik) och exempelvis inte deltar i en daglig verksamhet, så har de blivit tillskrivna en arbetstagarstatus, det vill säga arbetsmarknadskandidater som är ”värda” att investera i (jfr Corden & Thornton, 2003; Yates & Payne, 2006). Detta är en uppfattning som både verksamhetschef för ARP och deltagarna gett uttryck för:

Chef (ARP): Vår organisation, även om vi är ett affärsdrivet aktiebolag, bedriver också ett samhällsuppdrag. Alltså en drivkraft för oss det är ju faktiskt också att kunna bistå till en bättre samhällsekonomi... Genom att staten eller kommunerna använder skattepengar till att faktiskt göra såna typer av investeringar, men förhoppningen är ju också från vår del, att det ska kunna utmytna i samhällsekonomiska vinster, som att till exempel fler personer får jobb och genererar skatteintäkter, att personer lämnar försörjningsstödet och att det inte bara är till välgörenhet för de deltagare som är här, att de växer och mår bättre, utan att man även ser det rent samhällsekonomiska.

Olika typer av samhällslogiker finns närvarande i alla offentliga organisationer, och innefattar olika mening och innebörder beroende på verksamhetens mål och värdesystem. Hur logikerna kommer till uttryck i organisationers producerade service, beror till stor del på den ideologiska grund som verksamheter vilar på och verkar utifrån, men även på organisationsmedlemmarnas praktiska omsättning av logikerna (jfr Bosch Waldorff et al., 2013; Eliassi & Madestam, 2020). Det som verksamhetschefen i all välmening ger uttryck för, illustrerar vad som skulle kunna förstås som diskurser och repertoarer som i organisationsteoretiska termer kommer i uttryck som rådande funktionshinder-, samhälls- och marknadslogiker i verksamheten (jfr Thornton et al., 2012). Dels inramas ARPs syfte genom införandet av repertoaren om *samhällsuppdrag* som ämnar till att lätta på statens utgifter, men även för att personer med funktionsnedsättning ska utvecklas och må bättre. Samhällsuppdraget som chefen ger uttryck för, utgör en samhällslogik som är grundad i ett ekonomiskt nyttoperspektiv för samhället (återkommer till detta i avsnitt 8.4). Repertoaren *välgörenhet* återspeglar dock ett filantropiskt handlande, vilket i sig implicerar en funktionshinderlogik som primärt identifierar personer med funktionsnedsättning som en samhälls-ekonomisk belastning i egenhet av välfärdsconsumenter och att de är en grupp människor som behöver *få växa och må bra*. Personer med citizen-worker-aktörskap undermineras i denna form av funktionshinder-, eller disability-worker-diskurser och logiker (delarbete 2). Denna asymmetri uppstår när aspekter av normaliseringsprincipens grundidéer om samhällsintegration omsätts i praktiken. Personliga förhoppningar om en arbetssituation som andras riskerar att grumlas till följd av arbetsmarknadsåtgärder som erbjuder rumsligt deltagande som främst har negativ inverkan på arbetstagaridentiteter och arbetslivsambitioner (delarbete 1-2):

Saga (ARP): jag är orolig, det är jag [skrattar lite] det är svårt att tänka mig att de faktiskt... skulle ta en seriöst då man antagligen inte kommer jobba så många timmar från början, så då blir man fundersam på om de faktiskt kommer vilja ta tag i att lära en.

Simon (ARP): ja har som inga förväntningar överhuvudtaget/.../det är mitt sätt i varje fall... bygger man upp för mycket förväntningar så slutar det ju lätt med att det inte riktigt blev som man hade tänkt sig och blir besviken/.../Och jag har insett att det här med att man ska hålla på och jaga upp sig inför varje praktik, och så leder det ingenstans och så blir man nere och... det blir en sorts känslomässig berg- och dalbana som blir väldigt jobbig.

Med verksamhetschefens uttalande i åtanke, visar dock resultaten i delarbete 2 att deltagarna varken växte eller mådde särskilt bra under, eller efter, den tredje och sista programfasen som bestod av arbetsförlagd praktik. Detta berodde inte nödvändigtvis på att upplägget var dåligt, eller för att personalen inte gjorde ett tillräckligt bra jobb. Programmet motsvarade inte de förväntningar som deltagarna hade med avseende på deras upplevda citizen-worker-identitet. Deltagarna hade varierande erfarenheter av förvärvsarbete och förväntade sig att närma sig en lösning på deras arbetslöshet genom en potentiell anställning på förmedlad praktikplats, eller förvärva nya insikter genom utbildningsinslaget i programmet. Förväntan var att praktikplatsen skulle tillvarata deras kompetenser, behov och personliga resurser. Deltagarnas narrativ ger dock snarare uttryck för att dessa förringades:

I: Om vi börjar med studiebesöket du gjorde med [coach]. Hur kändes det när du väl var där, första gången när du skulle titta runt? [innan påbörjad praktik].

Victoria (ARP): Det var ganska obehagligt, eller jag vet inte, jag kände mig såhär, ganska liten och dum (skratt)/.../Jag hade väl svårt att se min plats eller liksom svårt att... eller vet inte, det var en ganska obehaglig [situation]... att jag inte visste var jag skulle ta vägen... eller vad jag skulle titta på, eller ja (skratt).

För att dra en parallell till NPM, så blir här kundbegreppet värt att uppmärksamma då ARP representerar en privat verksamhet. *Kund* associeras till agens, behovscentrering och valmöjligheter (Tonkens et al., 2013). Kan individer betraktas som kunder, om de ur ett hypotetiskt perspektiv mottar välfärdsinsatser som de inte kan neka till utan negativa påföljder? Praktiken innefattade en begränsad professionell flexibilitet i relation till deltagarnas uttryckta behov (delarbete 3). Följaktligen blir meningen med liknande arbetsmarknadsinsatser diffus på grund av de kontraproduktiva följderna som insatserna får för målgruppen HiA, eller andra diagnosgrupper som är högfungerande i livet men som på grund av arbetslöshet och funktionsnedsättning anvisas till liknande sammanhang. Däremot går

dessa insatser väl ihop med den tidigare beskrivna aktiveringspolitiken och den så kallade väntelägesfunktionen (standby-ability) som Bengtsson (2014) lyfter.

Delarbete 3 illustrerar hur maktrelationen mellan ARP-personal och klienterna blir påtaglig. Insatser utgick inte från deltagarnas uttryckta (kund-) behov och viljor, utan snarare från standardiserade arbetsmetoder och rutiner. I relation till Foucaults maktperspektiv, så kan vi se resultatet av aktiveringsinsatserna från ett individperspektiv i form av ett personligt medvetandegörande om maktens praktik. När deltagarna först påbörjade programmet, hade de en föreställning om vilka personliga fördelar som programmet kunde leda till: en matchning med, och potentiell anställning på, en arbetsplats som passade deltagarna utifrån deras ambitioner, personliga preferenser och föreställningar om arbetsdeltagande. Kontrasten mellan att först känna sig anförtrodda med att utföra sina plikter som potentiella citizen-workers, och den senare insikten och upplevelsen av att ha blivit placerade i ett låtsasjobb utan verklighetsförankring blev för tydlig:

Victoria (ARP): Jag hade lite svårt att ta det på allvar... jag kom dit lite pliktskyldigt och i början gjorde jag några bollar [småskratt] och pratade lite om praktik/.../Det känns också jättekonstigt, har jag betalat skatt för att AF, för eller ARP ska hålla på och... utreda oss noga. Dels så sätter de upp *programmet* och sen säger de att programmet [stängs ned] ... Det måste liksom vara ganska ineffektivt använda medel...?

Simon (ARP): för att fortsätta gå på aktivitetsstöd och arbeta lika mycket som alla andra och inte märka att jag kommer närmare att få nåt jobb, tycker jag inte ger mig en anledning att vara fortsatt intresserad/.../ jag befinner mig inte närmare arbetsmarknaden idag än vad jag gjorde innan jag började ARP.

Agnes (FHS): Jobb är det ju, du gör dina timmar, så det är ju ett jobb men det blir fel! man blir utnyttjad istället liksom.

Utöver ifrågasättanden av mottagna insatser och hur de organiseras eller administreras, så förmedlas även ett missmod eller en olust till den befintliga situationen. De funktionshinderlogiker som ligger till grund för verksamheten positionerar dem i en disability-worker-position utan reell funktion eller förankring till arbetsmarknaden och maktpraktikens legitimitet ifrågasätts (jfr Hindess, 1996; Rose et al., 1996). Foucault (1982) menar att det är först efter detta *medvetandegörande* av verkligheten och dess "villfarelser" eller alternativa betraktelseperspektiv som människan kan göra motstånd. Arbetsmarknadspolitiska målsättningar upprätthålls genom samhällsinstitutioners socialpolitiska diskurser om anställningsbarhet och den medborgerliga plikten att acceptera erbjudna arbetsmarknadsåtgärder, vilket mottas och införlivas av medborgare (jfr Foucault, 1981, 1982).

Det här avsnittet har syftat till att diskutera hur den *sociokulturella kontexten*, dess logiker som avspeglas i organisationer, har en avgörande funktion i genererandet av deltagarerfarenheter. Meningsfullhet, från ett personcentrerat perspektiv, kan inte infinna sig om individen upplever arbetskontexten som inkompatibel med ens identitet, ambitioner och livsmål. Från ett samhällsperspektiv, är det även svårmotiverat att legitimera arbetsmarknadsinsatser som bidrar till motsatta brukarupplevelser i förhållande till det uttalade syftet med deltagandet, och som leder till ett befästande av individens subjeksposition som funktionshindrad. I ICF betonas att samhällskontexten är avgörande för att bedömningen om en individs delaktighet ska betraktas vara inskränkt, i likhet med Cripteorins utgångspunkt i sociokulturella aspekter (McRuer, 2006; Berg & Grönvik, 2007). I ett svenskt sammanhang skulle därför den uttryckta frustationen i delarbete 2 kunna betraktas som en upplevd delaktighetsinskränkning (jfr Socialstyrelsen, 2020).

8.2. Personcentrerade välfärdsinsatser

I de föregående avsnitten har resultat diskuterats utifrån individnivå vilket relaterar till delformuleringen i syftet som söker kunskap om deltagarnas föreställningar och erfarenheter av arbetstagskap och programdeltagande i respektive kontext. Följande kommer den andra delformuleringen av syftet att fokuseras på, det vill säga hur funktionshinder- och arbetsmarknadspolitikerna reflekterar policymålet om samhällsinkluderande liv med meningsfullt arbete eller sysselsättning i verksamhetspraktiker.

Hur har individer påverkats av ”valfrihetsrevolutionen i välfärden” som uttalades i regeringsförklaringen 1991? Delarbete 3 är ett exempel på hur NPM och marknadslogiker inom den offentliga sektorn skaver. Studien illustrerar detta då arbetsprocesserna i ARP karaktäriseras av standardiserade arbetsscheman och där individernas behov ofta förringas eller pareras i samtal mellan verksamhetsrepresentant och klient. Ett exempel är när klienten uttrycker en vilja att få bekräftat eller få medhåll i frågan om att, som medarbetare och kollega, uttrycka sina åsikter om ett tv-program i lunchrummet, även om åsikten går emot andras uppfattningar. Vändande respons av coachen motsvarar istället beteendemodifierande retorik som förmedlar ”Aspergarens” bristande sociala kompetens och deltagaren får rådet att hålla sina åsikter för sig själv. Detta sätt att jobba mot anställningsbarhet, och att ”smälta in” i arbetsgruppen, förmedlar implicit en uppmaning till avsteg från att utöva demokratiska rättigheter för att ingå i ett socialt (och demokratiskt) sammanhang. I relation till välfärdsstatliga insatser och det sociala arbetets praktik där personcentrering, personstärkande insatser och individers lika värde betonas, blir detta en kontrast i sättet att bemöta

individer i behov av välfärdsinsatser och arbeta för samhällsinkludering. ARP är en affärsdriven verksamhet som vunnit en upphandling med AF som uppdragsgivare:

Chef (ARP): Det är vår uppgift i anbudet att beskriva hur vi hade tänkt gå tillväga. Vilka metoder har vi tänkt och vilken pedagogik har vi tänkt o.s.v. och alla bjuds in i en offentlig upphandling/.../ Och utifrån de anbud som uppfyller alla krav man har ställt, så kommer man då vikta hur bra man bedömer kvalitet mot pris/.../ pedagogiken, upplägget, innehållet, ska vara anpassat för just den målgruppen, det är ju fördelen med att göra en sådan smal upphandling.

Den smala upphandlingen representerar här nischen att erbjuda arbetsmarknadsinsatser till en specifik diagnosgrupp. Den diagnoscentrerade pedagogiken i programmet sätter ramarna för verksamhetens professionella praktik, vilken skapar utmaningar i relation till individuellt bemötande. Vid en första anblick kan tyckas att diagnoscentrerade program per automatik innebär problem för ett personcentrerat arbete. Men min förutfattade mening i denna fråga har utmanats till följd av FHS-programmet som också är utformad specifikt för HiA:

Rektor (FHS): Det är en av folkhögskolans särarter, att du ska bli bekräftad, du ska vara med och påverka, det bygger på att det är fritt och frivillig och att det oftast skapas en gemenskap/.../den gemensamma nämnaren [bland folkhögskolor] är att man blir sedd, man blir bekräftad, man bekräftar andra och det är ju en av våra grundläggande behov... Det vi tycker är så värdefullt med folkhögskolan är att här har du människor med så olika bakgrund och människor med så olika framtidsdrömmar och mål som samlas under samma tak...

Frivillighet och socialt engagemang lyfts här som hörnstenar i den generella folkhögskoleverksamheten, med människans grundläggande behov som utgångspunkt. Som illustrerats i delarbete 3, utgick inte FHS programmet från en diagnoscentrerad pedagogik, men en individuellt anpassad sådan, trots att programmet var utformat för diagnosgruppen HiA. Mentorn och andra lärares samtal i grupp/klass och med enskilda studenter, belyste problem rörande social interaktion eller andra svårigheter utifrån ett generellt perspektiv. Betoningen låg på självförtroende och att våga ta plats, snarare än att smälta in som del av en assimileringprocess innefattande beteendemodifierande träning för att accepteras och uppfattas som "normal". Skillnaden mellan verksamheterna beror inte i detta fall på verksamhetsrepresentanternas personliga uppfattningar om normalisering, assimilering eller personliga värderingar. Givetvis kan det finnas samband mellan personliga värderingar och val av arbete men detta är inget som har studerats då intervjuer med personal inte har genomförts. Personalens handlingar i respektive verksamhet behandlas i delarbete 3 utifrån ett organisationsteoretiskt perspektiv om institutionella logiker där praktiken ses

som ett uttryck för verksamhetens övergripande uppdrag. Uppdraget i ARP är att uppfylla sina skyldigheter i enlighet med upphandlingen – att i linje med AFs verksamhet forma anställningsbara medborgare av personer med Aspergers syndrom (utbildningsinslaget) eller arbetare (praktik med möjlighet till anställning) (jfr Nord, 2017; Sunnerfjell, 2017). FHSs samhällsuppdrag innefattar att införliva personstärkande och demokratiska och värderingar hos sina programdeltagare oavsett bakgrund eller individuella förutsättningar. Som verksamhet är inte FHS en marknadsbaserad verksamhet och har inte varit föremål för konkurrensutsättning i samma avseende som ARP.

Den övergripande funktionshinderpolitiska målsättningen om ett samhällsinkluderande liv med arbete berör samtliga offentliga myndigheter som bedriver någon sådan verksamhet. Både FHS och ARP verksamheterna arbetar för att förbereda inför och inkludera personer i arbetslivet. Externa krav på verksamheterna skiljer sig dramatiskt åt mellan organisationerna. Dessa krav påverkar lokala målsättningar och praktiker inom respektive verksamhet vilket följaktligen, som tidigare har illustrerats, påverkar deltagarnas upplevelser av respektive program. Deltagarupplevelserna kan sammanfattas som resultat av bristen eller tillgängligheten av personcentrerade insatser. Som Lewin uppmärksammar (2009) kan personal inom olika organisationer i begränsad omfattning påverka förutsättningarna för bedrivna praktiker som syftar till ett samhällsinkluderande liv. Frågan ligger på en strukturell samhällsnivå och tolkningsramarna tillhandahålls på policynivå. Upphandlingar och kvalitet i välfärden blir därmed av vikt att diskutera eftersom de utgör centrala element för olika organisationers praktiker som syftar till samhällsinkludering genom arbete, som främst studiedeltagarna i ARP varit föremål för. I enlighet med avhandlingens delsyftesformulering om att analysera deltagarnas erfarenheter av respektive program, samt målformuleringen om att redogöra för befintliga välfärdsstatliga utmaningar, så kommer den fortsatta diskussionen att handla om just detta. Utifrån ett fokus på organisationers förutsättningar för personcentrerad praktik, kommer resultatet av delarbete 3 vidare att belysas och förstås i termer av NPM, upphandlingar och i det sista avsnittet – institutionella logiker. I linje med kritisk realism, behandlas dessa aspekter som bakomliggande mekanismer för möjliggörande och försvärande förutsättningar för personcentrerat socialt arbete.

8.2.1 Upphandlingar av offentliga välfärdstjänster och kvalitet

Offentliga upphandlingar och avtalens utformning utgör en viktig grund för välfärdsinsatser som syftar till att tjäna det övergripande funktionshinderpolitiska målet om ett inkluderande samhällsliv för personer med funktionsnedsättning. Att marknadsliknande strukturer i välfärden kan ge negativa effekter för stöd och service är sedan länge dokumenterat, även om en rad

förespråkare framhäver NPM som ett medel mot kostnadseffektivitet i välfärden och tillförsäkran av god kvalitet. Bättre kvalitet i insatser till lägre kostnader borde dock förutsätta att myndigheter tar ansvar för att specificera uppdrag och tillförsäkra att viktiga kvalitetsmått efterlevs eftersom utbudet av tjänster på marknaden utformas efter efterfrågan. Det finns däremot en farhåga om att specificerade upphandlingar, såsom att detaljstyra efterfrågade insatser, kan hämma nytänkande och handlingsutrymme hos potentiella serviceleverantörer (SoU, 2017:38; Crépon, 2018; Norberg, 2018). Men vilka kvalitetsmått är det då som tillämpas och ramar in förutsättningarna för verksamheter att bedriva personcentrerat arbete?

Kvalitetsbegreppet innefattar ett flertal svårsmätbara faktorer som troligen utgör de mest viktiga delarna av välfärdsinsatserna – det mellanmänniska mötet mellan personal och brukare (SoU, 2017:38; delarbete 3). Vidare fastställer utredningen vikten av bemötande genom att poängtera att det inom ramen för olika välfärdsinsatser inte är lika viktigt med *vad* som faktiskt görs som *hur* det görs. Det finns tre olika kvalitetsmått som tillämpas för att kontrollera olika verksamheters arbete inom välfärdens regi. *Strukturmått* syftar till verksamhetens förutsättningar innefattande ekonomi, personalens kompetens, personaltäthet i relation till klientgruppen med mera. *Processmått* illustrerar hur verksamheten bedrivs, hur insatser förmedlas och om det finns reglerat brukarinflytande i verksamheten. *Resultatmått* syftar till att ställa resultat mot verksamhetens uppställda mål (vilket reflekterar beställarens mål). Som redogörs i utredningen *kvalitet i välfärden – bättre upphandling och uppföljning* (SoU, 2017:38) har intresset varit stort för att förbättra både kvalitet och uppföljningar av upphandlingar inom offentlig sektor, vilket har inneburit ett pågående förbättringsarbete det senaste decenniet. Marknadsstyrningen, och det faktum att vi har en flora av offentliga uppdrag som utförs i privat regi, har gett upphov till starkare incitament för kontroll och uppföljning.

Upphandlingar sker inte i ett socialpolitiskt vakuüm, även här finns övergripande formuleringar som avses att reflekteras i allt arbete som berör personer med funktionsnedsättning, såsom målen om *en samhällsgemenskap med mångfald som grund och att samhället utformas så att människor med funktionsnedsättning i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet* (SoU, 2017:38:52). Målsättningar i budgetpropositionen är tämligen övergripande eftersom funktionshinderpolitiken är ett komplext område, så kallat tvärsektorielt, där uppställda mål innefattar ett flertal politiska arbetsområden.

Med delarbetena 1-3 i åtanke och med ett *processmått* i fokus, bör klientens egna uppfattningar vara vägledande i praktiker som strävar mot mål om normalitet eller ett meningsfullt liv som andra. Vidare skulle detta kunna möjliggöras genom adekvat samtalsmetodik som riktas mot individers narrativ och verklighets-

uppfattningar om deras ”eftersträvade normalitet”, eller med andra ord, vilka aspekter i livet som de avser att uppnå genom arbetsdeltagande.

Det relationella arbetet lyfts i delarbete 3 och illustreras vara av betydande vikt för deltagarna i FHS och ARP då relationen till personal var avgörande för upplevelsorna av deltagande i respektive verksamhet. Förekomsten av det relationella arbetet var påtaglig i FHS men tämligen frånvarande i ARP. Det relationella arbetet i termer av arbetsallianser mellan deltagare och professionella är en viktig grund för socialt förändringsarbete hos enskilda och för att skapa tillit (Dutta et al., 2017; Steens et al., 2018).

Max (FHS): Det kändes som att han kunde läsa av en jåkligt bra. Han liksom såg att jag överanpassade mig. Istället för att svara vad jag tycker, så svarar jag vad jag tror att andra vill höra... han upptäckte mig jåkligt snabbt och läste av mig varje gång... Så han förstod hur man skulle prata med mig för att få mig att faktiskt... komma ut ur skalet.

Simon (ARP): Det känns ju litegrann som att systemet på arbetsförmedlingen går ut på att man ska gå ut genom dörren så fort som möjligt.

Saga (ARP): Ja... det är *endast* om man hittar en bra handläggare, som man känner sig trygg. Och har man inte en bra handläggare då är det bara ”ut i livet, spelar ingen roll om du tycker om det, du ska arbeta!”, så ja – nej! (skratt)

Trots att mötena mellan professionella och klienter i offentligt finansierade verksamheter uppmärksammas för att vara av kritisk betydelse för upphandlade tjänster i offentlig sektor, likväl som för socialt arbete, så är det dock resultatmätt som prioriteras i AFs upphandlade stöd- och matchningstjänster (Norberg, 2018). Författaren uppger att antalet personer i arbete, eller antalet som påbörjat en reguljär utbildning efter programslut, utgör primära resultatmätt. Serviceleverantörerna får då en i avtalet fastställd resultatersättning per deltagare, utöver den grundersättning som utgår till verksamheten. Som exempelvis Crépon (2018) uppmärksammar, så kan detta resultatsystem sätta press på leverantörens medarbetare att få ut sina programdeltagare i arbete, oavsett om arbetet matchar deltagarens behov eller inte. Med detta avser jag att illustrera hur det finns försvårande *förutsättningar* för ARP-verksamheter avseende tillämpandet av professionslogiker som prioriterar personcentrerade behov, jämsides med en organisatorisk sådan som bygger på effektivitet och produktion. I relation till vad som tidigare nämnts i teoriavsnittet, menar exempelvis Meyer och Rowan (1977) att organisationers operationalisering i tider av effektivisering resulterar i att professionella logiker och incitament för handling baseras på andra aspekter än professionens erfarenhet och kunskapspraktik (se även Noordegraaf, 2016).

Avsikten med detta avsnitt har varit att uppmärksamma hur offentliga upphandlingar skulle kunna användas som verktyg i att säkerställa kvaliteten i upphandlade tjänster, med större fokus på processmått och därmed på ett personcentrerat socialt arbete. Det är centralt att klienters behov och preferenser får styra valet av arbetsplats så att individens drivkrafter och incitament till arbete tas tillvara. Detta föregås dock av en personcentrerad utgångspunkt i praktiker och förutsätter att AF efterfrågar sådana kvalitetsfaktorer i upphandlade välfärdstjänster.

8.3. Att ”leva som andra” eller ”arbeta” som andra?

Politisk marknadsrationalitet, arbetsmarknadspolitik och funktionshinderpolitik existerar inte i ett vakuum. Hur dessa politiska områden har utvecklats, etablerats och fått demokratiskt medhåll måste förstås utifrån den bredare samhällsutvecklingen, vilket avhandlingens inledande delar syftade till att illustrera. Svenska medborgares livsvillkor och incitament till arbete påverkas i hög grad av rådande rättigheter och skyldigheter. Parallellt förändras även innebörden av att leva som *andra*, beroende på var i tiden vi gör nedslag, och vad normalitet då innebär enligt rådande samhällsnormer och livsvillkor. Det senare har diskuterats i tidigare diskussionsavsnitt, det vill säga hur institutionaliserade idéburna principer om normalitet påverkar studiedeltagarnas upplevelser av tillhörighet, egenvärde, självbestämmande och möjligheter till meningsfullt deltagande i arbetslivet (jfr delarbete 1-3). Hur sådana institutionaliserade praktiker reflekterar arbetsmarknadspolitiken och har fått socialpolitisk legitimitet, har även diskuterats utifrån ett organisatoriskt perspektiv med koppling till NPM och upphandling av välfärdsinsatser (delarbete 3). I det här avslutande avsnittet avser jag att diskutera policy och samhällsovergripande förutsättningar för det funktionshinderpolitiska målet om samhällsinkludering genom arbete.

Som tidigare har nämnts i avhandlingen och i delarbete 4, utgör *samhällsinkludering* ett begrepp som i linje med ICF innefattar ett flertal livsområden såsom arbete, fritid, och sociala relationer (Socialstyrelsen, 2020). Genom engagerat deltagande i dessa livsområden möjliggörs inkludering i samhällslivet och utövandet av ett aktivt medborgarskap som främjar en god hälsa. Arbete ska tillsammans med dessa andra livsområden verka för att individer med funktionsnedsättning ska uppleva sig vara del av samhällets gemenskap. Funktionshinderpolitikens *övergripande* målsättningar om samhällsinkluderande insatser och *ett liv som andra* går väl ihop med idén om aktivt medborgarskap. Men när funktionshinderpolitiken studeras utifrån ett arbetsmarknadspolitiskt fokus uppstår en sorts socialpolitisk skevhet. Som delarbete 4 uppmärksammar har arbetsmarknadspolitiken implicit gjort anspråk på det

aktiva medborgarskapet och dess innebörder i funktionshinderpolitiken, genom att ringa in arbetsdeltagande som primär mekanism för att främja andra hälsorelaterade aspekter, som autonomi och gemenskap (jfr. Newman & Tonkens, 2011; Hvinden et al., 2017). Ett problem med en sådan enkelriktad argumentation är att individer behöver en tillräckligt god hälsa för att kunna arbeta. De behöver även få möjlighet att få arbeta i den omfattning som de upplever vara lämpad för deras behov och livsomständigheter i övrigt för ett långsiktigt hållbart arbetsliv. Möjlighet till ett långsiktigt hållbart *deltidsarbete* är exempelvis något som en del individer med funktionsnedsättning är i behov av för ett hållbart liv med arbete (jfr Schur, 2003; Pagán, 2009; Gustafsson et al., 2018). Individer måste dock arbeta i enlighet med FKs fastställda/bedömda arbetsförmåga, vilket diskvalificerar rätten till ersättning om de väljer att arbeta färre timmar (se delarbete 4).

Arbetsmarknadspolitiken för personer med funktionsnedsättning intar en dominerande plats i det socialpolitiska landskapet. Detta sker på lika villkor som andra i befolkningen. Å andra sidan erkänns att:

Jämlika möjligheter innebär inte alltid att exakt samma förutsättningar ges till alla eftersom likabehandling ibland kan leda till ojämlikheter. Snarare erkänner den människors olikheter och säkerställer trots dessa olikheter att alla har samma möjligheter att åtnjuta sina rättigheter (Prop, 2016/17:188, s. 16).

Budskapet i ovanstående citat skulle med fördel kunna tillämpas i frågan om arbetsförmågebedömningar av FK som sedan reglerar den arbetstid som individer behöver arbeta för att ha rätt till ekonomisk ersättning. Om en individ ska kunna vara aktiv i olika livsarenor såsom arbete och i samhälls- eller privatlivet, bör jämlikhetsprincipen tas hänsyn till när insatser utformas som syftar till ett hälsosamt (och hållbart) arbetsliv. Jämlika möjligheter bör således inte enbart innefatta utformande av program som syftar till att förmedla anpassade arbetsmarknadsåtgärder utan även jämlika möjligheter för individer att ha ett fungerande liv med arbete (delarbete 4). Ett exempel kan illustreras genom ett narrativ av Agnes som hade deltagit i ett flertal ARP före hennes deltagande i FHS:

Agnes (FHS): Ja, för jag och min coach, vi hade ju sagt annat då, jag vet inte om det var 50% eller 75%, men så var det en tant som sa att jag var tvungen att jobba heltid där...

I: Det fanns inget annat du kunde tänka dig, att du bara 'nej, okej, heltid klarar jag inte av, nu letar vi efter ett annat'?

Agnes: Nä jag fick ju ta det liksom?

I: Du kände dig... ville du ta det då?

Agnes: Nej! Jag hade ju inget val! jag måste ju ha något att göra liksom! jag måste ju få pengar/.../jag kan ju inte bara 'nej!' så fungerar det inte i dagens samhälle tyvärr/.../ jag mådde psykiskt dåligt/.../ja jag var knäckt (Agnes, FHS).

Agnes belyser här att hon motvilligt blev tvungen att arbeta heltid på en arbetsplats som hon menar påverkade hennes psykiska hälsa på ett negativt sätt. Normen om heltidsarbete, och att acceptera praktikplatser eller arbeten för försörjning ringas in som centrala för hennes beslut att acceptera den tilldelade arbetsplatsen.

Centrala problembilder som delarbete 4 vidare ringar in kan härledas till hälsa och självbestämmande vilka utgör rättigheter i exempelvis CRPD, artikel 26 och 27. Hälsa och självbestämmande ställs mot försörjningsmöjligheter till följd av arbetsmarknadspolitikens ekonomiska sanktioner när individer inte accepterar erbjuden insats, eller vill arbeta mindre än FKs fastställda arbetsförmåga. Principen om frihet under ansvar, som avhandlingen tidigare har redogjort för, råder i lika hög utsträckning för personer med funktionsnedsättning vilket emellertid inskränker andra mänskliga rättigheter. Människan har ett val att antingen acceptera de insatser som erbjuds mot försörjning, eller riskera att stå utan ersättning. Det är dock inte ett realistiskt *val* att ställas inför (jfr Newman & Tonkens, 2011; Soldatic & Morgan, 2017), och troligen kan detta val inte betraktas som ett frivilligt sådant i relation till CRPDs intentioner som betonar frivillighet i arbetsdeltagande.

Autonomi är ett individuellt mål som staten vill att alla medborgare ska uppnå, genom sysselsättning eller arbete. Samtidigt kan självbestämmande leda till ekonomiska sanktioner om individen inte accepterar eller motsätter sig anvisade arbetsmarknadsåtgärder. Försörjningsstöd är det yttersta skydds nätet medborgaren har och är avsedd att täcka de mest basala behoven för försörjning. Trots detta, riskerar personer att stå utan försörjningsmöjligheter om de inte accepterar erbjuden aktiveringsinsats eller arbete, vare sig ersättningen utgår från Socialtjänsten eller Försäkringskassan (jfr Melén, 2008, Lundin, 2018). Ur detta perspektiv kan man betrakta autonomin som tillskriven personer som redan är etablerade på arbetsmarknaden, och att självbestämmande inte får utövas förrän medborgare är ekonomiskt självständiga (jfr Guess, et al., 2008:78). Självbestämmande under villkor försätter individer i en överbemyndigad position, genom inskränkningar i det individuella aktörskapet. Ett annat sätt att betrakta detta på, är att individer borde fatta "rätt beslut" och acceptera de stödåtgärder som välfärdsstaten erbjuder, vilket är ett resonemang som förmedlas genom arbetsmarknadspolitiska regeringsdokument och åtgärder. Det som Foucault (1982:785) benämner som *maktens manifestering*, syftar till att förklara hur statens styrningsteknologier har styrt människans egen

verklighetsuppfattning om att hennes livsvärld är resultat av den individuella frihetens entreprenörskap. Livsvärlden kan dock ses som en konstruktion som förmedlats genom samhällsnormer och maktdiskurser. Diskursen om det ”fria valet” kan ur detta perspektiv betraktas som en artefakt sprungen ur påbud förmedlade av staten, vilka införlivas av medborgarna och bidrar till att de ”väljer” att arbeta under tvingande omständigheter (jfr Foucault, 1981, 1982; Burchell, 1996; Hindess, 1996; Rose et al., 1996).

8.3.1. Behovet av reviderade incitamentsstrukturer

Delarbete 4 illustrerar genom analysen av *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderpolitiken* (2016/17:188) några utmaningar i uppfyllandet av ett aktivt och inkluderande samhällsliv, där lika möjligheter till *arbete* tydligt identifieras på bekostnad av andra livsområden. Policyhantering av olika livsområden ser alltså olika ut.

Men ett och samma livsområde behandlas och tolkas olika inom de myndigheter som har i uppdrag att arbeta mot en gemensam målsättning. Detta kan ge upphov till en så kallad domänkonflikt (Grape, 2001, 2006). *Arbetsförmåga* är en sådan välkänd domänkonflikt, där läkare inom hälso- och sjukvård och handläggare på FK båda gör kunskapsanspråk rörande bedömningar av individers arbetsförmåga, och de intar olika positioner i sina praktiker. En domänkonflikt som uppenbarar sig i relation till avhandlingens delarbeten, kan förstås som olika uttolkningar av den övergripande politiska målsättningen om samhällsinkludering genom arbete.

Offentliga organisationer som värnar om olika delaspekter av samhällsnyttan, som hälsa eller arbete, har därmed skilda huvudintressen och drivs av olika och ibland konkurrerande samhällslogiker (Friedland & Alford 1991; Bosch Waldorff et al., 2013). Samhällsnyttan inom hälso- och sjukvården, företagshälsovård eller stressmottagningar tjänas genom praktiker som härleds från vad Eliassi och Madestam (2020) benämner som en *professionell logik* (akademisk och vetenskaplig expertkunskap) där hälsa är det primära målet som ger professionella handlingar legitimitet. Samhällsnyttan inom FK och AF tjänas genom praktiker som främst härleds från *byråkratiska logiker* och *organisationslogiker*. Den förra logiken innefattar praktiker som primärt tar utgångspunkt i lagar och förordningar som legitimering av behovsbedömningar och beslut (rättssäkerhet). Den senare reflekterar praktiker som är påtagligt villkorade av marknadsbaserade organisatoriska målsättningar som ofta betonar produktivitet, effektivitet och resultat (jfr Stendahl, 2015; Eliassi & Madestam, 2020). Som exempelvis Bosch Waldorff med kollegor (2013) nämner, samexisterar flera logiker inom samma organisation, men ovanstående kategorisering syftar till att

uppmärksamma de mest centrala eller dominerande logikerna som legitimerar praktiken i respektive verksamhet.

Offentliga organisationers praktik syftar till att tjäna olika nyanser av samhällsnyttan och vårt demokratiska rättssystem. De är demokratiskt etablerade, legitimerade och värnar om olika delar av rättssystemet, beroende på vilket samhällsuppdrag de har. De institutionella logikerna inom FK och AF präglas av deras tillskrivna uppdrag och arbetsuppgifter vilket bland annat innefattar att kontrollera om individer är formellt (och moraliskt) behöriga att ta del av offentliga medel. Vidare kontrolleras om individerna är berättigade fortsatt ekonomiskt stöd under tiden de uppbär ersättning, genom arbetsrelaterad aktivering av olika slag. FK och AF värnar den *generella* eller stora massans intressen, vars praktik primärt legitimeras genom lagstiftning (Stendahl, 2015; Eliassi & Madestam, 2020).

Som exempelvis Johansson (2017) framhäver, utgör socialtjänsten en organisation som tydligt inbegriper socialt arbete och personcentrerade praktiker. På så sätt skiljer sig förutsättningarna påtagligt från de som återfinns i FK och AF (Johansson, 2017; Eliassi & Madestam, 2020). Den byråkratiska logiken i SoL härleds från ett individfokuserat demokratiperspektiv innefattande jämlikhet i levnadsvillkor och ett liv som andra. Därtill utgör den professionella kunskapsbasen, *professionslogiken*, ett viktigt verktyg i personcentrerat utredningsarbete. Beslut om insatser eller bistånd i enlighet med regelverk, föregås av personcentrerade klientmöten varifrån en samlad bedömning av individens behov av insatser görs. *Individens* särskilda demokratiska rättigheter utgör målet och formar praktiker inom socialtjänstverksamheter och återfinns på så sätt både i professionslogiken och den byråkratiska logiken, även om socialtjänstens myndighetsutövande innefattar behovsbedömningar av ekonomisk karaktär, såsom exempelvis FK. Därmed kan sägas att socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens praktik utgår från vilka demokratiska rättigheter som kan komma den enskilde individen till gagn (rättighetsdiskurs) medan FK och AF tillämpar ett nyttoperspektiv som anses gynna samtliga medborgare som kollektiv (skyldighetsdiskurs) (jfr Eliassi & Madestam, 2020).

Denna skillnad mellan det kollektiva och individuella nyttoperspektivet som myndigheter tillämpar, återspeglas också i de problembilder som uppstår när rättigheter i funktionshinderpolitiken möter skyldigheterna i arbetsmarknadspolitik. Eftersom AF arbetar efter detaljerade regelverk innefattande vilka insatser som ska ges och hur de ska utformas (Kullander & Tönnes Lönnroos, 2016:48) bör regelverk innefatta aspekter av personcentrerat arbete i likväl interna insatser som kontrakterade uppdrag. Den byråkratiska logiken skulle därmed även kunna ge upphov till legitimering av personcentrerade praktiker, i

likhet med SoL, och är troligen den viktigaste förutsättningen om personcentrerat arbete ska bli möjligt inom ramen för AFs verksamhet.

8.4. Sammanfattning, förslag till åtgärder samt kunskapsbidrag till socialt arbete

Studiedeltagarna i avhandlingen ger uttryck för vikten av personliga incitament till arbete som tar utgångspunkt i ambitioner, drivkrafter, och föreställningar om meningsfullhet i eller genom arbete. Dessa uttryck går i linje med litteratur på området som belyser essentiellt upplevd meningsfullhet som grundläggande premiss för ett hälsosamt och hållbart arbetsliv. Arbetsmarknadspolitiken är dock hårt villkorad, vilket föranleder behov av ett större beaktande av individuella behov och livsomständigheter i både policy och praktik men även till CRPD och SoL som innefattar en rad rättigheter relaterade till *ett liv som andra* och *meningsfull sysselsättning*. Om högfungerande individer med psykisk funktionsnedsättning, som gruppen HiA, ska få stöd till ett liv som andra och få möjlighet till ett långsiktigt hållbart arbetsliv, bör ett antal punkter övervägas i relation till befintliga samhällsstrukturer och relaterade regelverk. Rådande politik drivs även i dagsläget av ekonomiska incitament som i orimlig utsträckning anspelar på personligt ansvar. Dessa två dikotomier – personliga incitament till arbete, och ekonomiska incitament till arbete – behöver överbryggas.

Sammanfattningsvis bör:

- innebörden av *meningsfullhet* förtydligas i SoL 5 kap 7§, integreras i arbetsmarknadspolitiken och tydligt ta utgångspunkt i individers uppfattningar av meningsfull sysselsättning eller arbete.
- stöd- och jobbmåtningspraktiker samt övergripande policy ta tydlig utgångspunkt i personliga incitament till arbete och betrakta dessa som viktiga resurser i förmedling av arbete eller service.
- samhällsinkludering genom arbete för HiA inte ske genom insatser som är begränsade till rumsligt deltagande, innefattande okvalificerade arbetsuppgifter. Därtill bör föreligga en reell möjlighet till anställning i samma verksamhet som praktiken genomförs.
- diagnosinriktade program eller insatser för HiA inta och utgå ifrån en personcentrerad pedagogik och praktik, där diagnos inte styr insatsernas utformning.

- aspekter av betydelse för klientnära praktiker utgöra kvalitetskrav i upphandlingar av välfärdsservice relaterad till arbetslivsrehabilitering, såsom stöd- och matchningstjänster.
- nationella mål och riktlinjer i funktionshinderpolitik bättre förmedla ett tydligare livsperspektiv i formuleringar som syftar till delaktighet i samhället genom arbete.
- utarbetade riktlinjer, åtgärder och målsättningar i arbetsmarknadspolitiken parallellt beakta *andra* socialpolitiska arbetsområden och målsättningar som verkar för att främja den gemensamma visionen om full delaktighet i samhällslivet.
- FKs arbetsförmågebedömningar även beakta övergripande livsomständigheter och inte enbart utgå från det biomedicinska funktionsbortfallet, om full delaktighet i samhällslivet eftersträvas.
- arbetsmarknadspolitiken vara bättre förankrad i CRPDs artikel 26 och 27 om frivillighet och självbestämmande i samtliga arbetslivsrehabiliterande sammanhang.

Målgruppen HiA kan befinna sig på ett flertal offentliga arenor där socialt arbete praktiseras i olika grad, som skola, socialtjänst, AF och arbetsrehabiliterande verksamheter. *Meningsfullhet i arbetet* är ett koncept som bör introduceras och diskuteras med både vuxna likväl som unga människor som närmar sig en arbetsför ålder. Unga människor som kan komma att bli aktualiserade i arbetslivsrehabiliterande insatser skulle då rustas med en beredskap och förmåga till självförespråkande i framförandet av deras personcentrerade behov och därmed påverka riktningen av stöd- och matchningsåtgärder i arbetslivet. Även egna sökaktiviteter efter arbete skulle gynna framtida arbetsdeltagande om individer har bildat egna uppfattningar om vad som skulle kunna utgöra en individuellt passande arbetskontext eller utbildning utifrån perspektivet meningsfullt arbete.

Från ett organisatoriskt perspektiv är det även viktigt att tänka på vilka förhållningssätt och värderingar som präglar den egna verksamheten och att reflektera över hur mer individcentrerat arbete skulle kunna ske inom ramen för det befintliga handlingsutrymmet. Detta är viktigt eftersom relationsskapande är en viktig del i det sociala arbetet med personer i utsatta livssituationer vilket förutsätter personkännedom. Det senare sker genom en förståelse för individens livsvärld som delges genom berättande och samtal, vilket är särskilt viktigt i

relation till personer med "osynliga" funktionsnedsättningar som yttrar sig på väldigt skilda sätt hos olika individer Personcentrering och lyhördhet för klientens uttryckta behov är viktiga inslag i den professionella praktiken, särskilt i relation till personer vars upplevda egenvärde, sociala identitet och tillhörighet ständigt kan utgöras av en kamp. Vikten av personcentrerade praktiker och meningsfullt arbete gäller även andra samhällsgrupper och utgör således inte enbart en fråga för personer med autism.

9. Slutsatser och slutord

De fyra delstudierna reflekterar de frågeställningar som avhandlingen syftade till att besvara. I detta avslutande avsnitt presenteras slutsatserna i kronologisk ordning.

FHS-deltagarnas narrativ om tillfredsställelse och meningsfullhet i relation till arbetslivet, uttrycks som tydligt situerade inom den generella arbetsmarknaden och därmed citizen-worker-diskursen. Individuellt upplevd meningsfullhet uttrycks i termer av ett meningsfullt görande på arbetet, eller att arbetet inte tar över livets övriga arenor. Uttryck av meningsfullhet i arbetslivet är kopplade till individernas personlighet och identitet, samt relaterade livsmål och ambitioner. Marknadens utbud av arbetstillfällen har bidragit till en inre omförhandling av det ideala arbetet till andra tänkbara arbeten, där aspekter av individuellt upplevd meningsfullhet samtidigt kan bibehållas. Meningsfullhet i arbetslivet uttrycks i termer av en viktig mekanism för upplevelsen av välmående.

Vidare belyste deltagarna i ARP hur upplevelser av meningsfullhet uteblev i samband med programdeltagandet. Frånvaron av förväntade positiva utfall relaterade till deltagandet, beskrevs i termer av förringande och personlig stagnation. Målet om att komma närmare arbetsmarknaden uppfattades som en villfarelse. Diskrepansen mellan de personliga förväntningarna på programmet och det faktiska utfallet kan härledas till de funktionshinderlogiker som reflekterades i verksamhetens upplägg vilka var oförenliga med deltagarnas egen självbild och arbetslivsrelaterade mål.

Diagnoscentrerade förhållningssätt och standardiserade arbetsmetoder präglade ARPs verksamhetspraktik och interaktion med deltagarna. Detta bidrog till klientmöten som till stor del behandlade arbetstagarskap ur ett perspektiv som varken motsvarade deltagarnas uttryckta behov eller personligheter. Upplevelser av misstro observerades i deltagarnas interaktion med coacherna och intervjuerna förmedlar uttryck av besvikelse och misstro mot programmet som helhet. I FHS präglades personalens förhållningssätt av personcentrerade insatser trots att programmet var utformat specifikt för diagnosgruppen HiA. Klientnära metoder och relationsbyggande var centrala drag i FHS-praktiken vilket reflekterades i intervjuerna där deltagarna lyfte fram aspekter såsom bekräftelse och trygghet.

Arbetsmarknadspolitiken för personer med funktionsnedsättning visar tendenser till att implicit och explicit bidra till att försvåra möjligheterna till ett aktivt och inkluderande samhällsdeltagande inom andra viktiga livsområden som ingår i det aktiva medborgarskapet. Målsättningen om ett aktivt och inkluderande

samhällsliv med arbete motarbetas i indirekta termer genom ett alltför dominerande fokus på arbetsdeltagande. Vidare är ekonomiska incitament till arbetsdeltagande väldigt framträdande, vilket förringar och villkorar rätten till självbestämmande och frivillighet i relation till CRPD.

Avhandlingens främsta bidrag är att belysa att funktionshinder- och arbetsmarknadspolitikens gemensamma målsättning om ett samhällsinkluderande liv med arbete tydligt reflekteras i individers erfarenheter som deltagit i FHS-programmet samt relaterade verksamhetspraktiker. Målsättningen reflekteras inte nämnvärt i ARP som arbetar under andra organisatoriska förutsättningar än FHS, till följd av ett samhällsuppdrag som har stark anknytning till AF och en hårt driven sysselsättningspolitik.

Båda verksamheterna reflekterar starkt engagemang till att förbereda deltagarna inför kommande *arbete*. Vad gäller arbetsrehabiliterande praktiker som ARP, behöver individens övriga livsvillkor och förutsättningar i högre omfattning inkluderas i arbetsrelaterade insatser, om *ett liv* med arbete ska realiseras. *Ett liv* med arbete innefattar också ett mått av långsiktighet och hållbarhet i de åtgärder som beviljas, med fokus på individens hälsa och välbefinnande, vilket ofta saknas i aktuell politik och praktik. För att tala om ett *meningsfullt liv med arbete*, bör det sistnämnda inkluderas, i en praktik som utgår ifrån personcentrerade incitament till arbete, och där individers uppfattningar och upplevelser av meningsfullhet utgör en viktig utgångspunkt.

10. Referenser

- Adcroft, A. & Willis, R. (2005). The (un)intended outcome of public sector performance measurement. *International journal of public sector management*, 18(5), 386–400.
- Agosti, M. T., Andersson, I., Ejlertsson, G. & Janlöv, A-C. (2015). Shift work to balance everyday life: A salutogenic nursing perspective in home help service in Sweden. *BMC Nursing*, 14(2), 1–11.
- ALLEA (2017). The European code of conduct for research integrity: Revised edition. Berlin: ALLEA – All European academies.
- Almqvist, R. (2006). *New public management: NPM: Om konkurrensutsättning, kontrakt och kontroll*. Stockholm: Liber.
- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). *Doing critical management research*. London: Sage.
- Andersson, J. (2009). *När framtiden redan hänt*. Stockholm: Ordfront.
- APA (American Psychiatric Association) (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-5* (5 uppl.) Arlington, VA: American Psychiatric Association.
- Arbetsförmedlingen (2016). *Subventionerade anställningar. Kartläggning ur ett bransch- och företagsperspektiv*. Solna: Arbetsförmedlingen.
- Arbetsförmedlingen (2020). Tidigare statistik. Arbets sökande 1996-2020. <https://arbetsformedlingen.se/statistik/sok-statistik/tidigare-statistik>
- Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K. & McKee, M. C. (2007). Transformational leadership and psychological well-being: The mediating role of meaningful work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(3), 193–203.
- Arvidsdotter, T., Kylén, S. & Bäck-Pettersson, S. (2019). Experiences of living with stress-related exhaustion disorder and participating in a tailor-made antiStress program in primary care. *Psychology*, 10(11), 1463–1484.
- Ashforth, B. E. & Vaidyanath D. (2002). Work organizations as secular religions. *Journal of Management Inquiry*, 11(4), 359–370.
- Attwood, T. (1998). *Asperger's syndrome: A guide for parents and professionals*. London: Jessica Kingsley.

Avery, M. D. (1999). Talking 'tragedy': identity issues in the parental story of disability. I: M. Corker & S. French. *Disability Discourse* (116-126). Philadelphia, Penn: Open University Press.

Bailey, C., Madden, A., Alfes, K., Shantz, A. & Soane, E. (2017). The mismanaged soul: Existential labor and the erosion of meaningful work. *Human Resource Management Review*, 27(3), 416–430.

Baldwin, S., Costley, D. & Warren, A. (2014). Employment activities and the experiences of adults with high-functioning autism and Asperger's disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(10), 2440–2449.

Barnes, C. (2002). Emancipatory disability research: project or process? *Journal of Research in Special Educational Needs*, 2(1), 1–8.

Barnes, C., & Mercer, G. (2005). Disability, work, and welfare: challenging the social exclusion of disabled people. *Work, employment and society*, 19(3), 527-545.

Barnhill, G. P. (2001). Social attributions and depression in adolescents with Asperger syndrome. *Focus on autism and other developmental disabilities*, 16(1), 46–53.

Barry, A., Osborne, T. & Rose, N. (1996). Introduction. I: A. Barry, T. Osborne, & N. Rose. *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and the rationalities of government* (1-18). London: Taylor & Francis Group.

Bengtsson, M. (2014). Towards standby-ability: Swedish and Danish activation policies in flux. *International Journal of Social Welfare*, 23(1), 54–70.

Bengtsson, M. & Berglund, T. (2012). Den stora omvandlingen: Svensk arbetsmarknadspolitik under tre decennier. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 18(3), 21–33.

Benson, I. (2008). *Organisering av övergångar på arbetsmarknaden. En studie av omställningsprogram*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutionen (EFI), Handelshögskolan.

Berg, S. & Grönvik, L. (2007). *Crip Theory – en preliminär positionering*. Stockholm: Stockholms Universitet, Centrum för genusstudier. (http://www.su.se/polopoly_fs/1.39088.1320403027!/CripTheory_enintroduktion.pdf).

Bertilsson-Rosqvist, H. (2012). The politics of joking: Narratives of humour and joking among adults with Asperger's syndrome. *Disability & society*, 27(2), 235–247.

Bhaskar, R. & Danermark, B. (2006). Metatheory, interdisciplinarity and disability research: A critical realist perspective. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 8(4), 278–297.

- Bierstedt, R. (1974). *Power and progress: Essays on sociological theory*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Billig, M. (1996). *Arguing and thinking: a rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjursell, C., Bergeling, I., Bengtsson Sandberg, K., Hultman, S. & Ebbesson, S. (2014). *Ett aktivt åldrande: Pensionärers syn på arbete och lärande*. Visby: Nomen förlag.
- Blom, B. (2001). The personal social services in a Swedish quasi-market context. *Policy & Politics*, 29(1), 29–42.
- Blom, B. & Morén, S. (2015). *Teori för socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Blustein, D. L. (2008). The role of work in psychological health and well-being: A conceptual, historical, and public policy perspective. *The American Psychologist*, 63(4), 228–240.
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (1998). Foundations of qualitative research in education. *Qualitative research in education: An introduction to theory and methods* (3 uppl.) (1–48). Boston: Allyn and Bacon.
- Bone, K. M. (2017). Trapped behind the glass: Crip theory and disability identity. *Disability & Society*, 32(9), 1297–1314.
- Bosch Waldorff, S. (2010). *Emerging organizations: In between local translation, institutional logics and discourse* (Doktorsavhandling). Frederiksberg: Copenhagen Business School (CBS).
- Bosch Waldorff, S., Reay, T. & Goodrick, E. (2013). A tale of two countries: How different constellations of logics impact action. I: M. Lounsbury & E. Boxenbaum (red.). *Institutional logics in action* (del A) (99–129). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.
- Bothfeld, S. & Betzelt, S. (2011). Activation and labour market reforms in Europe: Challenges to social citizenship – introduction. I: S. Betzelt & S. Bothfeld. *Activation and labour market reforms in Europe: Challenges to Social Citizenship* (3–14). London: Palgrave Macmillan.
- Both-Nwabuwe, J., Dijkstra, M. & Beersma, B. (2017). Sweeping the floor or putting a man on the moon: How to define and measure meaningful work. *Frontiers in psychology*, 8, 1–14.
- Brulin, G. & Bäckström, H. (2006). En svensk arbetslinje för det tjugoförsta seklet. *Sociologisk Forskning*, 43(2), 97–128.

Burchell, G. (1996). Liberal Government and techniques of the self. I: A. Barry, T. Osborne, & N. Rose (red.). *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and the rationalities of government* (19-36). London: Taylor & Francis Group.

Båtevik, F. O. & Myklebust, J. O. (2006). The road to work for former students with special educational needs: Different paths for young men and young women?. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 8(1), 38–52.

Bäckström, H. (2006). Arbetsmarknadsintermediärer: Omställningar och institutionella förändringar på arbetsmarknaden. *Arbetsliv i omvandling*, 11, 105–123.

Cable, D.M. & De Rue D.S. (2002). The convergent and discriminant validity of subjective fit perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875–884.

Cantillon, B. & van Lancker, W. (2013). Three shortcomings of the social investment perspective. *Social Policy and Society*, 12(4), 553–564.

Casey, C. (1999). Come and join our family: Discipline and integration in corporate organizational culture. *Human Relations*, 52(2), 155–178.

Chalofsky, N. (2003). An emerging construct for meaningful work. *Human Resource Development International*, 6(1), 69–83.

Chalofsky, N. & Krishna, V. (2009). Meaningfulness, commitment, and engagement: The intersection of a deeper level of intrinsic motivation. *Advances in Developing Human Resources*, 11(2), 189–203.

Charlton, J. (1998). *Nothing about us without us disability oppression and empowerment*. Berkeley Calif: University of California Press.

Charlton, I. J. (2006). The dimensions of disability oppression: An overview. I: L. J. Davis (red.). *The disability studies reader* (217-230). New York: Routledge.

Cheney, G., Zorn T. E., Planalp, S. & Lair D. J. (2008). Meaningful work and personal/social well-being organizational communication engages the meanings of work. *Annals of the International Communication Association*, 32(1), 137–185.

Chouinard, V. & Crooks, V. (2005). 'Because they have all the power and I have none': State restructuring of income and employment supports and disabled women's lives in Ontario, Canada. *Disability & Society*, 20(1), 19–32.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2011). *Research methods in education* (7 uppl.). London: Routledge.

Corden, A. & Thornton, P. (2003). *Results-based funded supported employment: Avoiding disincentives to serving people with greatest need*. Sheffield: DWP.

- Crépon, B. (2018). Private providers of labor market services: A review of the evidence. I: A. Bergström, & L. Calmfors (red.). *Framtidens arbetsförmedling* (239–297). Stockholm: Fores.
- Cunningham, S. & Lavalette, M. (2004). “Active Citizens” or “Irresponsible Truants”? School student strikes against the war. *Critical Social Policy*, 24(2), 255–269.
- Dahlstedt, M. (2009a). *Aktiveringens politik. Demokrati och medborgarskap för ett nytt millenium*. Stockholm: Liber.
- Dahlstedt, M. (2009b). Parental governmentality: Involving ‘immigrant parents’ in Swedish schools. *British Journal of Sociology of Education*, 30(2), 193–205.
- Dahlstedt, M. (2010). Hårda nypor för ett mjukt samhälle? Om medialisering och rasifiering i utspelspolitikens Sverige. *Sociologisk Forskning*, 47(3), 35–56.
- Dahlstedt, M. (2013). The politics of labour market activation: Employability, exclusion and active citizenship. *Revija za sociologiju*, 43(1), 5–29.
- Danermark, B. (2003). Different approaches in the assessment of audiological rehabilitation: A meta-theoretical perspective. *International journal of audiology*, 42(1), 112–117.
- Danermark, B. & Larsson Tholén, S. (2016). *Arbetsliv för alla: Funktionsnedsättning och arbete*. Malmö: Gleerup.
- Davis, J. M. (2000). Disability studies as ethnographic research and text: Research strategies and roles for promoting social change?. *Disability & Society*, 15(2), 191–206.
- Davis, L. J. (2013). Introduction: Normality, power, and culture. I: L. J. Davis (red.). *The disability studies reader* (4 uppl.) (1-14). London: Taylor and Francis.
- Dean, M. (1999). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Dean, M. (2017). Governmentality. In *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social Theory* (1-2). John Wiley & Sons, Ltd.
- De Jong, E. (2011). The cultural-economic perspective on values and virtues. I: M. S. De Vries, & P. S. Kim (red.). *Value and virtue in public administration: A comparative perspective* (84-97). New York: Palgrave Macmillan.
- Denzin, N. K. (1997). *Interpretive ethnography: Ethnographic practices for the 21st century*. London: Sage.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red.) (2003). *Collecting and interpreting qualitative materials* (2a utg.). Thousand Oaks: SAGE.

- De Vries, M. S. & Kim, P. S. (2011). Preface. I: M. S. De Vries, & P. S. Kim (red.). *Value and virtue in public administration: A comparative perspective* (ix). New York: Palgrave Macmillan.
- Diefenbach, T. (2009). New public management in public sector organizations: The dark sides of managerialistic 'enlightenment'. *Public administration*, 87(4), 892–909.
- Dutta, A., Chan, F., Kundu, M. M., Kaya, C., Brooks, J., Sánchez, J. & Tansey, T. N. (2017). Assessing vocational rehabilitation engagement of people with disabilities: A factor-analytic approach. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 60(3), 145–154.
- Dutton, J. E. & Dukerich, J. M. (1991). Keeping an eye on the mirror: Image and identity in organizational adaptation. *Academy of management journal*, 34(3), 517–554.
- Egner, J. (2016). A messy trajectory: From medical sociology to crip theory. I: S. E. Green, & S. N. Barnartt (red.). *Sociology looking at disability: What did we know and when did we know it* (159-192). Bingley, West Yorkshire: Emerald Group Publishing Limited.
- Eliassi, S. & Madestam, J. (2020). Lojal ordningsvakt och nyttig hjälpare: Om rollkonflikter mellan Försäkringskassans handläggare och sjukskrivande läkare. Huddinge: Södertörns högskola, Förvaltningsakademin.
- Enqvist, L., & Mannelqvist, R. (2020). Mellan stolarna och utanför systemen: en rättsvetenskaplig analys av begreppen arbetsförmåga och arbetsförhet i sjuk-och arbetslöshetsförsäkringarna. *Nordisk socialrättslig tidskrift*, (25-26), 9-35.
- Eriksson, L. (2004). *Arbete till varje pris: Arbetslinjen i 1920-talets arbetslöshetspolitik* (Doktorsavhandling). Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Eriksson, U-B., Starrin, B. & Jansson, S. (2008). Long-term sickness absence due to burnout: Absentees' experiences. *Qualitative Health Research*, 18(5), 620–632.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Esping-Andersen, G. & Van Kersbergen, K. (1992). Contemporary research on social democracy. *Annual Review of Sociology*, 18(1), 187-208.
- Etherington, D. & Ingold J. (2011). Welfare to work and the inclusive labour market: A comparative study of activation policies for disability and long-term sickness benefit claimants in the UK and Denmark. *Journal of European Social Policy* 22(1), 30–44.
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current Sociology*, 59(4), 406–422.

- Ferdinand, J., Pearson G., Rowe M. & Worthington F. (2007). A different kind of ethics. *Ethnography*, 8(4), 519–543.
- Finch, J. (1984). 'It's great to have someone to talk to': The ethics and politics of interviewing women. I: A. Bryman & R. Burgess (red.). *Qualitative research* (del 2) (68–80). London: SAGE.
- Flynn, R. (2002). Clinical governance and governmentality. *Health, Risk & Society*, 4(2), 15–173.
- Flynn, R. & Williams, G. (red.) (1997). Contracting for health: quasi-markets and the National Health Service. Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1981). The order of discourse. I: R. Young (red.). *Untying the text: A post-structuralist reader* (51–78). Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical inquiry*, 8(4), 777–795.
- Fransson, A. & Sundén, A. (2005). *Vad är arbetslinjen? Samtal om sjukförsäkring Nr. 4*. Stockholm: Socialförsäkringsutredningen.
- Frederiksen, M. (2018). Constraining institutions, committed employees: Unpacking the procedural legitimacy of welfare institutions in Sweden and Denmark. *European Societies*, 20(2), 236–256.
- French, S. & Swain, J. (1997). Changing disability research: Participating and emancipatory research with disabled people. *Physiotherapy*, 83(1), 26–32.
- Friedland, R. & Alford, R. (1991). Bringing society back in: Symbols, practices, and institutional contradictions. I: W. W. Powell & P. J. DiMaggio (red.). *The new institutionalism in organizational analysis* (232–263). Chicago: University of Chicago Press.
- Frith, U. (1996). Social communication and its disorder in autism and Asperger syndrome. *Journal of Psychopharmacology*, 10(1), 48–53.
- Furåker, B. & Blomsterberg, M. (2009). Arbetsmarknadspolitik. I: T. Berglund & S. Schedin (red.). *Arbetslivet* (283–312). Lund: Studentlitteratur.
- Försäkringskassan (2016). *Sjukskrivning för reaktioner på svår stress ökar mest. Korta analyser 2016:2*. Stockholm: Försäkringskassan.

Försäkringskassan (2017) *Lång väg tillbaka till arbete vid sjukskrivning. Korta analyser 2017:1*. Stockholm: Försäkringskassan.

Gans, H. J. (1999). The participant-observer as human being: observations on the personal aspects of field work. I: A. Bryman & R. Burgess (red.). *Qualitative research* (del 2) (39-54). London: SAGE.

Garsten, C., Jacobsson, K. & Sztandar-Sztanderska, K. (2016). Negotiating social citizenship at the street-level: Local activation policies and individualization in Sweden and Poland. I: H. Heidenreich & D. Rice (red.). *Integrating social and employment policies in europe. Active inclusion and challenges for local welfare governance* (265–294). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Gilbert, N. & Mulkay, M. (1984). *Opening Pandora's box: A sociological analysis of scientists' discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goodrick, E. & Reay, T. (2011). Constellations of institutional logics: Changes in the professional work of pharmacists. *Work and Occupations*, 38(3), 372–416.

Graby, S. (2015). Access to work or liberation from work? Disabled people, autonomy, and post-work politics. *Canadian Journal of Disability Studies*, 4(2), 132–161.

Granberg, M. & Montin, S. (2013). *Moderna kommuner*. Stockholm: Liber.

Graneheim, U. H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today*, 24(2), 105–112.

Granlund, M., Haglund, L., Lewin, B. & Sandlund (2004). *Egenbedömning av delaktighet*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Grape, O. (2001). *Mellan morot & piska. En fallstudie av 1992 års rehabiliteringsreform* (Doktorsavhandling). Umeå: Umeå universitet.

Grape, O. (2006). Domänkonsensus eller domänkonflikt?: Integrerad samverkan mellan myndigheter. I: B. Blom & R. Johansson (red.). *Organisation och omvärld: Nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer* (47-72). Lund: Studentlitteratur.

Green-Pedersen, C. (2002). New public management reforms of the Danish and Swedish welfare states: The role of different social democratic responses. *Governance*, 15(2), 271–294.

Greve, C. & Jespersen, P. K. (1999). New public management and its critics: Alternative roads to flexible service delivery to citizens. I: L. Rouban (red.). *Citizens and the new governance: Beyond new public management* (143-156). Amsterdam: IOS Press.

- Grover, C. & Soldatic, K. (2013). Neoliberal restructuring, disabled people and social (in)security in Australia and Britain. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 15(3), 216–232.
- Guess, D., Benson, H. A., Siegel-Causey, E. & Agran, M. (2008). Concepts and issues related to choice making and autonomy among persons with severe disabilities. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 33(1-2), 75–81.
- Gustafsson, J. (2014). *Supported employment i en svensk kontext: Förutsättningar när personer med funktionsnedsättning når, får och behåller ett arbete* (Doktorsavhandling). Örebro: Örebro universitet.
- Gustafsson, J., Peralta, J. P. & Danermark, B. (2014). The employer's perspective: Employment of people with disabilities in wage subsidized employments. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(3), 249–266.
- Gustafsson, J., Peralta, J. & Danermark, B. (2018). Supported employment and social inclusion: Experiences of workers with disabilities in wage subsidized employment in Sweden. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 26–36.
- Haglund, P. & Cederberg, E.A. (red.) (1920). *Betänkande angående riktlinjerna för vanförevårdens vidare utveckling*. Stockholm: Nord. Bokh.
- Hallett, T. & Ventresca, M. (2006). Inhabited institutions: Social interactions and organizational forms in Gouldner's patterns of industrial bureaucracy. *Theory and Society*, 35(2), 213–236.
- Halvorsen, R., Hvinden, B., Bickenbach, J., Ferri, D. & Guillén Rodríguez, A. (2017). The contours of the emerging disability policy in Europe. Revisiting the multi-level and multi-actor framework. I: R. Halvorsen, B. Hvinden, J. Bickenbach, D. Ferri & A. M. Guillén Rodríguez (red.). *The changing disability policy system: Active citizenship and disability in Europe* (1 uppl.) (215-234). Abingdon, Oxon: Routledge.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice* (3 uppl.). Milton Park, Abingdon, New York: Routledge.
- Harris, J. (2008). State social work: Constructing the present from moments in the past. *British Journal of Social Work*, 38(4), 662–679.
- Haque, M. S. (1999). Ethical tension in public governance: Critical impacts on theory building. *Administrative Theory & Praxis*, 21(4), 468–473.
- Haque, M. S. (2011). Contemporary trends and dilemmas of Administrative ethics in the developing world. I: M. S. De Vries & P. S. Kim (red.). *Value and virtue in public administration: A comparative perspective* (169-185). New York: Palgrave Macmillan.

- Hayes D. & Spratt T. (2009). Child welfare interventions: Patterns of social work practice. *British Journal of Social Work*, 39(8), 1575–97.
- Healy, K. (2009). A case of mistaken identity: The social welfare professions and New Public Management. *Journal of Sociology*, 45(4), 401–418.
- Hendricks, D. (2010). Employment and Adults with Autism Spectrum Disorders: Challenges and Strategies for Success. *Journal of Vocational Rehabilitation* 32(2), 125–134.
- Heslin, P. A., Bell, M. P. & Fletcher, P. O. (2012). The devil without and within: A conceptual model of social cognitive processes whereby discrimination leads stigmatized minorities to become discouraged workers. *Journal of Organizational Behavior*, 33(6), 840–862.
- Higginbottom, G. M., Pillay, J. J. & Boadu, N. Y. (2013). Guidance on performing focused ethnographies with an emphasis on healthcare research. *Qualitative Report*, 18(9), 1–16.
- Higgins, K., Koch, L., Boughfman, E. & Vierstra, C. (2008). School-to-work transition and Asperger Syndrome. *Work*, 31(3), 291–298.
- Hindess, B. (1996). Liberalism, socialism and democracy: Variations on a governmental theme. I: A. Barry, T. Osborne & N. Rose (red.). *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government* (65–80). London: Taylor & Francis Group.
- Hjalmarsson, I. & Wånell, S. E. (2013). *Valfrihetens lov: En studie om vad lagen om valfrihet betyder för den som har hemtjänst, för kommunen och för utförarna*. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns äldrecentrum.
- Holmgren, K., Rosstorp, F. & Rohdén, H. (2016). Confidence in public institutions: A focus group study on views on the Swedish Social Insurance Agency. *Work (Reading, Mass.)*, 55(1), 77–91.
- Holmqvist, M. (2008). Creating The Disabled Person: A Case Study Of Recruitment To “Work-For-The-Disabled” Programs. *Scandinavian Journal Of Disability Research*, 10(3), 191–207.
- Hsieh, H. & Shannon, S. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288.
- Hubbard, R. (2006). Abortion and disability: Who should and who should not inhabit the world?. I: Davis, L.J. (red.). *The disability studies reader* (93–104). New York: Routledge.

Hultin, H., Lindholm, C. & Möller, J. (2012). Is there an association between long-term sick leave and disability pension and unemployment beyond the effect of health status?— a cohort study. *PloS One*, 7(4), E35614.

Humphrey, S. E., Nahrgang, J. D. & Morgeson, F. P. (2007). Integrating motivational, social, and contextual work design features: A meta-analytic summary and theoretical extension of the work design literature. *Journal of Applied Psychology*, 92(5), 1332–1356.

Hunter, I. (1996). Assembling the school. I: A. Barry, T. Osborne & N. Rose (red.). *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government* (143-166). London: Taylor & Francis Group.

Hvinden, B. Halvorsen, R. Bickenbach, J. Ferri, D. & Guillén, A.M. (2017). Introduction: Is public policy in Europe promoting the Active Citizenship of persons with disabilities? I: R. Halvorsen, B. Hvinden, J.E. Bickenbach, D. Ferri, & A. Guillén Rodríguez (red.). *The Changing Disability Policy System: Active Citizenship and Disability in Europe* (1-11). Abingdon, Oxon: Routledge.

Håkansson, C., Lissner, L., Björkelund, C. & Sonn, U. (2009). Engagement in patterns of daily occupations and perceived health among women of working age. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 16(2), 110–117.

Ineland, J., Molin, M. & Sauer, L. (2013). Normalitet och identitet i det senmoderna-om personer med intellektuella funktionshinder i relation till utbildning och arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 20(1), 53–70.

Jacobsson, K. & Seing, I. (2013). En möjliggörande arbetsmarknadspolitik? : Arbetsförmedlingens utredning och klassificering av klienters arbetsförmåga, anställbarhet och funktionshinder. *Arbetsmarknad & arbetsliv*, 19(1), 9–24.

Jansson (2015). Autism I DSM-5. Hämtad den 03-04-2021 från:
https://www.autism.se/autism_i_dsm5

Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.

Johansson, H. & Hornemann Möller, I. (2009). Vad menar vi med aktivering?. I: *Aktivering : arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring* (9-29). Malmö: Liber.

Johansson, K., Denvall, V. & Vedung, E. (2015). After the NPM wave: Evidence-based practice and the vanishing client. *Offentlig Förvaltning. Scandinavian Journal of Public Administration*, 19(2), 69–88.

Johansson, K. (2017). Socialtjänsten utvecklas med stöd i forskningen. I: J. Syssner, S. Häggroth & U. Ramberg (red.). *Att äga framtiden: Perspektiv på kommunal utveckling*

(157-166). Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier (CKS), Linköpings universitet.

Junestav, M. (2004). *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001* (Doktorsavhandling). Uppsala: Uppsala universitet.

Kananen, J. (2012). Nordic paths from welfare to workfare: Danish, Swedish and Finnish labour market reforms in comparison. *Local Economy*, 27(5-6), 558-576.

Kasher, A. (1991). On the pragmatic modules: A lecture. *Journal of pragmatics*, 16(5), 381-397.

Kaye, S. (2009). Stuck at the Bottom Rung: Occupational Characteristics of Workers with Disabilities. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 19(2), 115-128.

Kenny, L., Hattersley, C., Molins, B., Buckley, C., Povey, C. & Pellicano, E. (2016). Which terms should be used to describe autism? Perspectives from the UK autism community. *Autism*, 20(4), 442-462.

Kinjerski, V. & Skrypnek, B. (2004). Defining Spirit at Work: Finding Common Ground. *Journal Of Organizational Change Management* 17(1), 26-42.

Kitzinger, J. (1999). The methodology of focus groups: The importance of interaction between research participants. I: A. Bryman & R. Burgess (red.). *Qualitative research* (del 2) (138-154). London: SAGE.

Klitgaard, M. B. (2007). Why are they doing it? Social democracy and market-oriented welfare state reforms. *West European Politics*, 30(1), 172-194.

Knudsen, T. & Rothstein, B. (1994). State building in Scandinavia. *Comparative Politics*, 26(2), 203-220.

Kohlström, G. (1996). *Identitetsförändring vid anpassning till funktionshinder/handikapp*. Varberg: Förlaget Ide och text.

Konkurrensverket (2019). *Upphandlingsreglerna: en introduktion*. Stockholm: Konkurrensverket.

Kossek, E. E. & Lambert, S. J. (red.) (2005). *Work and life integration: Organizational, cultural, and individual perspectives*. Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Kullander, M. & Tönnes Lönnroos, L. (2016). *Styrning av arbetsmarknaden i Norden: Komparativ studie av arbetsmarknadspolitikens styrning i Norden*. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.

- Lahey, P. M., Kirsch, B., MacDermid, J., Tompa, E. & Gewurtz, R. E. (2019). Active labour market policies for people with disabilities in receipt of public income benefits: A scoping review. *Work*, 64(2), 229–247.
- Lait, M. (2010). Mitchell Dean, Governmentality: Power and rule in modern society. *Foucault Studies*, 10, 169–172.
- Laurence, J. (2015). (Dis)Placing trust: The long-term effects of job displacement on generalised trust over the adult lifecourse. *Social Science Research*, 50, 46–59.
- Lawer, L., Eugene B., Salzer M.S. & Mandell, D.S. (2009). Use of vocational rehabilitative services among adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39(3), 487–494.
- Leicht, K., Walter, T., Sainsaulieu, I. & Davies, S. (2009). New public management and new professionalism across nations and contexts. *Current Sociology*, 57(4), 581–605.
- Lennqvist Lindén, A-S., (2010). *Att lägga politiken till rätta: Kommunala chefers professionalisering* (Doktorsavhandling). Örebro: Örebro universitet.
- Lepisto, D. A. & Pratt, M. G. (2017). Meaningful work as realization and justification: Toward a dual conceptualization. *Organizational Psychology Review*, 7(2), 99–121.
- Lewin, B. (2009). Skam, likgiltighet och eldsjälur. Tre studier om LSS-reformen och det kommunala självstyret. *Kommunal ekonomi och politik*, 13(2), 7–26.
- Lidberg, L. & Broberg, M. (1996). History of psychosurgery. From lobotomy to capsulotomy. *Lakartidningen*, 93(38), 3245–3250.
- Liedman, S-E. (2011). *Hets! En bok om skolan*. Stockholm: Bonniers.
- Liljegren, A. & Parding, K. (2010). Ändrad styrning av välfärdsprofessioner: exemplet evidensbaserad i socialt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 27(3-4), 270–288.
- Lincoln, Y.S. & E. Guba (1999). Establishing trustworthiness. I: A. Bryman & R. Burgess (red.). *Qualitative research* (del 3) (397-444). London: SAGE.
- Lindberg, L. (2016). *Forskningen som haltar: Svensk forskning om funktionshinder*. Stockholm: Hörselskadades Riksförbund.
- Lindberg, L. & Grönvik, L. (2011). *Funktionshinderpolitik. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindbom, A. (2001). Dismantling the social democratic welfare model? Has the Swedish welfare state lost its defining characteristics? *Scandinavian political studies*, 24(3), 171-193.

- Lindqvist, R., Markström, U. & Rosenberg, D. (red.) (2014). *Psykiska funktionshinder i samhället: aktörer, insatser, reformer* (2a utg.). Malmö: Gleerup.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lips-Wiersma, M. & Morris, L. (2009). Discriminating between 'meaningful work' and the 'management of meaning'. *Journal of business ethics*, 88(3), 491–511.
- Lundin, M. (2018). Arbetsmarknadspolitik för arbetslösa mottagare av försörjningsstöd. I: A. Bergström & L. Calmfors (red.). *Framtidens arbetsförmedling* (117–156). Stockholm: Fores.
- Luthra, R. (2020). *Falling through the cracks. A study on young adults with intellectual disability not involved in employment, education or daily activity* (Doktorsavhandling). Halmstad: Halmstad University Press.
- Luthra, R., Westberg, N., Högdin, S. & Tideman, M. (2018). 'Just because one has attended a special class does not mean that one isn't capable': The experiences of becoming and being not involved in traditional occupations for young people with intellectual disability. *Nordic Social Work Research*, 10(4), 330–342.
- Markström, U. (2003). Den svenska psykiatireformen: Bland brukare, eldsjälur och byråkrater (Doktorsavhandling). Umeå: Borea.
- Markström, U. (2019). Hälsa, jobb och gemenskap: om hur välfärdssystemet bäst stöttar personer med psykisk funktionsnedsättning. I: *Funktionsnedsättning i arbetsliv och välfärd: rapport från forskarseminariet i Umeå 16-17 januari 2019* (49-58). Stockholm: Försäkringskassan Socialförsäkringsrapport
- Markström, U. (2020). Det samhällsbaserade arbetet efter institutionerna. I: D. Brunt, U. Bejerholm, U. Markström, L. Hansson (red.). *Att leva med psykisk funktionsnedsättning* (3 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Maslow, A. H. (1971). *The farther reaches of human nature*. New York: Penguin.
- Maynard-Moody, S. & Musheno, M. (2012). Social equities and inequities in practice: Street-level workers as agents and pragmatists. *Public Administration Review*, 72(S1), 16–23.
- McLaren, M. A. (2004). Foucault and feminism: Power, resistance, freedom. I: D. Taylor & K. Vintges (red.). *Feminism and the final Foucault* (214–234). Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- McRuer, R. (2006). *Crip theory: Cultural signs of queerness and disability*. New York: New York University Press.

Meeuwisse, A. (1997). *Vänskap och organisering. En studie av Fountain House-rörelsen* (doktorsavhandling). Lund: Arkiv.

Meijman, F. T. & Mulder, G. (1998). Psychological aspects of workload. I: P. J. D. Drenth, H. Thierry & de Wolff C. J. (red.). *Handbook of work and organisational psychology* (2 uppl.) (5–33). UK: Psychology Press.

Melander, A. S. & Claréus, B. (2019). Det bräckliga förtroendet: Om Försäkringskassans bemötande av smärtpatienter. *Nordisk administrativt tidsskrift*, 3, 31–51.

Melén, D. (2008). *Sjukskrivningssystemet: Sjuka som blir arbetslösa och arbetslösa som blir sjukskrivna* (Doktorsavhandling). Lund: Lunds universitet.

Meyer, J.W. & Rowan, B. (1977). Institutional organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.

Michaelson, C., Pratt, M. G., Grant, A. M. & Dunn, C. P. (2014). Meaningful work: Connecting business ethics and organization studies. *Journal of Business Ethics*, 121(1), 77–90.

Mik-Meyer, N. (2018). Organizational professionalism: Social workers negotiating tools of NPM. *Professions and Professionalism*, 8(2), e2381.

Mitra, S. & Shakespeare, T. (2019). Remodeling the ICF. *Disability and health journal*, 12(3), 337–339.

Molin, M. (2008). *Delaktighet i olika världar: Om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv* (Rapportserie för arbetsintegrerat lärande: 2008:02). Trollhättan: Högskolan Väst.

Montin, S. (1993). *Svenska kommuner i omvandling*. Örebro: Novemus.

Montin, S. (2015). Från tilltrobaserad till misstroberad styrning. *Nordisk Administrativt Tidsskrift*, 92(1), 58–75.

Montin, S. (2016). En moderniserad kommunallag i spänningsfältet mellan politik och marknad. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 118(3), 339–357.

Mosselmans, B. (2005). Adolphe Quetelet, the average man and the development of economic methodology. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 12(4), 565–582.

Muller, E. Schuler, A., Burton, B. A. & Yates G. B. (2003). Meeting the vocational support needs of individuals with Asperger syndrome and other autism spectrum disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 18(3), 163–175.

- Mäkelä, S. (1966). Perfenazin som aktiverande fentiazin. *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*, 20(3), 208–220.
- Newman, J. & Tonkens, E. H. (2011). Introduction. I: J. Newman & E. H. Tonkens (red.). *Participation, responsibility and choice: Summoning the active citizen in western european welfare states* (9-28). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Nicholls, A. & Huybrechts, B. (2016). Sustaining inter-organizational relationships across institutional logics and power asymmetries: The case of fair trade. *Journal of Business Ethics*, 135(4), 699-714.
- Nikolova, M. & Cnossen, F. (2020). What makes work meaningful and why economists should care about it. *Labour Economics*, 65, 101847.
- Nilsson, S. (2010). Enhancing individual employability: The perspective of engineering graduates. *Education & Training*, 52(6/7), 540–551.
- Nilsson, S. & Ekberg, K. (2013). Employability and work ability: Returning to the labour market after long-term absence. *Work*, 44(4), 449–457.
- Nirje, B. (1969). The normalization principle and its human management implications. I: R. Kugel & W. Wolfensberger (red.). *Changing patterns in residential services for the mentally retarded* (179–195). Washington, D.C.: President's Committee on Mental Retardation.
- Noordegraaf, M. (2016). Reconfiguring professional work: Changing forms of professionalism in public services. *Administration & Society*, 48(7), 783–810.
- Norberg, H. (2018). Hur kan externa aktörer bidra till bättre arbetsförmedlingstjänster? – eller? It's all about execution". I: A. Bergström & L. Calmfors (red.). *Framtidens arbetsförmedling*. Stockholm: Fores.
- Nord, T. (2018). *Arbete som rättighet eller skyldighet: Föreställningar om arbetsmarknadsfråvaror i välfärdsstaten* (Doktorsavhandling). Karlstad: Karlstads universitet.
- Nouf, F. (manuskript). Exploring person-centred service provisions: High-functioning adults with autism in contemporary public and corporate social work.
- Nouf-Latif, F., Andersson, K. & Markström, U. (2019). Encouraging real or make-believe citizen-workers? Narratives of self-realization versus disabling support-to-work contexts by individuals with High Functioning Autism. *Alter*, 13(2), 126–140.
- Nouf-Latif, F., Bertilsdotter-Rosqvist, H. & Markström, U. (2018). Narratives of ideal and second-option jobs among young adults with high functioning autism. *Nordic Social Work Research*, 9(2), 104–117.

Nouf-Latif, F., Markström, U. & Andersson, K. (2020). Cherry Picking Disability Rights?: Swedish Disability Policy on Employment, Health and Participation. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 10, 3–22.

Nycander, S. (2008). *Makten över arbetsmarknaden: Ett perspektiv på Sveriges 1900-tal* (2. uppl.). Stockholm: SNS Förlag.

Nylander, L., Lugnegård, T. & Hallerbäck, M. U. (2008). Autism spectrum disorders and schizophrenia spectrum disorders in adults: Is there a connection? A literature review and some suggestions for future clinical research. *Clinical Neuropsychiatry: Journal of Treatment Evaluation*, 5(1), 43–54.

O'Brien, J. & Dempsey, I. (2004). Comparative analysis of employment services for people with disabilities in Australia, Finland, and Sweden. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 1(3-4), 126–135.

Oleskog Tryggvason, N., Bergström, A. & Ohlsson, J. (2014). *Förtroendet för Arbetsförmedlingen. SOM-rapport nr 2014:18*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Olofsson, J. & Wadensjö, E. (2005). *Arbetslöshet*. Falun: SNS förlag.

Olofsson, J. (2009). *Socialpolitik varför, hur och till vilken nytta?* Stockholm: SNS förlag.

Olssen, M. (2006). Foucault and the imperatives of education: Critique and self-creation in a non-foundational world. *Studies in Philosophy and Education*, 25(3), 245–271.

Olsson, I. & Qvarsell, R. (2000). De handikappade i historien. I: M. Tideman (red.) *Perspektiv på funktionshinder och handikapp* (Ny utg.). Lund: Studentlitteratur.

O'Neil, S. (2008). The meaning with autism: Beyond disorder. *Disability & society*, 23(7), 787–799.

Oostdam, R. & Hooge, E. (2013). Making the difference with active parenting; forming educational partnerships between parents and schools. *European Journal of Psychology of Education*, 28(2), 337–351.

O'Reilly, K. (2005). *Ethnographic methods* (2a utg.). Oxfordshire, England: Routledge.

O'Reilly, K. (2009). *Key concepts in ethnography*. Los Angeles: SAGE.

Ozonoff, S., Pennington, B. F. & Rogers, S. J. (1991). Executive function deficits in high-functioning autistic individuals: relationship to theory of mind. *Journal of child Psychology and Psychiatry*, 32(7), 1081–1105.

Pagán, R. (2007). Is part-time work a good or bad opportunity for people with disabilities? A European analysis. *Disability and Rehabilitation*, 29(24), 1910–1919.

Pagán, R. (2009). Part-time work among older workers with disabilities in Europe. *Public health*, 123(5), 378–383.

Palma, P. J., Cunha, M. P. E. & Lopes, M. P. (2010). The best of two worlds: How privatization affects the identity of a public organization. *Public Management Review*, 12(5), 725–746.

Palthe, J. (2014). Regulative, normative, and cognitive elements of organizations: Implications for managing change. *Management and organizational studies*, 1(2), 59–66.

Parker Harris, S., Owen, R. & Gould, R. (2012). Parity of participation in liberal welfare states: Human rights, neoliberalism, disability and employment. *Disability & Society*, 27(6), 823–836.

Piippola, S. (2010). Arbetslinjen: Social trygghet eller risk? *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 17(3–4), 255–269.

Pollitt, C. (2003). *The essential public manager*. London: McGraw-Hill International.

Pouthier, V., Steele, C. W. J. & Ocasio, W. (2013). From agents to principles: The changing relationship between hospitalist identity and logics of health care. I: M. Lounsbury & E. Boxenbaum (red.). *Institutional logics in action* (del A) (203–242). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

Pratt, M. G. & Ashforth, B. E. (2003). Fostering meaningfulness in working and at work. I: K. S. Cameron, J. E. Dutton & R. E. Quinn (red.). *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline* (309–327), San Francisco, CA: Berrett-Koehler.

Prop. 1993/94:218. *Psykiskt stördas villkor*. Stockholm: Regeringskansliet.

Prop. 1999/2000:32. *Lönebildning för full sysselsättning*. Stockholm: Regeringskansliet.

Prop. 2016/17: 188. *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken*. Stockholm: Regeringskansliet.

Prop. 2017/18:249, *God och jämlik hälsa – en utvecklad folkhälsopolitik*. Stockholm: Regeringskansliet.

Qvarsebo, Å. (2009). Boende och arbete. I: G. Bromark, T. Granat, K. Georgsson, K. Hallberg, A. Hoinard, B. Lindahl, K. Sonnander & Å. Qvarsebo. *Vad finns det för vetenskapligt stöd för val av insatser vid autismspektrumtillstånd (AST) hos vuxna?* Malmö: Föreningen Sveriges Habiliteringschefer.

- Raiden, A. B. & Räisänen, C. (2013). Striving to achieve it all: Men and work-family-life balance in Sweden and the UK. *Construction Management and Economics*, 31(8), 899–913.
- Reay, T. & Hinings, C. R. (2005). The recomposition of an organizational field: Health care in Alberta. *Organization studies*, 26(3), 351–384.
- Reeves, C. L. (2010). A difficult negotiation: Fieldwork relations with gatekeepers. *Qualitative research*, 10(3), 315–331.
- Richards, J. (2012). Examining the exclusion of employees with Asperger syndrome from the workplace. *Personnel Review*, 41(5), 630–646.
- Rook, J. W. & Zijlstra F. R. H. (2006). The contribution of various types of activities to recovery. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 15(2), 218–240.
- Roper, J. M. & Shapira, J. (2000). *Ethnography in nursing research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Rose, N. (1996). Governing “advanced” liberal democracies. I: A. Barry, T. Osborne, & N. Rose. *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and the rationalities of government* (37-64). London: Taylor & Francis Group.
- Rose, M. L. (2006). Deaf and dumb in ancient Greece. I: L. J. Davis (red.). *The disability studies reader* (2 suppl.) (17-32). New York: Routledge.
- Rose, N. & Miller, P. (1992). Political power beyond the state: Problematics of government. *The British Journal of Sociology*, 43(2), 173–205.
- Rosso, B. D., Dekas, K. H. & Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in Organizational Behavior*, 30, 91–127.
- Roulstone, A., Harrington, B. & Hwang, S. K. (2014). Flexible and personalised? An evaluation of a UK tailored employment support programme for jobseekers with enduring mental health problems and learning difficulties. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(1), 14–28.
- Rüsch, N., Angermeyer, M. C. & Corrigan, P. W. (2005). Mental illness stigma: Concepts, consequences, and initiatives to reduce stigma. *European psychiatry*, 20(8), 529–539.
- Rydström, J. (2012). Introduction: crip theory in Scandinavia. *Lambda nordica*, 17(1-2), 7–20.
- Ryner, M. (2002). *Capitalist restructuring, globalisation, and the third way*. London: Routledge.

Røberg, A. S. B., Hansen, H. P., Feiring, M. & Romsland, G. I. (2017). Rehabilitation in momentum of Norwegian coordination reform: From practices of discipline to disciplinary practices. *ALTER-European Journal of Disability Research/Revue Européenne de Recherche sur le Handicap*, 11(3), 193–207.

Saunders, S.L. & Nedelec, B. (2013). What work means to people with work disability: A scoping review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 24(1), 100–110.

SBU (2017). *Utvärdering av metoder i hälso- och sjukvården: En handbok* (2. utg.). Stockholm: Statens beredning för medicinsk utvärdering SBU.

SCB (2020). *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2019*. Stockholm: SCB, Statistiska Centralbyrån.

Schur, L. A. (2003). Barriers or opportunities? The causes of contingent and part-time work among people with disabilities. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 42(4), 589–622.

Scott, W. R. (1987). The adolescence of institutional theory. *Administrative Science Quarterly*, 32(4), 493–511.

Scott, W. R. (1995). *Institutions and organizations*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

SFS 1993:387. *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 1997:724. *Lag om avveckling av specialsjukhus och vårdhem*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag (SoL)*. Stockholm: Socialdepartementet.

SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Shakespeare, T. (2006). The social model of disability. *The disability studies reader* (2 uppl.) (197-204). New York: Routledge.

Shigihara, A. M. (2019). “I Mean, Define Meaningful!”: Accounts of meaningfulness among restaurant employees. *Qualitative Sociology Review*, 15(1), 106–131.

Silverman, C. (2008). Fieldwork on another planet: Social science perspectives on the Autism spectrum. *BioSocieties*, 3(3), 325–341.

Simmons, M. (2007). Insider ethnography: Tinker, tailor, researcher or spy? *Nurse Researcher*, 14(4), 7–17.

Singer, J. (1999). 'Why can't you be normal for once in your life?' From a 'problem with no name' to the emergence of a new category of difference. I: M. Corker & S. French (red.). *Disability Discourse* (59-67). Buckingham: Open university Press.

Sjöström, S. (2012). Grindvakter och den kritiska forskningen. I: H. Kalman & V. Lövgren (red.). *Etiska dilemman: Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet* (146-159). Malmö: Gleerups.

Soane, E., Shantz, A., Alfes, K., Truss, C., Rees, C. & Gatenby, M. (2013). The association of meaningfulness, well-being, and engagement with absenteeism: a moderated mediation model. *Human resource management*, 52(3), 441-456.

Socialdepartementet (2008). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Regeringskansliet.

Socialförsäkringsutredningen (2005). *Vad är arbetslinjen?* Stockholm: Socialförsäkringsutredningen.

Socialstyrelsen (2016). *Individens behov i centrum Behovsriktat och systematiskt arbetssätt med dokumentation av individens behov utifrån ICF*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2020). *Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF)*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Soldatic, K. & Morgan, H. (2017). "The Way You Make Me Feel": Shame and the neoliberal governance of disability, welfare subjectivities in Australia and the UK. I: J. Louth & M. Potter (red.). *Edges of identity: The production of neoliberal subjects*. Chester: University of Chester Press.

SoU Handikapputredningen (1976). *Kultur åt alla: Betänkande*. Stockholm: Allmänna förlaget.

SoU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens slutrapport*. Stockholm: Allmänna förlaget.

SoU 1992:73. *Välfärd och valfrihet: Service, stöd och vård för psykiskt störda. Slutbetänkande av psykiatriutredningen*. Stockholm: Allmänna förlaget.

SoU 1993:16. *Nya villkor för ekonomi och politik: Betänkande från Ekonomikommisionen*. Stockholm: Allmänna förlaget.

SoU 2005:106. *Partiell ledighet: Betänkande av Utredningen avseende rätt till tjänstledighet för att gå ned i arbetstid*. Stockholm: Fritze.

SoU 2012:31. *Sänkta trösklar: Högt i tak, Arbete, utveckling, trygghet: Betänkande av FunkA-utredningen*. Stockholm: Offentliga Förlaget.

SoU 2013:12. *Goda affärer: en strategi för hållbar offentlig upphandling: slutbetänkande*. Stockholm: Fritze.

SoU 2017:21. *Läs mig! Nationell kvalitetsplan för vård och omsorg om äldre personer*. Utredningen om nationell kvalitetsplan för äldreomsorgen. Stockholm: Wolters Kluwer.

SoU 2017:38. *Kvalitet i välfärden - bättre upphandling och uppföljning*. Stockholm: Wolters Kluwer.

SoU 2018:21. *Flexjobbsutredningen. Flexibel rehabilitering*. Stockholm: Norstedts juridik.

Sparrhoff, G. & Fejes, A. (red.) (2009). *Anställningsbarhet: Perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.

Steens, R. J., Hermans, K. & Van Regenmortel, T. (2018). Building a working alliance between professionals and service users in family preservation. A multiple case study. *Child & Family Social Work*, 23(2), 230–238.

Steger, M. F. & Dik, B. J. (2009). If one is looking for meaning in life, does it help to find meaning in work? *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(3), 303–320.

Steger, M. F., Dik, B. J. & Duffy, R. D. (2012). Measuring meaningful work: The work and meaning inventory (WAMI). *Journal of Career Assessment*, 20(3), 322–337.

Stendahl, S. (2015). Social otrygghet som värde: Den nya incitamentbaserade sjukförsäkringen. Om inkomstbortfall, skyddad position, normativa grundmönster och rättens nivåer. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, (03-04), 296–332.

Straus, J. N. (2013). Autism as culture. *The disability studies reader* (4 uppl.), (460–484). New York: Routledge.

Strozier, R.M. (2002). *Foucault, subjectivity, and identity: historical constructions of subject and self*. Detroit: Wayne State University Press.

Sullivan, T. A. (2014). Greddy institutions, overwork, and work-life balance. *Sociological Inquiry*, 84(1), 1–15.

Sunnerfjell, J. (2017). Funktionshinderkodning: Klienternas perspektiv. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 23(2), 67–83.

Sunnerfjell, J. (2020). Rendering the hidden visible: subjected to “work on the self” in a local labour market measure. *Journal of Organizational Ethnography*.

Svedmark, E. (2012). Att skydda individen från skada. En forskningsetisk balansakt. I: H. Kalman & V. Lövgren (red.). *Etiska dilemman: Forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet* (101-116). Malmö: Gleerups.

Taylor, I. & Kelly, J. (2006). Professionals, discretion and public sector reform in the UK: Re-visiting Lipsky. *International Journal of Public Sector Management*, 19(7), 629–642.

Taylor, S. J. (1999). Leaving the field: Research, relationships, and responsibilities. I: A. Bryman & R. Burgess (red.). *Qualitative research*, (del 4) (274-282) London: SAGE.

Thornton, P. H., Ocasio, W. & Lounsbury, M. (2012). *The Institutional logics perspective: A new approach to culture, structure, and process*. Oxford: Oxford University Press.

Tonkens, E., Hoijsink, M. & Gulikers, H. (2013). Democratizing social work: From New Public Management to democratic professionalism. I: M. Noordegraaf, & B. Steijn (red.). *Professionals under pressure: the reconfiguration of professional work in changing public services* (161–178). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Tsaousides, T. & Jome, L. (2008). Perceived career compromise, affect and work-related satisfaction in college students. *Journal of Vocational Behavior*, 73(2), 185–194.

Van Berkel, R. & Hornemann Møller, I. (2002). Introduction. I: R. van Berkel & I. Hornemann Møller (red.). *Active social policies in the EU: Inclusion through participation?* (1-14). Bristol: Bristol University Press, Policy Press.

Van Weeghel, J., Bergmans, C., Couwenbergh, C., Michon, H. & de Winter, L. (2020). Individual placement and support in the Netherlands: Past, present, and future directions. *Psychiatric rehabilitation journal*, 43(1), 24–31.

Veltman, A. (2016). *Meaningful work*. New York, NY: Oxford University Press.

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.

Waddell, G., Burton, A. K. & Kendall, N. A. (2008). *Vocational rehabilitation: What works, for whom, and when? (Report for the Vocational Rehabilitation Task Group)*. London: TSO.

Wagman, P., Björklund, A., Håkansson, C., Jacobsson, C. & Falkmer, T. (2011). Perceptions of Life Balance Among a Working Population in Sweden. *Qualitative Health Research*, 21(3), 410–418.

Walker, A. & Maltby, T. (2012). Active ageing: A strategic policy solution to demographic ageing in the European Union. *International Journal of Social Welfare*, 21, 117–130.

Warburton, J. & Smith, J. (2003). Out of the Generosity of Your Heart: Are We Creating Active Citizens through Compulsory Volunteer Programmes for Young People in Australia? *Social Policy & Administration*, 37(7), 772–786.

Weber, K., Patel, H. & Heinze, K. L. (2013). From cultural repertoires to institutional logics: A content-analytic method. I: M. Lounsbury & E. Boxenbaum (red.). *Institutional logics in action* (del B) (351-382). Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

Weick, K. E., Sutcliffe, K. M. & Obstfeld, D. (2005). Organizing and the process of sensemaking. *Organization science*, 16(4), 409–421.

Wetherell, M. & Potter, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. I: C. Antaki, (red.) (1988). *Analysing everyday explanation: a casebook of methods*. London: Sage.

Wetherell, M. & Potter, J. (1992). *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

WHO (2013). *How to use the ICF: A practical manual for using the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Exposure draft for comment*. Geneva: WHO, World Health Organization.

Wilkins, A. W. (2009). *School choice and constructing the active citizen: Representations and negotiations of active, responsible parenting* (Doktorsavhandling). The Open University.

Wrzesniewski, A. & J. Dutton. (2001). Crafting a Job: Revisioning Employees as Active Crafters of Their Work. *Academy Of Management Review*, 26(2), 179–201.

Yates, S. & Payne, M. (2006). Not so NEET? A critique of the use of 'NEET' in setting targets for interventions with young people. *Journal of Youth Studies*, 9(3), 329–344.

Åkerstedt, T., Ingre, M. & Eriksen, C. (2003). *Work hour flexibility and the ability to sustain working life to retirement* (Stressforskningsrapport nr 308). Stockholm: Institutet för psykosocial medicin (IPM).

Bilaga 1 – Informationsbrev till studiedeltagarna

”Personer Asperger syndrom och dagens arbetsmarknad”

Hej!

Jag heter Faten Nouf, och jag jobbar som doktorand på Umeå universitet. Min roll som doktorand på universitetet innebär att jag, tillsammans med min handledare, bedriver ett fyra årigt forskningsprojekt tillsammans.

Genom allmän forskning uppmärksammas bl.a. samhällets styrkor och brister, och genom sådana kartläggningar så kan forskare exempelvis belysa de brister som samhället bör åtgärda för att – i detta fall – alla människor ska kunna få jobb på lika villkor, oavsett bakgrund, kön, diagnos, funktionshinder, eller andra självupplevda svårigheter. När jag som doktorand väljer att forska i fyra år inom ett specifikt område så innebär det att jag tycker att forskningsfrågan är viktig. Förhoppningen är att min forskning ska uppmärksamma Er verklighet och Era tankar och känslor som förknippas med er framtida roll på arbetsmarknaden.

Frågor som jag vill undersöka är:

- Hur ser ni på Er framtida roll på arbetsmarknaden?
- Vilka möjligheter och svårigheter förknippar ni med Er framtida roll på arbetsmarknaden?

Deltagande observation

Jag kommer att sitta med Er i klassrummet eller befinna mig i Er undervisningsmiljö som en ”åskådare/observatör”, tre dagar i veckan, under sammanlagt sju veckor. De två första veckorna blir mer av två ”bekantskapsveckor”, då jag inte tänker föra anteckningar eller liknande. Jag kommer istället att närvara på samtliga aktiviteter som ni gör för att bekanta mig med Er och omgivningen som Ni befinner i. Efter de två inledande veckorna, kommer jag börja föra anteckningar kring hur ni för dialoger med varandra som kan förklara Era föreställningar om forskningens undersökningsfrågor.

Grupptervjuer/pratcirklar

Under min vistelse, så kommer jag tillsammans med de som är intresserade, bestämma ett diskussionstema att uppmärksamma under respektive gruppsittning. Vid dessa tillfällen kommer jag att använda mig av diktafon/ljudupptagnings- instrument, för att vid senare tillfälle kunna höra dessa diskussioner igen och föra anteckningar kring det

som uppmärksammats under gruppintervjuerna. Anonyma citat plockas ut från anteckningarna, skrivs ned, och används senare i forskningsresultaten. Dessa gruppintervjuer kan äga rum efter skoltid, eller vid annat passande tillfälle som vi tillsammans bestämmer oss för. Lokal för gruppintervjuerna kommer att vara en plats som intervjudeltagarna känner sig bekväma med.

Moment 3- Kvalitativa intervjuer

De som samtycker till enskilda intervjuer på tu man hand med mig, kommer få en bilaga med specificerade frågor, eller tema-frågor, som jag tänker att intervjupersonen fritt ska få resonera kring. Intervjuerna kommer att ta ca 45 minuter, eller den längd som intervjupersonen känner sig bekväma med. Även vid dessa tillfällen kommer diktafon att användas för att möjliggöra inspelning av samtalet som sedan transkriberas. Att transkribera innebär att forskaren skriver ned det som sägs, så ordagrant som möjligt. Sedan väljs ett urval av anonyma citat ut från transkriptionerna, som senare kommer användas i forskningens analysprocess där forskaren exempelvis försöker hitta återkommande teman eller mönster som de genomförda intervjuerna har gemensamt, samt belysa eventuella skillnader.

Intervjupersonerna kommer att få mer ingående information inför intervjuerna. Lokal för de enskilda intervjuerna kommer att vara en plats som intervjupersonen känner sig bekväm med.

Vad händer med ljud-upptagningarna, anteckningarna och transkriptionerna sedan?

Ljudupptagningarna, anteckningarna, och transkriptionerna kommer att förvaras på ett säkert sätt så ingen obehörig kan få tillgång till dem. De kommer att vara inlåsta i ett utrymme på Umeå universitet där enbart jag och min handledare/forskningskollega kan komma åt materialet.

Material som inhämtas från min vistelse med Er, som sedan kommer användas i detta forskningsprojekt, kommer ingå som en del av en bok (avhandling) som författas av mig, samt vetenskapliga artiklar som främst andra forskare och forskarstudenter kan ta del av, men även andra som är intresserade av forskningsfältet.

Vill Ni se anteckningar från de deltagande observationerna som jag kommer genomföra, eller få kopior på transkriberingarna från gruppintervjuerna och/eller Er individuella intervju-transkription, så går detta naturligtvis alldeles utmärkt.

Deltagande sker på frivillig basis

Det är helt frivilligt att delta i detta forskningsprojekt. Du bestämmer själv om du väljer att delta i *ett* av de tidigare nämnda moment, *flera/samtliga* moment, eller inte vill vara med i studien alls. Detta innebär i sådana fall att jag inte tar dina uttalanden i beaktande under mina observationer när jag befinner mig i Er undervisningsmiljö och för således inga anteckningar om dig. Om du samtyckt till deltagande, kan du närsomhelst ta tillbaka det, eller avbryta ditt deltagande i forskningsprojektets olika moment.

Konfidentialitet

I forskningsresultatet kommer jag naturligtvis inte skriva namn eller andra uppgifter som kan avslöja er identitet. Detta gäller all information som inhämtas från min vistelse på XY. Skolans namn kommer heller inte att nämnas i forskningen.

Har Ni övriga frågor, funderingar eller synpunkter kring projektet så är Ni mer än välkomna med dessa.

Faten Nouf

Institutionen för socialt arbete

Umeå Universitet

E-post: Faten.nouf@umu.se